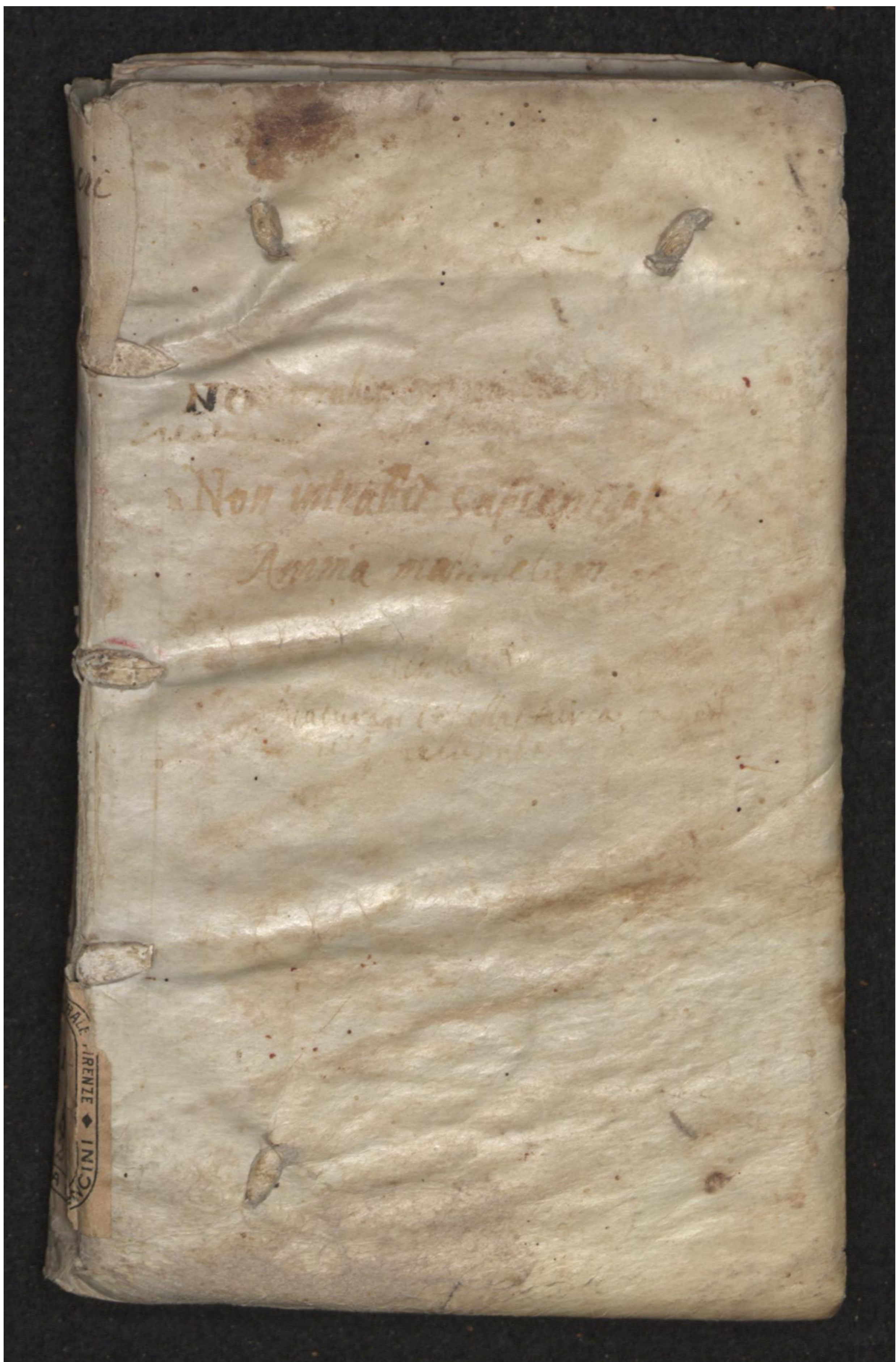

Non intrabit sapientia

ALDINI
III
5
29

BIBLIOTECA

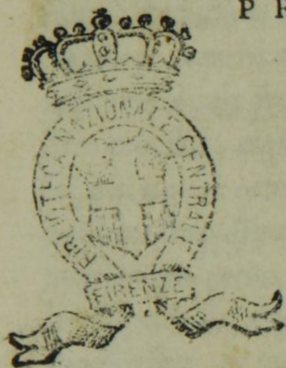

Ex Libris Joannis Nencini
1874

R

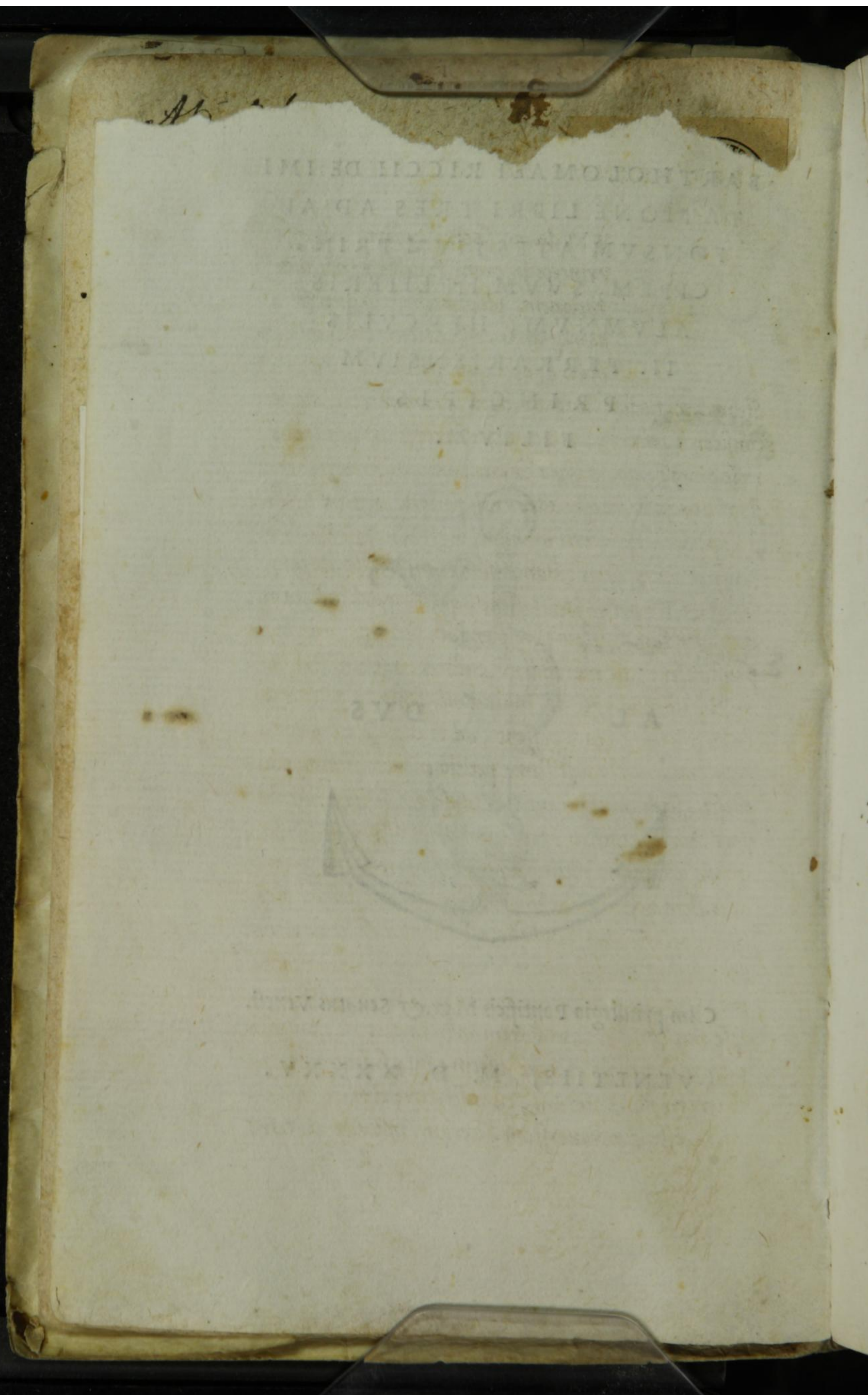
BARTHOLOMAEI RICCII DE IMITATIONE LIBRI TRES AD ALFONSVM ATESTIVM PRINCIPEM, SVVM IN LITERIS ALVMNVM, HERCVLIS II. FERRARIENSIVM PRINCIPIS FILIVM.

Cum priuilegio Pontificis Max. & Senatus Veneti.

VENETIIS, M. D. XXXXV.

LIBER PRIMVS DE IMITATIONE.

VM de me sæpius audires Alfonse Princeps in omni facultate imitandi rationem plurimum conducere, eamq; unam esse artem, quæ, quicquid ageret quis, illi quasi & rectam, & facilem agendi uiam præmuniret, atque conficeret, contra uero, qui ea careret, illum laboriose omnia, & frustra conaturum, ac maiores nostros cum illa, atque adeo cum posteris iniquius egisse, qui cum de cæteris omnibus ingenuis artibus absolutissime scripsissent, hanc unam tam nobilem, tamq; necessariam potius indicassent, quàm quod ad eam intelligendam, atque percipiendam satis est, omnino præstitissent, de me eodem audires: mecum sæpius egisti, ut quid ego de imitatione sentirem, ac quæ de ea præcepta tradi possent, ad te copiose perscriberem. quæ tua honestissima petitio me diu, multumq; torsit, sciebam enim me tua causa & debere, & cupere omnia. contra uero summa rei difficultate, quo minus & animo meo obsequi, & morem tibi gerere possem uehementer impediebar. Nam si ulla mea est dignitas, quæ haud fortasse exigua est, eam totam à te esse mecũ omnes sciunt, Cum hoc loco, quo me Hercules pater tuus apud te esse uoluit, tũ quod ipse eius istis studijs maiorem mihi in dies gloriam cõparare contendis. In re autem tanta suscipienda qui deterreri non poteram, cum scirem primum maximam esse controuersiam, utrum imitatio daretur

nec ne? deinde si daretur omnino, quibus in præce-
ptis ea delitesceret, mihi penè diuinandum esset, cum
de ea multi multa disputent, pauci autem hanc ip-
sam aut sequantur, aut etiam norint. ac quod unũ
in tanta rei difficultate mihi certissimum præsidium
esse potuit, ut aut te ad parentem tuum reijce-
rem, qui quàm paucissimis rem tantam tam absolu
te, quàm etiam amanter explicaret, aut saltem ego
eius consilio uterer, ac ad eius sententiam meam scri
ptionem accommodarem, utrunque multiplices eius
feliciter gerendæ reip. cogitationes mihi prorsus aufe-
rebant. Illud etiam accedebat, quòd cum duo scri-
ptorum genera sint, unum, quod ab imitatione pror
sus abhorret, alterum, quod & eam optime callet,
& in suis scriptis fidelissime complectitur, ab utro-
que mihi magnopere pertimescendum erat: ne si hoc,
quod illa optime utitur, me quicquam in eius præce-
ceptis tradendis aut negligenter omisisse, aut parum
prudenter uidisse (quando & ego in tanta rei difficul
tate non possem non aliquid admittere, & ea plæ-
runque sint hominum ingenia, quæ longe uitia,
quàm uirtutes attendant acutius) sua diligentia ani-
maduertisset, meum hoc omne studium iniquius ac-
cusaret, atque insectaretur ardentius. Cum neque
id quoque prorsus contemnendum uideri debuit, ne
quòd isti ipsi tritissimam uiam quasi communire uo-
luissem, quodam modo subindignaretur., ac minime
æquo perferret animo. Ab altero uero, quod in sua
loquendi licentia libertatem communis orationis tueri
profitetur, cuius numerus tanto est maior, quanto

etiam nequior, magnum periculum erat, ne id me in iudicium uocaret, ac iniquissime proditionis reum faceret, qui non patriam, sed germanæ locutionis libertatem prodidissem, quando ego unus tandem exorsus essem, qui eos ad aliorum rationem loqui uellem. Quæ me duæ res grauissimæ ad hunc usque diem à scribendo retardarunt, ac penè etiam prorsus deterruerunt. Sed cum is meus semper animus fuerit, atque ea sententia, ut existimarem nullum maius uitium esse, quàm officio non respondere, neque culpam ullam maiorem contrahi posse, quam de nobis optime meritis nullam memoris animi facere significationē, malui à cæteris omnibus prudentiam meam accusari, quàm à te officium meum desiderari. sim ergo ego, qui primus audeam de ea facultate absolutius scribere, quæ tam difficilis est, quàm etiam præclara, quæ præclarissima est. me huius amici etiam oderint, accusent inimici, atque imperiti. Tu uero me eundem aliqua ex parte gratum habe, quíq;, in quo possim, gratiam tibi aliquam retulisse uidear. tibi affirmo hoc unum mihi multo plus uoluptatis, quàm molestiæ illa omnia, esse allaturum, méq; præ hac animi mei benigna satisfactione nihil aduersariorum meorum calumniam, multo uero minoris inanem accusationem prorsus esse facturum. En igitur Alfonse Princeps, quæ mea sit de imitatione sententia, simulq; eius præcepta, quæ à me tantopere expetebas, in hisce tribus libris tibi fideliter perscripta, cui uniuersæ si tu, ut locutioni adhuc fecisti, atque adeo quotidie perbelle facis, æque studebis, non dubito,

quia breui, quicquid tibi ſcribendum accidat, id & facile, & certa cum ratione facere poſſis. ſed iam imitationem ipſam aggrediamur.

C VM igitur de imitatione, de qua hæc à nobis eſt omnis ſuſcepta diſputatio, uariæ ſint authorum ſententiæ, percommode hoc loco me facturum arbitror, ſi prius, quàm ego quid de ea ſentiam, ac eius præcepta tradere aggrediar, aliorum opiniones accurata diſputatione refellam, ut quaſi totius ædificij fundamentis præclare iactis, reliqua inſtituti operis ſubſtructio facilius ad faſtigium ſuum perducatur. Duæ ſunt igitur opiniones de imitatione, inter ſe non leuiter diſſentientes: una, quæ in ſua tantum natura, quancunque nacta ſit, imitanda mirifice ſe ſe oblectet, extrinſecus, quo melior fiat, nihil quærens omnino: altera, quæ contra ad alterius imaginem ſe totam conformare, atque confingere prorſus ſtudeat. quam unam imitandi rationem ita ſuſpicit, itaque admiratur, ut in quo opere cuiuſque generis optimi authoris impreſſa, in quibus apte poſſit conſiſtere, ueſtigia non agnouerit, quanquam id tale ſit, ut ex cæteris ornamentis nihil ei ad omnem commendationem deſit, nihil deſideretur amplius, illud ſe tamen poſſe cumulate laudare perneget. Neque enim ego quenquam eſſe arbitror, qui, cum res, atque artes ferè omnes naturam ducem ſequi, atque imitari magiſtram uideat, tam à rerum omnium, atque artium inſtituto, atque conſuetudine abhorreat, ut nullum huic facultati in rebus agendis uſum, per quam cæterarum rerum uſus maxime comprobatur,

attribuat omnino. Quid enim quæso aliud est tota agri colendi cura, atque studium, quàm naturæ ipsius non adumbrata, sed expressa quædam imitatio? Illa agrorum siccitatem cœlesti humore tollit, homines uero, quod possunt, id ipsum irrigationibus, efficere conantur. Quod solum natum est pinguius, id etiam multo est feracius, itaque in eo, quod ui illa naturali careat, hominum solertia stercorationem excogitauit. studiorum omnium moderata cessatione adhibita, ad susceptum munus promptius conficiendum, multo alacriores, atque ardentiores redduntur homines, id quod in nouali agro prudens seruauit agricola. Quoniam uero natura nihil sempiternum, nihil perpetuum habetur, omniáq;, quæ in has auras semel producta sunt, ad interitum suum ut aliquando perueniant necesse est, aliud illa deficienti sufficit ad longioris temporis propagationem. quo modo arbores tum insitione, tum plantatione ab agricolis quotidie reparari uidemus. Sed ut ab agro ad ciuitates, atque ad nobiliores hominum artes me referam: Continuo philosophia, quæ est rerum diuinarum, atque humanarum cognoscendarum amor, & cupiditas, non ne in suis studijs naturæ desiderium secuta est? si quidem omnes homines nihil tam natura cupiant, atque appetant, quàm scire, quàm intelligere? leges uero, quibus hominum societas incolumis, atque integra conseruatur, non ne & ipsæ quoque in uetando, atque imperando ad naturæ rationem sua iussa constituuntur? illa enim, quod honestum est, maxime tuetur, atque am

leges ad imitationé naturæ condita sunt

plectitur, ab eo uero, quod turpe sentit, longe abhorret. hæ uero bonos præmijs, supplicio sontes affici iubent. In uniuersa uero dicendi arte quid aliud Rhetores attendunt, quàm ut eius præcepta omnia ad naturam ipsam accommodentur? Continuo enim oratori aut ab exordio, aut etiam sine, incipiendum esse præcipiunt. quorum utrunque cum natura maxime facit. nam qui incitato, ac grauiter commoto animo agit, irati naturam sequens, subito in aduersarium irruit, ac quasi, antequam gladium stringat, ad manus uenit. Qui uero sedatius, ac tranquillius agunt, eorũ est proprium exordiri. in quo aut auditorum animi statim conciliantur, aut etiam reuocantur, si aliquo modo fuerint abalienati. quod totum item a natura est. quæ hominem docet, ut in eo, quod petat, obtinendo, continuo, atque in ipso actionis ingressu petitioni suæ studere incipiat, ac auditorum cum ad reliquam dictionem, tum ad rem concedendam faciliores sibi comparet. Narrandum est breuiter, quin in re nota ne narrandum est quidem, propterea, quod natura ueritatem paucis contineri pernouit, ac ea, quæ optime nouerit, fastidit, si sæpius doceatur. Partitur item caussam suam orator in pauciora capita. quasi uero natura totam fabricam suam in pauca rerum omnium primordia dispertiens, non illud facile commonstrarit. Confirmare sua, aduersarij contra argumenta infirmare, atque debilitare debet orator, quod natura ipsa ad uincendum potissimum ostendit, suas adaugere quenque debere uires, aduersarij uero,

quantum possit, infringere, atque comminuere. Commode autem digredi á re, aut dicto aliquo auditoris animum defessum recreare, non postremum oratoris est officium, quia uidelicet naturæ satietas in iisdem, ac perpetuis rebus excitatur, atque commouetur maxime, defessa autem natura aliqua recreatione reficienda est, si eam integram ad rei susceptæ finem feliciter perducere uelimus. Postrema uero orationis pars ea est, qua auditorum animi maxime commouentur, cum eos aut ad odium, aut ad misericordiam perorando traducimus. quæ duo cum natura maxime consentiunt. Probe enim natura comparatum est, ut quisque pro errati, ac sceleris genere in ipsum reum aut leuius ad misericordiam commoueatur, aut acerbius ad iram inflammetur. quorum utrunque eius orationis partis maxime proprium esse solet, ut aut ea ex aliqua æquitate misericordiam reo comparet non minimam, aut criminis atrocitate illum in eam inuidiam adducat, qua longe copiosius condemnetur. uniuersa autem oratio ad Trasimachi ætatem nuda, ac rudis, quæque tantum animorum sensa exprimeret, imperite, atque negligenter est perducta. nulla enim in uerborum collocatione iucunditas, quæ de industria conquisita esset, nulla concinnitas ad aures quoque oblectandas prorsus sentiebatur. Trasimachus ad delectandum auditoris animum, numerum solutæ quoque orationi primus admiscuit, quem postea Isocrates secutus longe hanc numerorum rõnem moderatiorem effecit, quia sciebant naturam hominis, quæ numeris cõstet, è

Digressio

Peroratio

Usque ad Trasimachi ætatem nuda ac rudis oratio fuit

cœlo ductam, quasi unde facta erat, numerorum dulcedine maxime delectari, id quod in poëtis, ac musicis longe facilius comprobatur. Medendi uero ars, cui uitæ recuperatio debetur, non ne & ipsa à certissimis naturæ experimentis profecta est? nam quemadmodum à canibus uomitionem, atque à ciconia excrementi prouocatam deiectionem ex inferioribus partibus, sic ab hirundinis suctu sanguinis missionem mutuata esse facile uideri potest. Quid autem pictor, quid statuarius, cum ille pingit, hic format aliquam imaginem? nonne quo propius ad naturam, aut hic celo, aut pennicillo ille accesserit, eo etiam laudem feret illustriorem? Neque uero uilioris artificij facultates hac quoque imitandi ratione caruere. Veteres nauem fabricati sunt. si quæras unde formam eam sint mutuati, ab auibus sumpsisse se respondebunt, nam remi alarum loco perbelle, perq; apte dispositi, totum corpus ad cursum, quasi auem ad uolatum impellere uidentur. unde etiam scriptores dixere nauem uolare. contra uero de auibus, ijdem remigium alarum usurpare non dubitarunt. Quin etiam ut in auibus, sic in nauibus rostra sunt dicta, ac utriusque nomen (ne quid similitudinis omittam) quàm penè idem sit, quis non intelligi[redacted]? nam si primam tantum alterius literam tollas, alterius integram uocem remanere uidebis. Sed hæc hominum sunt, quæ subsequuntur animalium. Coruus ita articulatam uocem in salutando Cæsare aliquando protulisse fertur, ut illum [redacted] penè fefellerit, ac pro homine acceptus sit, et nosti quàm rau-

ce, quàm aſpere incrocitet. ad quam item uocem effin gendam (ut nunc complures in hoc genere auiculas omittam) Coruo Pſyttacus nullo articulo obſcurior habetur, ita enim apte, & explicate utrique literas omnes exprimunt, ut, ſi non uideantur, eam uocem prorſus hominem ſonare credas. Vnam ſimiam in hoc genere præterire non poſſum, quod animal quàm natura, & facie, & geſtu ridiculum effinxit, tam ei mirum ad omnia imitatione effingenda artificium adiunxit. Omnis autem adminiſtrandi imperij ratio duplex est. Vna, cum ſolus Princeps, altera, cum ciues ipſi remp. communiter gerunt. hæc in formicis, illa in apibus conſtantiſſime cernitur? Quid uero quòd ne arbores quidem artis huiuſce expertes remanſere, quæ tantum abeſt ut alienam naturam refugiant, ut eam etiam prorſus induentes, ſuam quaſi dediſcant. ac (ut inquit Ma=
„ ro) mirenturq; nouas frondes, & non ſua poma.
„ Omnia ſi denique diligenter animo perluſtrabimus, nihil tam humile, nihil tam abiectum in naturæ opere uniuerſo reperiemus, cui natura ipſa non aliquid attribuerit, ad cuius quaſi regulam aut uiuendi, aut agendi rationem dirigat, atque contendat.

Quæ cum ita ſint, ut quicquid agatur, id ad alicuius naturæ aut ſuæ, aut alienæ rationem omnino agendum ſit: iam uideamus utrum alienam tantum, an noſtram propriam naturam (quemadmodum à nobis initio eſt propoſitum) ſequi debeamus imitando? Ac quod ad eos, qui in ſua tantum cuique manendum eſſe cenſent natura, quibus id argu

mentis conuincere conentur, primum uideamus. id igitur isti duabus rationibus obtinere magnopere contendunt, una, quòd imitando nulla spes sit uincendi, altera, quòd naturæ uis nulla unquam sit afferenda. nam quod ad uincendum attinet, sic argumentantur. cum omnis laus, ad quam quisque suapte natura ducitur, in una uictoria sit posita, in uicto autem nihil honesti, nihil non contempti esse uideatur, ea autem imitationis sit ratio, quæ à uictoria longissime sit, si quidem imitandi studium nunquam se sic acuet, sicq; incitabit, ut quod imitetur assequi, nedum superare possit, sequi affirmant, ut qui hanc unam uictoriam affectant, quam omnes naturæ ui, atque impulsu uehementer affectant, ad nullam aliorum imitationem eos agere debere magis, quàm ad suam propriam. nam imitatorem perinde agere dicunt, atque ille pictor, qui suis coloribus alicuius rei imaginem exprimere conatur, qui nunquam tantum artificium, nunquam tantam cum manu diligentiam adhibebit, ut ad id imitando tam propè accedat, quin ei semper ad ueritatem multo supersit amplius. qui si contra libere, atque ex sua mente, & uoluntate, ut ei magis uidebitur, aliquid à se effingat, longe facilius contingere posse, ut eam laudem assequatur, quam alium sequendo nunquam attigisset. Pari item ratione in eo equo faciunt, qui liberior ex carceribus se se in cursum agens, quiq; nullis habenis obstrictus, sed suopte & cursu, & studio ad uincendi gloriam impulsus, eam multo facilius assequetur, quàm qui dorso hominem ferat,

ac quasi ad eius rationem pedem ponere cogatur. nam qui in scribendo stylum suum, suum ingenium sequatur tantum, qui naturæ suæ quasi uestigijs currat, non ad alterius rationem se se agat, aut quicquam attendat alienum, longe eam laudem, quam omnes mire principatus affectant, facilius assecuturum esse affirmant. quare etiam ad suam se quisq; magis naturam propriam imitandi studium omne ut reuocet, atque in se uno totam illam, quam ad alterius exprimendi imaginem adhibeat diligentem rationem, ut constituat, præcipiendum esse statuũt. Naturæ autem repugnare, atque eam in contrarium flectere, tam esse impium clamitant, quàm si more gigantum, cum dijs bellum geratur, cuius quanta uis sit, nihil inquiunt attinet disputare, cum plane sciatur, si qui maximo studio ab ea uel longissime aliquando abductus sit, atque per multum temporis spatium in alieno permanserit, ut ei primum ad eam recurrendi facultas oblata sit, eam tam auide arripere, quàm quod auidissime. nam, ut inquit Hora-
„ tius, Naturam expellas furca, tamen usque recur-
„ ret. Quasi uero Cicero & Cæsarem L. F. & C. Cottam non magnopere commendet, qui suo utrique dicendi genere delectati, alienum contempsere. cum neque item Curionem improbet maxime, qui quenquàm non magnopere studuerit imitari. quibus suis rationibus quid efficiant, uideamus, ac etiam ad eorum imitationem, quoniam in eius præceptis uersamur, id quàm paucissimis fieri possit, uideamus. Ac quod ad uictoriam attinet, quam nullam ex hoc

imitandi ſtudio reportari poſſe contendunt, continuo id iſtis demus, quod tamen paulo infra ſecus accidere, ut ipſi quoque nobis concedant, facile conuincemus: Sit inquam ita, ut qui imitetur, eo ſemper, quem ſequatur, longe ſit inferior, nunquam eum æquet, nunquam ſuperet. Certe ipſi mihi hoc dent neceſſe eſt, ut inter ſe ipſi quoque imitatores ſuam laudem habeant: quam, qui cæteros anteibit, aſſequatur. fiet enim quaſi cum qui in curſu contendunt, in quo cum plus uno primus eſſe non poſſit, qui tamen à primo reliquos, aut qui ſaltem aliquos poſt ſe reliquerit, ea, qua poteſt, gloriæ parte contentus diſcedat, nam quanto iſti longius imitatorem mihi relinquunt ab eo, quem ſibi propoſuerunt ad imitandum, tanto mihi in eo ſpatio occupando, ac propius ad uerum accedendo maior cum cæteris imitatoribus gloria oſtentatur. ut ſi, quem primum locum cum multis conor, aſſequi non poſſum, comites certe in eo imitandi ſtudio complures poſſim longe ſuperare, quando primus locus non tam à nobis auide eſt expetendus, ut ſecundum, & tertium prorſus aſpernemur. Ac iam illum quoque, quem imitemur, & facile æquari, & ſuperari etiam poſſe interdum, comprobemus. Certe ut iſti dicunt, in naturæ rebus effingendis tardiſſima eſt hominum ars, atque ingenium minime impigrum. Sanè tamē horum utrunque uſque eo uires ſuas intendit, ut cum naturæ opere horum opus interdum recte conferri poſſit. Siquidem memoriæ proditum eſſe à doctiſſimus uiris legimus ſæpius, Zeuſim Eracleotem pictorem eius ætatis

excellentissimum uuæ racemum ita suo artificio ad naturam expressisse, ut ad eum aues, tanquam ad uerum cupide aduolitarent, ac rostro etiam sæpius appeterent. Hoc loco istos frontem uideo contraxisse, atque grauiter esse perculsos, quando qui historiam accusent, nihil habeant, habent tamen adhuc quò confugiant, nescio quid anguli, facile enim inquient, fuit tam belle auiculas fallere, in ea præsertim re, quam mirum appeterent in modum. quod non ita illi ipsi in puero acciderat effingendo, qui manu altera uuam gestaret, altera baculum teneret, nam si id quoque illi euenisset, potuit pari ratione puer baculo auiculas ab uuis absterrere. Age auiculas omittamus, & ostendamus non iam animantem ullum rationis expertem, sed ipsum hominem, atque eum etiam hominem, qui omnium minime debuit, in eundem errorem esse inductum. Ferunt ijdem auctores istum ipsum Zeusim, cum in eo certamine uuæ racemum à se eo artificio, quo est à nobis supra dictum, factum protulisset, ac ab aduersario uelum in tabula mirifice depictum afferri uidisset, aliquantulum moratum, uelo illo id tegi ratum, quod uuæ suæ opponeretur, tandem dixisse. Ecquando uelum istud tollis? ad quam uocem, cum Parrhasius (cum eo enim in id certamen uenerat) arrisisset, tum plane sensit se in ueli imagine maxime esse delusum, atque ita illi uictoriam sua sponte facile cessit. ut iam ei, quem sequendum sumpserit, bis parem habeamus imitatorem. Quid uero si hunc ipsum etiam superiorem, atque adeo longe superiorem eo, quem sit imi=

tatus, probatissimo istos conuincam exemplo? at hoc quoque quàm facile præstem, uide. Omnia Catulli ea, cuiusque generis, scripta sunt, quæ à bonis omnibus maxime probentur. quæ uero in Pelidæ, & Thetidis nuptijs cecinit, longe probatiora habentur, atque laudabiliora. in ijs Ariadnæ destitutionem, ac luctum querimonijs plenum inducit. ea est eius poëtæ pars, si qua alia, absolute perfecta, atque expolita, omnia adsunt ad iniquissimæ iniuriæ querimoniam, atque lamentationem in perfidum, atque ingratum & hospitem, & uirum, ex ijs inquam, quæ in eiusmodi hominem excogitari, quæque dici possunt, nihil non uisum, nihil non dictum, atque obiectum est. at ea etiam dictione omnia sunt exposita, atque dicta, ut nihil ornatius, nihil purius aut exponi, aut dici posse uideatur. Hanc tamen partem integram cum Maro in suam Didonem imitando transferret, tantum abest, ut longissime ab illo relinqueretur hic posterior, ut eum ipse longissimo post se reliquerit interuallo. utriusque carmina suo loco commodius conferentur, cum de inuentionis imitatione agetur, ex quorum collatione id ita esse, tum spero fore, ut facile probem. Nunc ad istos redeo. Cicero gloriari solebat latinos homines sapientius, quàm græcos inuenire, quæ uero ab ijs accepissent, neque ea de nugatorijs, aut inanibus, sed quæ digna iudicassent, in quibus ingenium suum exercerent, longe illis ea facere meliora. quæro ego de istis, quid tum uir tantus aut agebat, aut uolebat aliud, nisi & hoc ipsum, quod in Marone cum latino homine planissime est comprobatum?

& quæ ab alijs egregie essent tractata, posse iterum, & sæpius fieri meliora imitando. qua tota de ratione longe sumus infra copiosius disputaturi, ut iam isti clamare desinant, atque obijcere cessent, qui alium imitando sequatur, nunquam eum esse antecessurum, nunquam primum locum occupaturum. Qui uero pictorem præstantiorem fieri posse eum, qui ad suam mentem tantum & artem, & manum dirigat, quàm qui ad alterius absolutissimam pingat imaginem, constantissime affirment, non ego satis quid efficiant intelligo. neque fortasse isti ipsi prorsus arrident, nam si pingendi libertatem eam appellant, qua in chimera pictores uti solent effingenda, is per me quidem licet, ut etiam, quàm auis in uolatu, iste in pingendo sit liberior. Sin (quod omnes faciunt) eam ideam, quam iam conceptam ad aliquam rectam rationem habeat, pennicillo, & coloribus suis sequi malit, atque ad eam exprimendam omnem artem conuertat, is ab imitatione non discedet. recte sanè, at ea eius erit propria incitatio, in qua etiam si se non æquet, alijs tamen in eo facile præstare poterit, haud inepte quidem, & prudenter. Sed quæro ego unde eam ideam sibi hunc effinxisse uelint. nam si aliunde sumptam affirment, uictos se fatentur: sin à se ipsis desumptam, atque depromptam, magis tueantur; quæro item unde eam satis habeant probatam, quæq; bonorum iudicio, quo uno, non autem nostro proprio standum est, minime improbetur, præsertim cum illud pernotum sit, & coruo sui pulli. Quare etiam pictorum facile princeps Apelles, cum quid tale

coloribus ſuis à ſe expreſſiſſet, propalàm id proponere ſolebat, atque in occulto angulo ipſe deliteſcens, prætereuntium ſententiam, ac iudicium aucupabatur, cui ſic obtemperabat, ut eum ad ſutoris correctionem crepidæ fibulam corrigere non puduerit. Quid quòd Cicero, & Virgilius, duo latinæ linguæ ſplendidiſſima lumina, cum ea eſſent & natura & oratione, qua abſolutius fieri nihil potuit, quamq; poſteri ad imitandum ſibi omnes boni facile proponũt, alter tamen nihil egit, quod ſua imitatione careret, alter non ſolum id quoque præſtitit optime, ſed præcipere non ceſſat, ad optimorum rationem, quicquid agatur, diligenter eſſe agendum. Neque poſtremo equus, qui ſeſſore uacuus, atque habenis ad metam liberior per ſe ſtadium currat, eò aut citius, aut etiam celerius perueniet, quàm qui leuem, ac prudentem habeat rectorem. ille enim paſſim, quò appetitus rapiet, præceps uagabitur: hic, quò hominis, ac uiæ breuioris ratione ducetur, ſecurior peruolabit, facietq; potius, quemadmodum ille ait, Acer & ad palmæ per ſe curſurus honores, ſi tamen horteris fortius ibit equus. & re uera qui ab optimo duce iter ſuum agat, is id nunquam niſi rectiſſime conficiet, neque in eo quicquam temere admittet, quo ei aut in caput redeundum, aut quoquam declinandum, aut etiam in medio conſiſtendum ſit. Quod uero dicunt, naturæ uim nullam eſſe afferendam, ac ab ea ne latum quidem unguem eſſe diſcedendum, næ ſuæ nimis iſti indulgent naturæ, contra autem permultum detrahunt de artificio. nam ſi ita ſit, Iſocrates do=

ctor singularis minime recte Ephoro, & Theopompo discipulis suis cõsuluisse uidetur, quorum utrunque à natura sua, quantum potuit, abduxit. nam cum alterius orationem quasi abunde luxuriantem uideret, alterius quasi uerecunde cessantem, illi calcar, huic frenum adhibens, quantum de alterius luxuria detraxit, tantum audaciæ ad alterius cunctationem addidisse creditur. Neque Demosthenes tantum studij, tantum industriæ, tantum laboris in una tantum litera apte proferenda posuisset, si à natura nunquam discedendum esse iudicasset. nam cum hic naturæ uitio, r, literam nisi blese, ac inepte proferret, tantum ab artificio consecutus est, ut nullam aliam facilius, nullam aptius, nullam decentius exprimeret, atque proferret. At ab una litera ad magnam huius eloquentiæ partem transeamus. omnes isti ipsi Demostheni uim in dicendo à natura tributam esse dicunt. hic si in eo tantum naturæ bono se se continuisset, neque ad artem in cæteris partibus oratorijs transisset, atque se confinxisset, nunquam eum locum, quem primum habuit inter oratores, tam facile obtinuisset. nam nisi à naturali illa sua dicendi ui, atque uehementia ad lenius, ac remissius genus, quoties res postularet, æque descendere, ac dicendi faces illas remittere didicisset, eáq; semper audire uoluisset, neque unquam ad lenitatem imitando se se excoluisset, profecto grauissimus orator extitisset, uerum nunquam primus, ac perfectus. Contra uero Aeschines, si quam habuit à natura dicendi suauitatem, in ea se tantum continuisset, neque fortius illud Demosthe-

nicum dicendi genus interdum esset imitatus, & ipse altera oratoris optimi parte caruisset, neque tam fortasse suauis, quàm etiam elumbis, ac frigida eius oratio sentiri potuisset. Verbis efferuescebat Sulpitius adolescens, ac paulo etiam nimium redundabat. si in ea uerborum luxuria perseuerasset in reliqua etiam ætate, id ei maximo uitio datum esset. hic Antonij consilio ad Crassum se contulit, eumq; sic animo, & mente complexus est, ut breui eo studio, atque imitatione id dicendi genus, quod ei naturale erat, laxum, atque redundans, amplum, ac magnificum perfecerit, quod nũquam solus effecisset. Nam quod ad Cæsarem attinet, res quidem se sic habet: sed hunc ipsum, cum à naturali illa festiuitate sua nusquam discederet, quippe qui in tragœdia quoque lenis esse cogeretur, ut oratorẽ sine neruis, ac parum grauem idem Cicero notare non dubitauit. Cotta uero iam natu grandior ad Antonij imitationẽ se contulit. de Curione autem quid amplius dicam? quàm eum præter unum uerborum splendorem, nihil oratoris habuisse? quiq; penè infinitis uitijs laborauit? cũ neq; tamen eo in loco is sit Cicero, qui Curionem non improbat, quòd parum quenquam imitaretur, sed Antonius, qui ex sua id ageret naturæ dissimulatione. Quod autẽ ad Antonium ipsum, nihil aliud dicam, nisi quòd doctissimorum hominum sententijs, ac scriptis maxime est comprobatum, non tam eum artis contemptorem, quàm dissimulatorem fuisse optimũ. Hactenus eorum rationibus, qui à natura propria toti pendent imitando, satisfactum esse arbitror, atque

fortasse ita, ut ne isti quidem ipsi, quæ à nobis sunt in eorum sententiam disputata, non omnia probent, ac uera fateantur. Sed paulo tamen, quam suam isti naturam admirantur, atque unam eam sequantur amanter, eam si placet fortius excutiamus. Primum igitur isti, qui ad suam quenque naturam scribendo reuocant, quiq; à sese eam nihil discedere uolunt, nimis stulte ac pueriliter facere uideri possunt. Qui imitandi rationem uniuersam, cuius termini longe, lateq; pateant, intra unius homunculi naturæ angustissimos fines concludant, atque constringant arctius. Qui mihi perinde facere uidentur, atque imprudens agricola, qui ex una tantum arborum specie omnia fructuum genera suapte natura creari uelit: id quod sua stultitia exoptare facile poterit, re autem nunquam assequetur. Certe uero id magna ex parte obtinebit, si artificium, si naturarum communio fiat, quemadmodum ubiq; unam arborem insitione complures fructus, eosq; omnes probatissimos ferre uidemus. deinde uero in magnum periculum suum iudicium adducunt, qui enim isti planè perspectum habere possunt, an natura ex omnibus illis partibus constet, quæ ad perfectam dicendi rationem pertinent? præsertim cum minime sibi quisque notus sit, neque impeditius quicquam iudicemus, quàm cum de nobis id facimus ipsi. Naturam habuit Apuleius ad eam scriptionem, quam continenter est persecutus, at hic rei rationem, quam agebat, aliquam habuerit, conuenerit id dictionis genus ad asini ruditus. Politianus (quando hunc imitatio grauissimum ha=

buit aduersarium) & de rebus grauissimis, & ad familiares complura uolumina scripsit, ubiq; eam naturam dicendo est persecutus, quam eum alijs etiam sequendam esse, aliquando præcipere non puduit. horum duorum locutio tantum abest ut ulla ex parte probata sit, ut ab ijs, qui elegantius scribi uolunt, ne legi quidem, aut audiri possit diutius. Sed fac non imperite sit factum, non pueriliter, fac recte istos sensisse de se se, addo etiam conatum suum omni ex parte facillime esse consecutos, dixerint apte omnes ad suam naturam, non impolite scripserint, necesse tamen erit, illud eueniat, quod Cicero Græciæ euenisse querebatur, ut dum in sua se quisque natura admiretur scribendo, neque ad eum, quem optimum existimet, orationem suam conformare studeat, plura, atque maxime diuersa dicendi existant genera. At dicendi artem, ad quam penè imitandi præcepta omnia constituuntur, à natura ipsa profectam esse, nemo unquam inficiabitur, neque id ipsi unquam inficiabimur. uerum illud constanter nobis tenere licebit, non continuo eam ex cuiusuis hominis ingenio esse comprobatam, sed uix etiam multorum seculorum prudentia, & iudicio in id auctoritatis peruenisse, quo est maxime constituta. Vt fortasse primi illi homines, cum bestiarum more, in agris palantes agerent, qui unam naturam magistram tantum habebant, eam recte sequerentur in agendo, neque aliquid extrinsecus sumerent aut ad agendum, aut ad dicendum. Cum uero longius ætas adoleuisset, ac gens coisset in societatem, quin ignari prudentiores

imitarentur rectissime, nulli dubium uideri potest, id quod nobis, qui iam pridem cum perfectissimis agimus, sine dubio faciendum esse censemus. Alterum uero genus erat, quod tantum imitationi tribuebat, ut nisi in illo opere, quod in manus incidisset, optimi in eo genere auctoris imaginem expressam uideret, etsi id ab omnibus alijs partibus optime constaret, sibi tamen non satis probatum iri affirmare non dubitaret, ut mihi rem cum ijs esse uideas, qui nullum medium adhibeant, in extremis inhæreant obstinate. illi omnia à sua quenque natura, nihil extrinsecus petere iubent ad scribendum. hi contra nisi quod ad aliorum rationem probatissimum in tua oratione senserint, non sunt admodum comprobaturi. Sed ij, qui suam quenque naturam sequi uolunt agendo, satis supra (quemadmodum arbitror) à nobis sunt confutati, atque conuicti. nunc autem illi, qui ita censent, omnia nobis ad alienum institutum esse conformanda, nihil ad nostrum, pari sunt ratione confutandi, atque conuincendi. Ego neque tam inhumanus sum, qui naturæ bono hominem priuare audeã, neque tam fatuus, qui non uideam naturæ uim in omnibus rebus maxime dominam. neque ego unquã C. Cæsarem, nec Cottam, nec Curionem minus probatos habebo oratores, quoniam sua natura maxime sint delectati, sed quòd, in quo ij potuerunt bonos imitari, neglexerunt, non possum plane probatos habere. nam si hoc sit, quod isti uolunt, à se ipso nihil ut sit expetendum, næ cum illis inique actum est, qui primi homines, quos imitarentur, aut in ædibus

ædificandis, aut in ſuis ſenſis uiciſſim proruendis nullos habuerunt. quod minime eſt dicendum, ne naturam omnibus in rebus optimam magiſtram, ac matrem omnium benigniſſimam, aut in hac parte mancam, atque imperfectam, aut impiam nouercam inſimulare uideamur. neque hæc ipſa ſatis cum homine liberaliter ageret, cum quem liberum procreaſſet, in loquendo tamen eum in ſeruitutem redigeret, ſi, niſi ad quaſi præſcriptam alterius rationem, uel uerbum ullum ei proferre minime liceret. Præterea uero quid in eo omnes auctores tam conuenienter conſenſiſſent, cum naturam in omnibus rebus ſuam cuique optimam ducem eſſe prædicant ſequendam? quid inquam illud, quod in ore eſt omnium cum creberrimum, tum celeberrimum, Nequid inuita facias, dicas'ue Minerua? ſi à noſtra deficiendo ad alienam, atque adeo noſtræ maxime contrariam nobis eſſet confugiendum? Sentio hoc loco iſtos indignari grauiter, ac me ſummæ inconſtantiæ, atque etiam præuaricationis accuſare, qui modo contra naturam cauſam meam egerim tam acriter, nunc uero tota ea diſſimulata, ſic in eius caſtra transfugerim, ſicq; eius defenſionem ſuſceperim, ac omnibus eam præſidijs communire cœperim, ut qui totus ab ea ſtet, quiq; fortiſſime unam eam tueatur: hos autem ne multis morer, ac quaſi ſecum oratio mea, non autem cum illis contendere uideatur, quid ego tandem de imitando ſentiam, ac quam huic facultati ſummam faciam, iam explicabo liberius. Ego igitur ſic ſentio, & naturæ artificium, & artificio naturam,

ut in cæteris rebus, sic in imitatione plurimum prodesse, atque alterum alterius auxilio omnino indigere, nam qui naturam suam, in quo minime mala sit, sequatur, eum ualde esse probandum, nec quæ sibi deesse senserit, si ea aliunde imitando assequi studeat, quicquam contra improbandum existimo. ita enim fiet, ut neque naturæ aduersetur, & aliena, quæ aut sibi erunt necessaria, aut suis etiam meliora, minime contemnere uideatur. quæ mea sententia cum Horatij sententia maxime consentit, qui sic & naturam, & artem in pangendis uersibus coniungit, ut alterius alteram ope indigere planissime testetur, cum dit.

„ Natura fieret laudabile carmen, an arte,
„ Quæsitum est. Ego nec studium sine diuite uena,
„ Nec rude quid prosit uideo ingenium: alterius sic
„ Altera poscit opem res, & coniurat amice.

Naturam, & studium desiderat Horatius in poëtis, qui magis nasci, quàm fieri solent: quanto autem uerius id in soluta erit tenendum oratione? Quasi uero ipse quoque Cicero, atque adeo in ijs ipsis, quos iam sæpe adduco, non idem planius senserit, si quidem hic C. Cæsarem. C. Cottam, ac Curionem commendabit qui naturam suam secuti essent non pessimam, in eo uero quod aliunde sumere poterant, ad orationem suam perfectius absoluendam, cum neglexerint, eos ipsos tum minime leuiter improbabat, id quod ille, quisquis is fuit (quando sunt, qui Horatium fuisse negant) in Lucilio ad hunc modum damnabat.

" Nempe incompoſito dixi pede currere uerſus
" Lucili . qui tam Lucili fautor inepte eſt ,
" Vt non hoc fateatur ? at idem, quod ſale multo
" Vrbem defricuit , charta laudatur eadem .

Laudat ille Lucilij ſales , non ita uerſus compoſitionem . at id eius ætati condonetur , ſic enim tum incompoſite ſcribebant , atque incondite . Ouidius natura uerſus effudiſſe fertur facillime , id quod ipſe quoque teſtatus eſt aliquando . Hic ſi eos ad aliquod diligentioris artis , aut attentioris naturæ ſtudium ſcripſiſſet , ac ſibi in ſua natura tantum non eſſet obſecutus, certe ſuos amores uerſu elegantiore perſequi, ſua autem tempora non tam molliter, tamq; effœminate deflere potuiſſet . Rectius aũt P . Sulpitius , de quo paulo ante ſupra dicebam , qui cum natura ipſa ad magnificum , atque præclarum dicendi genus inſtructus eſſet , uidens tamen ſe eò ſolo naturæ ſuæ bono peruenire non poſſe , ſe ad Craſſum contulit , à quo unius anni ſpatium plurimum adiumenti ad naturalem illam dicendi dignitatem attuliſſe teſtatum reliquit Cicero . Sanè uero cum in omnibus hominibus uix omnia eſſe poſſint , quæ cumulate laudentur, næ is audacter , niſi etiam temere , facere ui etur , qui in ſe uno ea poſita eſſe omnia inſolenter confidat, atque arroget impudenter . Hic à natura factus erit ad docendum , ille magis ut delectet, alius ut grauiter commoueat , accuſationi alius , alius defenſioni , alius ad populum , in ſenatu, alius à natura dictionem ſuam felicius habebit accommodatam . Si quidem natura naſci factum ad omnia, Dijs ſolis contin

gere ſolet. itaque recte ea, in quibus natura defuerit, nobis noſtro ſtudio, atque induſtria erunt comparanda. Imitetur autem filium meus imitator, qui cum proceritate, colore, uultu, ore, facie denique tota parentem optimum referat, eius quoque animi uirtutes, ad quas fortaſſe natura minus apte ſe factum ſentiat, ſuo ſtudio, ſua diligentia in ſeipſum exprimere conetur. quemadmodum in bonis patrijs facere ſolet idem filius, qui non ſolum ea, quæ ſibi à patre relicta ſunt bona, conſeruare, ſed ijs etiam extrinſecus ſuo ſtudio, ſuáq; induſtria plurimum adiungere ſolet. ita meus faciat imitator, cui naturæ bonum plurimum affuerit, id diligenter conſeruabit. ſi quæ uero deſiderabuntur, aut quaſi ad locupletiorem familiam alendam, aut filiabus dotem comparandam longe compluribus, ea ſuo ſtudio aliunde bonorum imitatione comparare debebit. Quod igitur quiſque naturæ bonum poſſideat, is in eo ita ſe exerceat, is id ita tueatur, ita foueat, ita amplexetur, ut in eo cæteris aliquando ſe præbeat ad imitandum. in eo uero, quod deſiderabitur, (neque enim nobis ſemper cupreſſus erit pingenda) id arte, atque meliorum imitatione ut corrigat, accurate ſtudebit. Qui uero natura peſſime imparatus erit (quando omnibus aliquid conſulere uolumus, etſi cum bonis admodum ſentimus, non, ut aiunt, ex omni ligno apte Mercurium fieri ſolere) cui inquam penè tota aliena ſit natura inducenda, ſua contra exuenda, eum, ne ſe quoque uitium ſuum aliqua ex parte corrigere poſſe deſperet, fideliter admonemus, ſi ſtu-

prouerb.

Adagiu

dium, diligentiam, amorem in eo adhibebit corrigendo. Quin etiam accidere posse, ut probatissimus, atque maxime perfectus euadat, polliceri possumus fortasse non inepte. qui quasi agrestis arbor faciat, quæ cum nullius tolerabilis saporis fructus ferret prius, per surculum unum alienum in se immissum, ueterem illam omnem acrimoniam exuens, nouos, ac minime insuaues succos recipit, sic ille totus à se se discedens, ac in eum locum probatiorem naturam admittens, atque interserens, aliquando etiam se sentiet è stipite hominem euasisse perelegantem. conetur modo, audeat, contendat, habeatq; in primis, qui uiam monstret, qui fideliter edoceat, uel si omnino cum primis minime excelluerit, certe eò perueniet, ut sui loci haudquaquam pœniteat, neque in postremis, atque contemptis habeatur. Equidem imitationi (ut quod de ea sentiam, tandem planius explicem) id accidisse arbitror, quod cæteris omnibus artibus accidisse constat, ut ea, quæ à sapientibus uiris probarentur, studiosius sequeremur, quàm quæ non satis tuto à nobis essent excogitata, cum periculo experiremur. Quemadmodum in frugibus planissime uideri potest, quæ postquam sunt in usum hominum adinuentæ, nulla gens tam effera, nulla tam elegans fuit, quæ ab ys serendis, atque colendis ad nouam uictus rationem indagandam animum suum conuerteret. Sic in ædibus ædificandis euenisse, affirmare non dubitarim, in quibus homines primum, ut cuique factum accidebat, ex quaq; materia ad frigus, imbres, niues, atque ardentio-

ris solis æstus depellendos, atque defendendos tectum aliquod sibi constituebant. ut uero ij reperti sunt, qui ad necessitatem illam ædium quoque dignitatem, atque magnificentiam addidere, primam illam simplicem ædificandi rationem auibus, atque feris relinquentes, hanc artis magistræ solam posteri sibi uendicauerunt. Simili ratione in pictura factum esse facile conijci potest, eam uidelicet initio aut ex carbone, aut ex ebuli baccis extremis lineis, ijsq; crassioribus rei tantum, quæ effingeretur, imaginem circunduxisse, postea uero rem feliciter ad distinctiores colores peruenisse, ac non modo ut formæ ueritatem ipsam referret, sed animi etiam affectus, ac ætatem in uultu proponeret explicatam, fidelius obtinuisse. Qua una perfecte percepta, illa rudioris ætatis lineamenta quasi spongia sunt ex hominum animis, nedum ex gentium usu prorsus deleta, atque extincta. Vt in hac quoque nostra pari ratione faciendum esse facile uideri possit. nam quousque primi rerum omnium auctores non satis probarentur, suum tum cuique ingenium ut experiretur, ac se unum sequeretur, recte fortasse permitti potuit. ut uero paulatim cum hominum ingenia, tum studia usque eo se expoliendo peruenere, ut penè omnia haberent absolutissima, atque perfectissima, ac cuiusque rei quasi certissimam imaginem sibi effinxissent, plerunque ad eorum regulam certissimam agendi rationem dirigendam esse, boni omnes comprobasse uidentur. Quin etiam in ipso naturæ nostræ bono excolendo nihil prorsus obfuerit habere ad cuius imaginem id

expoliamus, atque perfectius absoluamus, ut omnino hæc imitandi ratio cum hominum studijs, tum etiam naturæ beneficio plurimum profutura sit. Illud autem in primis, etsi postremo in loco positum sit, diligenter etiam, atque etiam erit uidendum, ut, qui siue naturam suam tantum sequatur, siue qui alienæ se quoque commiserit, rei in primis, qua de agetur, naturam attentius obseruet, atque custodiat diligentissime, quemadmodum Maro, qui alio numero, atque uerborum granditate tubam inflauit, cum Aeneæ errores, atque res eius præclare gestas cecinit, alio cum rei rusticæ (ut bucolicum carmen longe hoc quoque inferius nunc omittam) præcepta tradebat, cum eodem tum genere uersus omnia persequeretur. quod de uno scribendi genere dictum, de omnibus dictum uolo. Sed iam qui nobis imitandi sint auctores, quosque duces sequi debeamus, explicare aggrediamur. Optimi igitur in quaque facultate, quorum similes simus, nobis proponendi sunt auctores, ne si, quem sibi quisque ad imitandum susceperit, eum superare, aut etiam æquare, quorum utrunque est difficile, ac perrarum, non possit omnino, saltem eo in loco consistat, quo prorsus iacere non uideatur, ac in ea quoque commendationem aliquam ferat, qui non humilia sectatus, in deligendo recte sensisse iudicetur. Quos autem optimos intelligam, ij planè sunt, qui nobis usu, ac bonorum testimonio maxime comprobantur. Cæsarem in historia Cicero plurimum commendat. Salustium usque eo quidam in Romana extulerunt, ut

Rei naturæ de qua agit[ur] in primis est attenden[da]

Qui auctores imitandi

Optimi auctores imitandi qui sint

Bernardus ergo ... [handwritten inscription, partly illegible]

illi in ea principatum deferre non dubitarint, cum Liuio lacteum eloquentiæ (ut ipsi dicunt) iam plerique tribuant candorem. Catoni, Varroni, Columellæ (his etiam Palladius aliquo modo, si quis uelit, per me quidem licet, accedat) Asconio, Celso, Vitruuio, in suo cuiq; scribendi genere, atque ordine certissimo non minima laus tribuitur. in uno uero Cicerone (ut Cæsaris nunc testimonium omittam, qui illum non tam de patria, de qua optime, quam de nomine Romano meritum esse testatus est,) omnia, quæ eloquentiæ propria sunt, una omnium hominum, & seculorum sententia cumulatissime sunt absoluta. In poëtis autem Terentium ea commendatio prosequitur, quæ eius fabulas ob earum elegantiam à Lelio, atque Scipione conscriptas esse suspicatur. Plauto nullum maius dari potuit testimonium, quàm cum maiores dixere, musas, si latine loqui uoluissent, Plautino sermone fuisse loquuturas. Seneca autem mea quidem sententia non tam accusandus est, quòd non perpetuo planè ac splendide latine locutus sit, quàm etiam laudandus, atque recipiendus, quod tragœdiæ formam, neque eam admodum contemnendam, qui nobis commonstret, solus remanserit. Catullum, Tibullum, Lucretium, Horatium, Maronem, tantum abest ut boni omnes non magnopere laudent, ut eos etiam nullo fine suspiciant, mirentur, colant. Sed rem hanc totam, si placet, paulo copiosius, atque diligentius pertractemus. Ex ijs itaque, qui ad scribendam historiam (quando hos prius supra nominauimus) se se appli-

euerunt, tres esse dicebamus, qui in ea facile præsta rent, Cr. Salustium, C. Iulium Cæsarem, T. Liuium Patauinum, qui omnes cum maxime diuersum scribendi genus secuti sint, in suo quisque tamen assecutus est, ut admodum probaretur, nam in duobus primo, & postremo, sanè quædam uirtutes extant, quæ summam illis, quam possident in scribendo, laudem omnem confecerunt. Sed his tamen luminibus uitia quædam ipsorum propria non nullas tenebras offuderunt. ut in Salustio, qui, cum Thucididio more creberrimis, ac locupletissimis sententijs historiam suam exornet, atque illustret, ac in ea dicendi breuitate, quæ historiæ maxime propria est, sine controuersia solus dominetur, nec non locorum, atque personarum mirus sit descriptor, non caruit tamen suis quibusdam uitijs, quæ hisce uirtutibus aliquid officerent. non enim desunt, qui elaboratæ orationis hunc accusent. certe uero permulta hic uerba, quæ prorsus ab illa excultiore, atque adeo sua ætate exciderant, retinere conatur: non enim abduci potest, quin latinam orationem nimis uetustis, atque horridioribus uerbis absurde infuscet, obtenebret, exasperet, atque inculcet. Liuium autem (ut eius candorem nunc missum faciam) magis in concionibus suis summos sibi clamores excitare boni plærique existimant, ac eum illa in parte omnem laudem exhausisse facile consentiunt. Sed hic quoque in eo, in quo maximam laudem assequi uidetur, ne interdum extra suos cancellos (ut patauinitatis illud nescio quid ei condonem) dicendo efferatur, magnum est periculum.

periculum. cum eo orationis genere in concionibus uti non liceat, quod acre, atque contortum appellatur, ac sæpius usu ueniat, ut milites hortandi sint acriter in rem promptius, ac uehementius gerendam. Iam uero ut de Cæsare agamus, hunc ego mihi ex nostris, in quo omnes historiæ uirtutes elucescant, nihil uitij contractum sit, sine ulla exceptione propono. Nam si in historia plana breuitas maxima in laude ponitur, quis uno Cæsare pura, atque illustri breuitate dulcior, atque planior? in quo ne uerbum quidem, quod aut ad rei planiorem descriptionem desideres, aut ad nimiam luxuriam diffluens redundet, positum esse offendes. Sincerus hic rerum est gestarum pronuntiator, nudus, rectus, ac nullo oblitus fuco, sed suo quasi sanguine coloratus. quin eo ipso, quòd omni orationis ornatu caret, nullisq; ad uenustatem calamistris eius dictio est inusta, multo ornatior, atque uenustior uidetur, ut mulier, quæ suopte bono satis habens ad pulchritudinem, quo minus ad eam cultus adhibeat, eo multo uenustior, multoq; comptior sit. uerba in omni oratione ea maxime esse debent, quæ usu probentur, si uero ad id horum delectus accesserit, nihil tum postea relinquitur, quod orationi desideremus. Quæ duæ res in uno Cæsare maxime enitent, nihil enim uerborum est usu & consuetudine non probatissimum, nihil humile, nihil abiectum, nihil indignum in eius oratione sentitur. Historiæ item oratio ut leni, atque æquabili tractu profluat, non postrema est commendatio. At in Cæsare quæ uerborum lenitas? quàm apta col-

locatio? quæ uero huius æquabilis concinnitas? nihil in eo asperum, nihil incompositum, nihil absurdum offenditur, omnia item sic cohærent, sicq; apte coagmentata sunt, ut emblema uermiculatum imitari eius oratio uideatur. Hæc denique ita cum iusto, ac tolerabili spiritu terminantur, ut ne uerbo quidem productior, quàm par est, trahi, aut angustior, quàm deceat, premi sentiatur: cum in superiorum altero tribus interdum uerbis constricta, fortasse nimis arcte comprehendatur, in altero uix tribus uersibus luxurians sententia longius dilaxetur. Qui autem hunc accusant, quasi omnem historiæ legem in sua historia minime complexum, ij quàm id recte, uiderint ipsi. Equidem cum uno Cicerone errare malo, quàm cum illis sapere, qui cum de hoc ipso agit, sic inquit. Sed dum uoluit alios habere parata unde sumerent, qui uellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit, qui uolunt illa calamistris inurere, sanos quidem homines à scribendo deterruit, ut ineptos eos appellet Cicero qui uelint manus addere, ac quasi pigmentis circũlinere, sanos, qui ab eo munere suscipiendo sunt deterriti. id quod nulla alia ratione factum est, nisi quia diuinus scriptor omnem historiæ uim in sua historia consumpserit, nihilq; quod ad eam partem scribendi pertineret, aut omiserit, aut non sit omnino egregie persecutus. Hunc igitur mihi, si historiam scribam, sine ulla dubitatione proponam, ad cuius scribendi rationem meam ipse omnem conformem, atque constituam historiæ imaginem. Quæ mea sententia eo quoque no=

mine meo animo longe probatior accidit, quòd idem And. Nauagerium sensisse memoria teneo, postea uero Petr. Bembum hoc ipsum in sua historia fecisse uideo. quorum duorum præstantissimorum hominum auctoritas tanti apud me est, ut cum ab illa maiorum nostrorum ætate discedo, quæ elegantioris latinæ dictionis copiam omnem secum extulit, his & recte iudicandi, & perquam ornate loquendi primas facile concedam. Historicis uno plures sunt, qui de agricultura cum summa laude scripserunt. uerum in Catone multa inania, præter uerborum usum obsoletum, sunt qui grauiter reprehendant. In Varrone autem aliquanto latinus sermo cultior est factus, sed ipse quoque paulo pressior uideri potest, quàm tanta rei magnitudo postularet. Viam tamen si quis utriusuis insistat, non admodum eum improbem, modo eam quibusdam in locis laxiorem, ac paulo patentiorem efficiat eundo. Hos Columella sequitur, sed qui ab utriusque angusta (ut dicebamus) nimis præcipiendi ratione in patentiora præcepta discessit, & ea ipsa cultiori illo dicendi genere, quod magis probatur, elocutus est. Ad hos Palladius accessit, non totus hic quidem fortasse contemnendus, qui non solum ueterum instituta non neglexit, sed suam etiam quandam præcipiendi uiam adinuenit nouam, qui singulis separatim mensibus suum quodq; studium constituit, ac certo quoque tempore quid faciendum, quid non, planissime demonstrauit, in quo rem rusticam non tam edocere, quàm etiam componere est uisus. Vereor ne meum iudi-

cium in certissimum periculum adduxerim, qui tam libere de præstantissimis uiris, quid ego senserim, posteris etiam scriptum relinquere sim ausus. hoc enim qui facit, non tam uidetur de aliorum scriptis iudicium facere, quàm sua ipse scripta, de quibus alij iudicent, in medium proferre. Sed in hoc quoque Ciceronem, quem imitemur, locupletissimum habemus auctorem, qui idem præclarissime fecit in eo libro, qui Brutus inscribitur. Atque haud scio, an hoc quoque meo periculo studiosis, quod unum attendo, studeóq; maxime, aliquid profecerim omnino, ut post hoc meum iudicium non desint, qui suum quoque, fortasse rectius, interponant, ac quod à me studiosi habere nequiuerint, id mea saltem causa planè sint consecuti. Redeo igitur ad institutum, ac ad eos, qui interpretem agunt, quiq; magis in alieno studio suum studium exercent, quàm aliquid, quod alij interpretentur, eius generis ipsi conscribant. Si mihi igitur interpres sit aliquando agendus, nihil mihi aut Donati prudentia, aut Seruij Honorati diligentia, (ut reliquos minorum gentium interpretes omittam) quicquam obstiterit, quo minus Asconium Pedianum mihi deligam, cuius ad rationem interpretandi totum me conferam, atque adiungam. quod à meo Manutio in epistolis ad Atticum exponendis uideo fieri sane quàm præclare. agãt alij per me quod lubet, non se se ostentent, non ab re aberrent, non omnia conturbent, non etiam perperam sæpius exponant, uideant interdum quid dicant, hic uero meus ita recte omnia pertractat, ita planè docet, ut

neque in re facili fastidium creet, neque in difficili non facillime satisfaciat. quin id utrunque ea oratione persequitur, ut uix scias interdum an is sit, an Cicero, qui loquatur. unum in eo tantum desiderari potest, ut aliquando integer alicunde in lucem emergat, id quod à meo Manutio magna ex parte uidetur expectari. In iis autem disciplinis, quibus singulis singuli tantum scriptores memorantur, facillima in deligendo accidit deliberatio. quem enim fugit, si cui in re medica scribenda uersandum sit, ab uno Celso, uiro mea quidem sententia diuinissimo, nunquam esse discendendum? sin autem in ea facultate, quæ uillas, quæ ædes, quæ templa, quæ urbes ipsas, quales futuræ sint, effingendo præmonstrat, atque repræsentat, operam suam collocarit, quam ille imaginem sequetur, nisi quam illi Vitruuius constituerit, atque confinxerit? Sed præter eas, quas pauciores commemorauimus, longe etiam plures scribendi formæ supersunt aliæ, quæ suam & ipsæ, cui se adiungant, à nobis imaginem desiderant. nam & agimus cum absente per literas, idq; non uno modo. Artium deinde præcepta traduntur. Postremo incidunt accusationes, uituperationes, suasiones, totidem, his quæ apponantur, defensiones, laudationes, dissuasiones. horum omnium generum imagines, mea quidem sententia aut ab uno Cicerone, aut à nemine alio sunt petendæ, si quidem hic ita eas omnibus suis lineamentis, atque coloribus describendo expressit, itaq; expressas omni orationis ornatu illustrauit, ut in utro sit maiorem laudem assecutus,

non facile dixeris . nam quod ad epistolas , planè scis earum multa esse genera . aut hic unus omnia feliciſſime executus est , aut quæ non attigit , aut id facere ei minime usus uenit , aut contempsit omnino. Certe si quis , quæ Cicero tractauit , perfecte nouerit , nihil uereor , quin cætera quoque à se ipso poſſit egregie pertractare . quod Bembus in suis (ut dicunt) breuib. optime comprobauit : qui sic ea in epistolæ formam redegit , ut , cum illa legas , uere latinas epistolas legere uidearis . cum uero præcipit , non tam id agit facile , quod agit , quàm facillime , quàm fideliter , atque distincte . nam si de re mulciplici præcepta sunt tradenda , statim ea in sua diuidit capita , partes deinde cuiusq; capitis recto ordine , atque ratione absolutiſſime , ac minutiſſime conficit . Sin autem oratio altius tollenda est , atque aut ad indices causa est peroranda , aut aliquem ad populum ornandum, aut in senatu grauiter sententia dicenda est: aut hic unus omnia egregie præstitit , aut alius nemo . quis enim hoc uidet acutius ? quis inuenta suo quæque loco certius disponit? quis ornatius ? quis copiosius ? quis grauius loquitur ? quis item cum causa exorditur aptius ? quis breuius , suauius , magisq; dilucide rem totam narrando complectitur ? quis suas uires auget fortius ? quis aduersarij ualidius debilitat ? quis item commodius à proposito digreditur? quis commodius ad propositum redit ? quis hoc postremo, & quibus animi acerbius impellantur ad iram, & quibus impulsi lenius ad misericordiam traducantur, aut miserabilius , aut acrius pertractat ? in qua

quoque postrema dicendi uirtute maxima quia solus dominabatur, in ijs causis, in quibus plures patroni adhiberentur, eam omnes illi coniunctissimis sententijs deferebant. Res una est uaria, & multiplex oratoria facultas, in cuius aliqua parte qui excelluerint, multi sanè quidem numerantur oratores, qui uero uniuersam eius pertractandæ rationem egregie, ac perfecte tenuerit, cuiq; primas, & secundas, & tertias omnes uno consensu facile concesserint, solus est Cicero. nam si in re humili uersetur, eamq; aut demissius, ut par est, sequatur, aut si ad causæ amplificationem illam ipsam altius tollat, dici non posset, quàm utrunque faciat commode. In magna uero si idem usus accidat, aut hic omnem ad eam extollendam orationis uim, atque illam ipsam luminibus omnibus illustrandam splendidissime adhibebit, aut præterea nemo. Sin autem contra hæc eadem extenuanda sit, nihil hoc humilius, nihil abiectius demitti potest. cum in temperata nihil extrinsecus attingat, quo quidem magis ad hanc, quàm ad alteram partem inclinare uideatur. ¶ Duæ sunt res in Oratore, quæ illi maximam laudem afferre solent, dicendi uis, ac suauitas, utra quarum uis in quo extiterit, is certe magnus habebitur orator, utram uero Cicero certius possederit, in dubio relinquitur, nam cum uult, ita auditorum animos suauitate perfundit, ut eos omni liquefaciat dulcedine. Contra, si libet, sic altius eos ipsos defigit, ut in ijs grauitatis aculeos ad diuturnum tempus relinquat. ac ne singula (ut cœpi) pergam suis laudi-

bus tollere, quæ in hoc uno omnia floruerunt, id tantum addam, hoc uno in quouis dicendi genere nihil perfectius, nihil cumulatius, nihil absolutius nec factum esse, nec fieri potuisse, huncq; eum fuisse oratorem tenere possumus, quem Antonius se nunquam uidisse dicebat, quemq; Cicero ipse in suis oratorijs libris optime informat, tametsi is probe, & modestissime dissimulet. Hunc igitur unum in hisce dicendi generibus, ad cuius imaginem scripta sua conformet, atque ad cætera dicendi genera locutionem transferat, quisque sibi proponere, ac deligere maxime debebit. Sed quoniam mihi iam integrum non est, ut poëtas ab oratoribus segregem, quos supra coniunxerim, pergo, ut eos quoque absoluam. tametsi quam difficili, scopulosoq; in loco mihi uersandum sit, planè uideo, cum de ijs hominibus, qui animi uigore ad Deos propius, quàm genere ad homines accedunt, ego homuncio iudicium facturus sim. Sed hæc quoque ioco pluris sit, apud me animum erga studiosos meum singulari officio extitisse, quàm uel tantum meum periculum dissimulando deuitasse. Ego igitur ex tanto eorum numero (est enim penè infinitus) qui in pangendis uersibus se se oblectarunt, paucos admodum reperio, qui ita ingenio floruerint, ita eloquentia præstiterint, ita denique diuino illo spiritu afflati uersus eius generis ediderint, ut digni habeantur, quorum nobis imaginem proponamus ad imitandum. Atque ut ab illis exordiar qui numeris huic, qua uulgo latini loquebantur, orationi coniunctiores sunt: Duo tantum

nobis ex comicorum numero supersunt, M. Plautus, & P. Terentius, ex quorum utroque satis habebis, quod in tuam fabulam transferre possis ad imitandum, nam siue risum quæras creberrimum, quod populo maxime placere intelligo, id ex Plauto sumas licebit. Sed ne risum tamen excedat, erit tibi magnopere uidendum. Sales enim & facetiæ usque eò sales sunt, quoad intra legem suam continentur, cum uero ad scurrilitatem luxuriantur, tum plebeio tantum dignæ sunt theatro. Sin grauitatem in scenam inducere mauis, ac cum summa etiam dignitate delectare, qua uia id efficias, Terentius tibi facile demonstrabit. de quorum utroque plura nihil attinet dicere, quàm quæ ab Andrea Nauagerio in sua in Terentium epistola prudentissime sunt disputata. Latinam quidem orationem paucis quibusdam uetustis uocibus (sic enim ipsi tum loquebantur) declinatis, ex utroque tibi mutuari licebit. lõge tamen eam uberiorẽ Plautus suppeditabit. sterilis enim quodam modo, uel (ut modestius agam de tanto uiro) parcior est Terentius, qui, quæ res illi se offert sæpius dicendam, eodem semper modo, aut paucis admodũ mutatis, an pronunciet nihil laborat. cum Plautus in eo nunquam sit sui similis, nouusq; in noua oratione semper appareat. Politior, ac castior tamen, quodam etiam modo nobilior Terentij locutio omnibus semper est uisa, quæ res una fortasse in eam opinionem homines induxit, ut eius fabulas magna ex parte à Lelio, atque Africano expolitas, uel etiam confectas esse suspicarentur. Comœdiã subsequitur Tra

goedia, etsi scio alio ordine hanc natam esse. in hac autem si meum iudicium libere proferam, uereor magnopere, ne contra multorum sententiam satis id possim sustinere, atque probare. nam secus, quàm ego sentio, multis iam pridem persuasum esse intelligo. Sed, ne ab hoc quoque deterrear, Nauagerius efficit, qui Terentio hoc modo post multa secula aduersus multorum sententiam in comicis locum suum praeclare restituit. Secum igitur in hoc genere fabulae plerique pessime actum esse grauiter queruntur, neque id tantum tragicorum paucitate, qui ad unum ex frequenti numero sunt redacti (id enim incommodi cum multis alijs artibus illi commune accidisse, aliquam consolationem habere posset) sed quia, qui reliquus est, ita eius scripta improbantur, ut ne digna quidem sint, quae perlegantur, ne dum in ullum eum tragicorum numerum perduxerint. utrum autem id ita sit, iam uideamus. Tria sunt, quae tragoediae maxime conueniunt, expectatio, gestio, exitus. horum nihil in tot huius tragoedijs desiderari uidetur. Summam enim hic auditori cum magnarum rerum excitat expectationem, tum illum usque eò suspensum sustinet, ut, quorsum tantus apparatus prius, quàm ad rem ipsam sit peruentum, minime sentiatur. Quod autem ad rei gestionem, aut ea uerbis tantum explicatur, aut etiam re ipsa ostenditur, & ut uera ante oculos geritur. dictionis id quidem genus est, quod satis tolerabile esse uideatur. certe quicquid habet minus purgatae locutionis, & illi aetati, & eius fortasse nationi potuit condonari, aut tanti

3ª sunt quae tragoediae maxime conueniunt

omnino esse non debuit, ut quæ eius cætera multa sunt optima, tam inique ex hominum lectione quasi delerentur, præsertim cum locutionis rationem penè totam aliunde petendam esse præcipiamus. Alterum erat, cum res ante oculos, ut est prius uere gesta, iterum quasi uera geritur. in quo neque hic exlex, aut temerarius est actor. nam etsi Medeam coràm populo necantem filios inducit, item Herculis à patre furenti sagittis confossos, licere hoc quoque per fabulæ legem, sunt qui grauissime testentur auctores, & qui græcam scripsere fabulam, hoc suo arbitratu factitasse constat. At Horatius in latinis aliter senssit. at etiam rectius senserit, & naturam suam, & fortasse etiam sua tempora secutus, ab horum spectaculorum immanitate abhorruerit, subsecuta est alia ætas, atque alius scriptoribus animus est datus. certe neque Horatio iniuriam, neque mihi nouam legem facio, si ad duarum legum à tcram subscriptionem meam accommodo, eius non sequor. quasi uero & Terentius à comicorum lege non interdum recedat, & non in fabulam bonam meretricem, socrum nurus cupidam, ac prorsus alienas personas ad quoddã certum tempus minime inepte introducat. Exitus autem is est, qui maxime tragœdiæ conuenit, luctuosus. quin etiam si paulo lætior adhibeatur, non is tamen est, quo minus fabula probari possit. Tragœdiæ una grauitas maxime propria est. hæc autem aut personis, aut re, aut uerbis ipsis contineri, atque præstari solet. Quod autem ad personas, eæ quidem in hunc sunt inductæ, quæ tragœdijs conueniunt,

regiæ, magnæ. Res autem nisi ea quoque, quæ tragœdias excitet. Postremo uero sic grauiter agit, ut neque rei uerba, neque uerbis res perampla deesse uideatur. in re enim horribili ubi eius oratio non grauis? ubi non tristis? ubi non atrox? ubi autem remissa? ubi læta? ubi placida? ubi denique cum re tota non consentit, atque conuenit optime? Tragœdiæ uero grauitatem, de qua nunc agitur, adiuuari in primis grauitate sententiarum nemo non intelligit. Quis autem uno Seneca in sententijs est crebrior? quis etiam grauior? cum in eo quot uersus, tot penè grauissimæ sententiæ numerentur, eæq; omnes & suo loco, & cum dignitate positæ, atque dictæ sint? Quanto tragœdiæ scriptor magis misericordiam auditori commouebit, quanto rem crudeliorem, ac magis atrocem faciet, tanto ab hoc maiorem sibi plausum excitabit, tanto eius gratiam inibit æquiorem. at Seneca cum id exequitur, usque eò partem illam integerrime præstat, ut miras inter questus acclamationes auditori suo commoueat. Chori in tragœdia nisi cum re ipsa consentiant, nisi pleni sint sententijs, nisi æque scelus atque dignum est lamententur, aut contra, uirtutem laudibus efferant paribus, ij uitio aliquo carere non possunt. ubi autem hic noster legem eam non diligenter custodiuerit, ac religiose conseruarit, ubi non ea omnia cumulate præstiterit, ubi aliquid admiserit, expecto, qui me doceant. quod tantum abest ut facile possint, ut (si cum hoc aliquando æquiore agant animo) in ijs ipsis choris scribendis nostrum græcos omnes, qui extant, superasse fatean

tur, necesse sit. id uero mihi in hoc uiro permirum uidetur, quòd cum tot fabulas, easq; tam copiose omnes perscripserit, nouus tamen semper appareat, nũquam sui similis. neque qui, quod à se antea sit dictum alias, in alium item mutuetur locum. ut quasi amnem imitetur, cuius idem perpetuus sit cursus, quæ tamen aqua semel præterlapsa est, nunquam relabatur. Vt inique, atque haud scio an impie isti facere uideantur, qui tam ob paruam causam unicum poetam ne legendum quidem esse contendant, siquidem totum hominem leuissima de causa prorsus tollere, belluarum magis, quàm hominis est omnino. Equidem cum in hoc genere plures scripserint, cæteriq; omnes prorsus interierint, resq; tragica ad unum hunc redacta sit, huic, cui melior fortuna pepercerit, ab hominibus quoque parcendum, atque in quem eum locum ea ipsa posuerit fortuna, in eo ab ijs quoque retinendum esse, facile censeo. Iam uero Catullo in eo genere carminis, cui ex syllabarum numero hendecasyllab. nomen est inditum, ne primas facile concedam, ij efficiunt, qui in obscœnum Deũ tam lasciue, tamq; urbane iocantur. Sed post eos, uel unàm etiam cum ijs primum locum per me quidem licet ut teneat. persalse enim, & facete genus illud omne pertractat. Dij facerent ut eius opus tam integrum haberetur, quàm ipse in dicendo penè nihil omisit, quod esset desiderandum. At aliter sensit Ioan. Pontanus, & quidem mihi grauissimus auctor opponitur, cuiusq; in eodem numero uersiculi mihi maxime arrident. bellissime enim etiam ipse io-

catur, & urbanissime, sed uereor, ne ad nimiam mollitiem se se dimittat. Venustatem quidem magis lasciuientem, quàm ex aliqua parte grauitatis dignitate temperatam non dissimulat. Primum autem locum in elegia Tibullum scribendi suauitate sibi uendicare putamus. neque sit nunc, qui illi aut Ouidium, aut Propertium conferat. quorum uterq; omnino quasdam elegias conscripsit, quæ admodum non contemnantur. in cæteris uero, quorum longe maior est numerus, alter aut se iusto demissius agit, aut ita cum numeri, tum uerborum nullo prorsus delectu habito uersus pangit, ut sæpius quicquid in buccam in carmen coniiciat. Alter uero, aut rei difficultate, aut numero quodam asperiore paulo horridior habetur. cum in Tibullo penè lectissima omnia, & propterea etiam facillima legantur, cadantq; ita eius numeri leniter, ut magis concinne cadere non possent: ac, in quo primam laudem acquirit elegia, hic ita apte uagetur, itáq; composite diuersa connectat, ut in re multiplici, ac peruaria integrum, tamen ac perpetuum, quàm longum est, filum existat. Quod Franciscus Molsa planissime sensit, qui ad huius imaginem optime omnium uersus faciebat. Horatius in duobus carminum generibus egregie uersatus est, Lyrico, & hexametro: sed non illo quidem grauiore heroico, quo diuinus Maro: sed qui longe est, cum ad amicos absentes scribendum, tum inter præsentes colloquendum, familiarior: in quorum utroque qui illi similior esse studebit, recte probabitur. ut in Lyrico meus Flamminius, tametsi nimis cito artem

illam desiuit. in illo uero altero, in quo ita laxis numeris astrictam orationem incedere dicebam, ut penè libere ingredi uideretur, Bonamicus, Lampridius, Priulus, qui tamen & ipse aliò hæc studia conuertit ad sanctiores literas, necnon etiam Manutius noster, qui egregie eo quoque numero ad amicos scribere consueuit. sed quoniam in hac quoque parte dupliciter uersari dictum est Horatium, & cum ad absentes scribit, & cum agit coràm, nolim in hoc, quò præsens oratio refertur, quispiam mihi Iuuenalem audeat obijcere. Nam Persium nihil uereor. nam cum ad castigandum, quod in eo fit maxime uersuum genere, duæ uiæ sint omnino, is aut iudicio non sano, aut natura praua ductus odiosiorem sibi delegit, quæ est, ut perpetuis iurgijs, ac pœnæ metu proposito peccantem ad sanitatem traducere conetur, in qua accusandi ratione ita sæpius acrem castigatorem, atque asperum agit commonitorem, ut magis ad grauius delinquendum, ac etiam ad desperationem reum impellat, quàm ut suorum scelerum quicquam aut pudeat, aut pœniteat. ac ne te multis teneam, cui non id elatum nimis, uel dicam insolens uideri potuit,
" unde exorditur? Semper ego auditor tantum? nun
" quam ne reponam? at noster usque eo leniter suum castigando adigit, ut is lachrimas præ pudore non teneat, seq; eo, in quo admonetur, oderit plurimum. quod quidem patris est, illud magis domini interesse uidetur. Ad hæc illud accedit, quòd in latina locutione ille recentior huic Romano concedat, oportet. Quonam tandem, inquit, ille Ouidium mihi reponis?

num hic ex tot uoluminum aliquo inter tuos recenseri commeruit? an prorsus, ut qui ad imitandum nihil conferat, reijcitur? hunc equidem, quod uideam, ex heroidum epistolis (ita enim inscribitur illud opus) atque ex transformationibus possum in aliquem locum recipere, quo dignus sit, quem imitemur. Sed huius ipsius Medeam audio à summis uiris omnibus in cœlum tolli. ea si unquam in lucem prodierit, fortasse locum illi alium impetrabit. Iam uero à Lucretio, si qui aut de anima, aut de rebus cœlestibus, ac naturalibus aliquid uersibus agendum esse constituit, imaginem eam sumere licebit, ut nuper Aonius tribus de anima libris optime perfecisse iudicatur, qui totum eius numerum ita effinxit, ut mihi penè Lucretium alterum, cum eum lego, legere uidear. Ac quoniam ferè nemo est, qui, modo primas syllabas attigerit, non audeat aliquid in epigrammate iocari, ac perpauci mea quidem sententia ita scribant, ut iterum legi possint, his quoque maxime prouidendum est, ut habeant quo rectè imitando se se recipiant. hanc autem palmam sunt qui Catullo constanter deferant, sed is quodam suo numero nimis delectari uidetur. qui næ mihi quoque probatur, si sua sponte ueniat. sed uereor ne ui sæpius coactus trahatur in compositionem, certe conquiritur diligentius, & propterea etiam laboriosius connectitur, atque non facilius comparatur. longe uero maior eorum est numerus, quanto etiam ignarior, qui in hoc genere Martialem sequantur. de quibus nihil aliud dicam, quàm id eis facere sine riuali, per me

quidem

quidem maxime licere. Equidem illos ſoleo, quicunque ij fuere, qui cum Virgilio in obſcœnum Deum tam erudite, tam eleganter luſere, cæteris eius generis ſcriptoribus facile anteferre. idq; iure optimo facere uideor, quippe qui & inuentione minime uulgari, & dictione, quæ germane latina ſit, æque reliquis antecellant. Quod unus Nauagerius & uidit primus, & omnium imitatus eſt optime. Tria mihi adhuc reſtant, quibus ſimilitudinis imaginem in poëtis attribuam, Bucolicum carmen, grandius illud heroicum, ac quaſi bellicum, & quod inter horum utrunque interiectum eſt, mediocre, quam trifariam imitandi rationem Maro nobis unus cum abūdantiſſime, tum luculentiſſime ſuppeditabit. hic etenim in uno quoque ſic uerſatus eſt, ut in ſingulis omnibus egregie præſtiterit. nam cū uideret quantam uniuerſa Græcia ex tribus præclaris ſcriptoribus, Theocrito, Heſiodo, atque Homero gloriam conſequeretur, minime contentus, ſi eorum quemuis in ſuo genere tantum æquaſſet, omnia unus in ſe experiri eſt auſus: quod quidem ingens onus ita ualidis humeris ſuſtinuit, ut quo Græci ſuum ſinguli, ac per ſe quiſque, hic ſolus tria illa ſcribendi genera fortiter, ac ſumma cum omnium laude in Latium prouexerit, ſi quidem in paſtoritio carmine humili, atque demiſſo calamo omnium optime eſt uſus, quas manſuetiores muſas ſuo loco, atque ordine res ruſtica temperatius excepit, á qua diſcedens diuina illa diuini hominis tuba altius carmen intonuit, cum heroicas uirtutes, atque arma inuicta iiſdem perpetuis uerſibus grauiſſi=

me est persecutus. Sed de poëtis hactenus, iamq; ad institutum nostrum redeamus. Hi sunt igitur scriptores, qui suo quisque genere maxime probentur, quosque ipsi ex bonorum omnium sententia sequendos esse statuimus. qua uero id ratione fieri debeat, deinceps altero, & tertio libro planissime (quemadmodū arbitror) demonstrabitur.

Bartholomei Riccij de imitatione ad Alfonsum Ate-stium, suum in literis alumnum, Herculis Ferrariæ Principis filium,

LIBER SECVNDVS.

PROPERANTI mihi Alfonse Princeps ea, quæ scribere institueram de imitatione, hoc secundo libro absolutius explicare, in mẽtem uenit uereri, ne mea hæc omnis opera frustra sumeretur, néue cultius dicendi genus ante, quàm ad suum summum perueniret, aut meo, aut quouis etiam maiore studio contineri posset, quin retro præceps collaberetur. nam cum paucos admodum uiderem, qui illi studerent, multos autem qui obsisterent acerrime, ac non parum etiam ascensus ad eius perfectionem restare perspicerem, facile in hanc suspicionem adducebar, ut magnopere uererer, ne magis inde, ubi nunc sita est, eloquentia, iterum ad imum deijceretur, quàm quod reliquum erat ascensus, superaret omnino. cuius quidem mei iustissimi metus rationem omnem ut planius explicem, paulo mihi altius est repetendum. Eloquentia igitur, quemadmodum memoriæ proditum est, cum primũ est nata, de rerum omnium more paulatim, ac longissimo temporis spatio ad suum summum peruenit. nam à regibus (de latina enim nunc agimus eloquentia) ad Ciceronis ætatem, in quo uno sanè constitit, ac quicquid habuit & decoris, & uis, id omne in il-

lo explicauit, ſeptingenti plus minus, intercedunt anni. ſi quidem tantæ difficultatis eſt, ad perfectionem unum quodque ſuam peruenire. floruit illa quidem L. Craſſi, et M. Antonij oratorũ ætate, ſed in uno Cicerone maturitatem ſuam conſecuta, eam poſtea tam diu retinuit, quoad diuina illa diui hominis uox per ſummum flagitium erepta, atque intercluſa eſt. uno uero Cicerone de medio iniquiſſime ſublato, uſq; eo de dignitate ſua paulatim eſt deiecta, ut primum barbariem omnem in ſe recipere, deinde, quaſi hoc parum eſſet. in alienam linguam tota commigrare coacta ſit. in quorum altero quàm diu conſederit, nihil attinet dicere, cum eo nouo ſermone uulgo omnis adhuc utatur Italia, & , ut uideo, perpetuo ſit uſura. in altero uero multa quidem conſenuit, atque contabuit ſecula, ſi quidem ab Auguſti interitu (ut quanto poſſum eam longius reuocem) paulatim obſcurari cœpta, non multos poſt annos in eam, quam paulo ſupra dicebam, barbarorum colluuiem demerſa eſt. quo quidem eius miſerrimo, ac calamitoſiſſimo tempore ea peſſime conſcripta ſunt uolumina, quæ ut malæ herbæ, quæ lætiſſimis frugibus innaſcuntur, denſiſſimas bonis illius feliciſſimi ſeculi auctoribus tenebras offuderunt. Ex quibus tamen, quando Dij uoluerunt, ſenſim caput efferre cœpit, tandem enim aliquando, atque adeo poſt multa ſecula Laurentius extitit Valla, qui ſic de illa eſt meritus, ut qui quàm optime, longe uero eo quoque melius quòd totam oppreſſam, atque ſepultam offenderat. Poſt hunc Paulus Corteſius (etſi longo fortaſſe poſt interuallo)

huic quoque præsto affuisse uidetur. quid ille tamen profecerit, non satis constat. Certe cum Politiani æqualis esset, aduersus eum, ac reliquos eius ætatis eruditissimos uiros, sed parum disertos, eloquentiæ dignitatem per imitationem esse restituendam, fortiter contendit. extat eius epistola ad eum ipsum Angelum Politianum in hanc sententiam cum ualde erudite, tum etiam pereleganter conscripta. His autem Adrianus accessit, qui postea (ut nostri loquuntur) Cardinalis fuit, qui & ipse eloquentiæ lumina, & insignia quædam, quibus distincta maxime illustris fieret oratio, satis apte demonstrauit. Hunc autem ipsi (si tamen hoc parum de me ipso per meam modestiam mihi licet agere) secuti sumus, qui apparatu nostro, ut aliquid huic facultati consuleremus, magnopere contendimus. utrum autem id simus assecuti, aliorum iudicio relictum uolumus. Ab altero apparatus nostri anno Marius Nizolius exiuit in medium, qui & ipse facultati isti certe plurimum profuit. Postremo etiam meus Zanchius, qui uniuersas latinas uoces satis paruo uolumine complecti est ausus, cum neque tamen multi præterea alij interim de fuerint, ijq; eruditissimi, atque ornatissimi uiri, qui qua id ratione potuerunt non parum opis in hanc dicendi facultatem studiose contulerunt. Ex quibus ex ijs, qui proximi decessere, quatuor mihi in primis occurrunt, nulla unquam singuli satis laude cōmendandi, Andreas Nauagerius, Petrus Alcionius, Christophorus Longolius, Iulius Camillus. Sed Nauagerius eo iudicio uir fuit, ut nulla in re, quam

ipse scripsisset, quanquam in ea cæteris omnibus facile satisfecisset, sibi quicquã satisfaceret. quare etiam eueniebat, ut non ita crebro ad scribendum accederet, quin etiam, quod moriens secum habuit in Gallia, ubi patriæ suæ legatus decessit, paucis horis ante quàm moreretur, ante oculos suos comburi iussisse fertur. hic autem quicquid habuit, quod quidem plurimum fuit, id totum habuit à natura, in quo si uel mediocre studium adhibuisset, nulli dubium est, quin reliquos omnibus scribendi uirtutibus facile superasset, certe, quod perrarum est, in eo uiro non defuit, ut in utraque scribendi ratione æque egregie excelluerit. Alcionij autem dictio sic ea quidem composite, atque naturaliter fluebat, ut cum maxime Ciceroniana esset, ea tamen ab eo sumpta esse, nulli sentiretur. non enim eam scriptionem consectatus est, quæ locutionem integram, atque adeo periodos ipsas in suam orationem quasi de industria transferret. sed neque ipse scripsit multum, aut non is est semper, qui de exilio agit. Christophorus Longolius & breui satis multa scripsit, & quod ad locutionem attinet, eam uiam secutus est, qua quicquid ei dicendum accideret, id quasi ex Ciceronis ore dixisse, ac eius lingua, ut sua usus esse uideretur. quod genus dicendi etiam tũ, cũ moritur (moritur.n. adolescens) sic probauit, ut nulli dubium sit, quin si ad iustos annos uitam perduxisset, in dicendo facile omnium princeps extitisset. Iulius autem Camillus cum & ipse minime inepte scriberet, aliam tamen rationem à scribendo, qua facultatem hanc maxime subleuaret, sibi adinuenit, nam cum

præter latinam dictionem, & ad abstrusiora intelligendum, & ad rem inter se quasi per sua capita optime constituendam mire natura factus esset, in id omne studium suum contulerat, ut ad facillimum omnium usum omnem de eloquentia rationem suo ordine descriptam constitueret. inde regium illud theatrum exiuit, tametsi nondum ad eam rationem descriptum, quam in animo conceptam habebat. ea autem erat, ut quærenti primum quid de quaque re copiose diceret, locos ei uberrimos offerret, deinde quo id ordine, atque dispositione tractaret, facile demonstraret, Qui uero ea omnia egregie ad Ciceronis rationem dicerentur, tertio in loco copiosissime subministraret. Sed ab hoc tanto, tamq; nobili studio multi primum casus iniquissime eum auerterunt, deinde sacrarum literarum desiderium hominem inuasit, postremo mors ipsa totum nobis eripuit, nam cum ego hanc partem agerem, is Mediolani apud Dominicum Saulium repentine moritur, uehemente (ut creditur) apoplisia suffocatus. Sed iam redeo ad eos, qui nobiscum adhuc feliciter agunt, quorum ope, & studio eloquendi ratio, & facultas maxime uiget, ac floret. Ex quorum numero ij mihi occurrunt, quos summe probem, duo, qui cumulate scribendo quotidie de eloquentia optime merentur, Iacobus Sadoletus, Petrus Bembus, Pola Britanus, Cardinales. Qui autem & dicendo, & docendo duplicem hanc laudem assequuntur, Ioannes Baptista Egnatius, Pierius Valerianus, Rom. Amaseus. Laz. Bonamicus, Petrus Victorius, Barthol. Lathomius,

Ioannes Strumius. de quibus omnibus omni uirtute præditis uiris nihil est, quod à me expectes amplius, quàm quod aut eorum scripta, aut ex publico loco uiua uox probe de se omnibus testatum relinquit. Cum non desint tamen neque uiri complures alij, neque etiam optima spe adolescentes, qui in ea sustinenda, & fortasse ad suum summum etiam extollenda optimam operam nauare possint. in quibus Bernardus Nauagerius summa uir eloquentia, id quod etiam ex ea oratione, qua splendidissime Andream Gritum Principem Venetiarũ in funere publico laudauit, facile perspici potuit, Benedictus Rhambertus & ipse hoc genere mirifice excellens, Bernardinus Mafeus non tam patria, quàm etiam dictione uere Romanus, Daniel familia Barbarus, lingua, atque oratione planè latinus, Pompilius Amaseus Romuli F. qui dicendo parentem optime refert. Grisosthomus Zanchius, Duo. M. Antonij, & Flamminius, & Maioragius, in Aristotelis paraphrasis uterque latine, atque pereleganter conscribendis. Ex quorum alterius iam pridem extat in diuinæ philosophiæ duodecimum, alterius mox in quatuor de cœlo libros fusior atque dilucidior edetur explicatio. meus item Manutius, Aldo patri diligentia & industria comparandus, ingenio & uirtute anteponendus. Iulius Scaliger, Ioan. Omphalius. Ioach. Perionius, qui primus omnium recte ex græcis conuertere didicit, an docuit magis? non omnium minimam præstare poterunt operam. Ex ijs autem, qui adolescentes, ac ætate penè pueri, atque infantes

ſunt, dicendi autem elegantia penè natu grandiores, Maſeus frater, Gibertus Corregius, Quercenſis, M. Fannianus, Mutius Calinius, Syl. Scaliger Iulij mei familiariſſimi filius, tuq; adeo in primis Al fonſe Princeps: qui omnes adoleſcentes non ſolum in optima ſpe ueſtrorum ſtudiorum, ſed etiam in ſumma. doctiſſimorũ hominum admiratione poſiti eſtis. Sed ne ſingulos recenſeam, qui aliquid, atque adeo plurimum dicendo ualent; cum item ſciam Coradum Regij lepidi, Lucæ Aeternum, Ferrariæ Guarinum, & Giraldum, Vincentiæ meum Griſolum optime docere, Benedictum autem Accoltium, Franciſcum Gonzagam, Alexandrũ Farneſium Cardinales & ſcribere, & loqui peræq; ſplendide, neque Herculem patrem tuum minime infantem eſſe me prorſus fugiat, uel ex eo tempore, cum admodum adoleſcens ſic apud Pon. Adrianum cauſam ſuam peroravit, ut illi orationi magnopere omnes acclamarint, Pontifex autem cauſam integram facile adiudicarit, Frãciſcum denique Oliuam minime ignorem in hac dicendi ratione omnium ſplendidiſſime uerſari, atque tanta huius integritatis reuerentia contineri, ut in eum etiam, ſi quem uel inter loquendum minus latino interdũ uerbo ſenſerit uſum acerbius inuehatur, ne inquam omnes, qui hanc dicendi facultatem colunt maxime, nominatim appellem: ex omnibus gentibus atque in primis ex uniuerſa Italia huic numero maior quoque numerus adiungatur, per me quidem licet. felicius ſit, quàm ego audio, hoc politioris latini ſermonis ſtudium, & amor,

Roma, Neapoli, Bononia, Mutina, Mediolano, Verona, Patauio, Venetijs. Ex uniuersa denique Ethruria quantum potest & splendoris, & elegantiæ accedat. tot tamen, ac tanta sunt, quæ huic grauissime aduersantur, quæque quasi obsessam infensissime oppugnant, ut hi fortasse ad eam gloriam, qua nunc maxime floret, quoad nobiscum agant, feliciter conseruandam satis esse possint. ubi uero decesserint (qui quotidie meliores auferuntur) quæ spes reliqua est, qua totam paulo post prorsus non timeam interituram? nam qui posteris facultas hæc deinceps propagari possit, duæ uiæ sunt omnino, scribendi una, docendi altera, quorum neutrum à nostris satis abunde præstari nimis certo scitur. nam qui docere optime sciunt, qui multis partibus longe plures sunt, quàm quos paulo supra commemoraui, aut eius studij laborem summum, aut indignitatem non minimam diutius ferre non possunt, præsertim tam eis exili mercede proposita, atque ea ipsa suo sæpius tempore minime dissoluta, interdum etiam improbissime abnegata. Quid? quod ex ijs, qui docent interdum etiam stultorum ciuium improbitate, qui auctorum eorum interpretationem ab eis postulant, qui pessime de latino sermone sunt meriti potius, quàm id in hanc admittant, ludos deserunt, se se in otium referunt, à publico munere abstinent. Qui uero in scribendo pari possent ratione uersari, neque ij sua quoque difficultate quàm ob rem id officij minime præstent carere uidentur, nam cum ad illud otium multa sint necessaria, neque illi tamen ex suis

ſcriptis ullam utilitatem percipiant, aut à ſcribendo prorſus ceſſant, aut parum omnino ſcribunt, eáq; interdum ſecum interire ſinunt. ſed cum his paulo liberius etiam agatur, res eis undique abunde ſit: ſcribant inquam iſti, & commode etiam ſcribant, innumerabilia conficiant uolumina, gloriam ſuam adament, quantum tamen ſcriptio ualeat ad hanc, quam quærimus ſummæ eloquentiæ opem ferendam, iam pridem cognitum eſt, cum Ciceronis ipſius diuina illa tot ſcripta multa ſecula iacuerint contemptiſſima, idq; in ea ciuitate, in qua & nata, & alta, & diu feliciter dominata eſſet eloquentia. Illud adde, quòd ſi qui adoleſcentes hiſce humanioribus ſtudijs maxime delectentur, ac breui in ijs plurimum ſint progreſſuri, copiaſq; noſtras maxime cum ſcribendo, tum etiam docendo ſint adaucturi, continuo eorum parentes rei augendæ, quàm orationis expoliendæ multo auidiores, eos ad alias facultates, & à paleis (ut ipſi dicunt) ad grana compellunt colligenda. in quo ipſo quantum de uiribus noſtris detrahi, tantum aduerſariorum adaugeri ſentimus. Iam uero, quàm mihi ab aduerſarijs ſperandum ſit, cum à noſtris ipſis non uno laboremus modo, facile eſt cuique uidere. à quibus ſine ullo dubio cum longe plura, tum etiam ſtudioſiora, quàm noſtra, ſunt omnia. nam ut à philoſophis exordiar, qui aut ſuo marte, atque ingenio de philoſophia loquuntur, aut ſcribunt, aut qui ueterum græcorum ſcripta latina ſe facere arbitrantur, cum in ſuam linguam ea conuertunt, horum primum infinitus eſt numerus. aſſidue dein-

Adagiu

de & scribunt, & docent, quàm autem utrunque & spurce, & contaminate, difficile est. dictu. His coniuncti sunt medici, qui & ipsi bene sunt multi, & in opere admodum assidui aut in pharmacis suis conscribendis, aut in disceptando utra salubrior medicina adhibeatur grauissime ægrotanti, in quo aliquando pestilentiori oratione utuntur, quàm morbus ipse est, cuius curationi ipsi sunt adhibiti. Iuris uero cõsultos quis audeat numerare? sola hæc quidem facultas una cæteras alias artes simul coniunctas, cum hominum, tum uoluminum ipsorum numero facile superat. at hi quoque, quorum leges tam elegantissime sunt conscriptæ, quàm etiam æquissime sunt perlatæ, non modo impurissime & loquuntur, & scribunt, sed legum etiam splendidissimis luminibus suapte barbaria tantum officiunt, ut non solum non intelligantur, sed iam penè legi sint desitæ. quantum autem isti, aut etiam quanti doceant, frequentes eorum scholæ facile indicant. certe istis multis partibus, quàm nostris maiora semper proposita sunt præmia. Age uero illis, qui testamenta, qui pacta, qui conuenta stipulantur, quæ barbariæ colluuies passim fora omnia possidet, atque occupat, quæ infantia non eloquentior? quæ proluuies non mundior? quæ autem fœdior, quæ absurdior, quæ tetrior fex? qui etiam (si dijs placet) de industria uerbum nullum recte proferre conantur. Quæ quidem pestis circunforanea aut uno omnis ciuitatis consensu in ultimas insulas asportanda, aut in culeum consuenda, aut æneo tauro leniter

comburenda esset, ut quando recte loqui contempse=
rit, planè mugire perdisceret. Nam quòd nostri ar
tem suam, ut cæteri faciunt, minime profiteantur,
magno id quidem fit cum eloquentiæ detrimento.
sed multo id grauius tamen est, multoq; letalius,
quod ab ijs, qui docent, huic infligitur uulnus.
nam cum ciuitates magistris carere non possint, eos
ex eorum numero ludis suis illæ præficiunt, qui id
plerunque pessime faciunt, quorum qui sint auctores,
quos in scholis fœdissime interpretentur, aut quam
uiam in docendo ineptissime sequantur, pudet pro=
ferre, ex quo tanta eloquentiæ calamitas inijcitur,
tantus morbus, tantum, tamq; præsens uenenum
in totum eius corpus diffunditur, ut sexcenti Cicero
nes eam incolumem conseruare non possent. Quæ
quidem publica pestis usque eo iampridem emanat,
ut priuatas etiam ædes sua contagione fœde coinqui=
net, atque pestilenter inficiat. quis enim hodie apud
primarios ciues eorum liberos docet, nisi qui aut le=
guleius, aut medicus futurus sit? quibus quid tan=
dem cum bonis literis, atque cum eloquentia esse pos=
sit, ipsi, quorum res agitur, uiderint primarij ci=
ues. Equidem qui operam dat, ut cytharœdus fiat,
quomodo rethoricam alios docere possit, non satis ui=
deo. Quantum autem ab italica lingua (ut de no=
stris tantum agam) damni, ac calamitatis iam pri=
dem huic inuectum sit, atque adeo in dies inuehatur
magis, difficile est dictu. Si quidem & in nobilis=
simis ciuitatibus iam publicæ academiæ celebrantur,
quæ ad italici sermonis rationem omnes disciplinas

traducere conantur, & ex omni ordine multi reperiantur, qui, quæ latina sunt, in suam linguam conuertere non cessent, eoq; iam uentum sit, ut multa Ciceronis uolumina cōfecerint. ex quo uno tanto, tamq; nefario scelere non solum eloquentiæ, sed latinæ rei literariæ uniuersæ crudele exitium afferri uidetur. non enim iam pridem multi desunt (ut illud istis etiam condonem, quòd sua ista cōuertendi ratione optimos auctores misere dilacerent, ac infeliciter discerpant) qui cum ignorantiam suam sic excusent, tum etiam laborem hunc fugiant. Quid mihi iam tantum studij, & laboris ponendum est in latina lingua perdiscenda, cum iam in mea habeam multa, ac breui cætera sim habitura, quæ latina sunt, omnia? Postremo huc accedit, quòd longe id amplius est, quod ei restat ad suum summum ascendendum, quàm quod adhuc confecit ascensus, in quo uno superando longe etiam fortioribus, quibus eò ualide tollatur, opus est humeris, quibus quàm pessime imparata sit, iam omnes uidemus. Quæ cum ita sint, ut ab hac nostra omnia exigua, debilia, caduca, contra ab eius aduersarijs maxima, uehementissime perduratura, ac postremo rem in summa etiam difficultate propria uersari uideam, nihil cuiquam mirum uideri debebit, si ego id magis ueritus sum, ne hæc rursum ad imum reuoluta celerius relaberetur, quàm ut ad suum summum perueniret, sperarem omnino. Quem meum tamen tantum, tamq; iustum metum, magis mihi ad huic rectè prospiciendum, quàm ad prorsus de ea desperandū susceptum

esse uolo. Quare eos omnes, qui opem huic afferre possunt, eam ne negent rogo, atque oro, longe copiosius scribant. doceant quoquomodo possunt, studiosius. uiam alijs fideliter commostrent, eos etiam non ad paruum itineris spatium comitentur, quasi de suo lumine omnibus cupientibus lumen accendant. Conspirent, qui boni sunt ubiq; dicendo, in huius sanctissimæ reginæ rempublicam conseruandam, atque tuendam, omnem operam, curam, diligentiam in hac una augenda, atque latius propaganda ponant, atque defigant. Equidem (quantum in me erit) si modo aliquid in me est, curabo, ne id hæc à me ulla ex parte desideret, nam & scribendi, & docendi, quàm diu uel mihi licebit, officio perfungar, nunc autem, quod exorsus sum, de imitatione scribere pergam, ut prorsus absoluam. Cum igitur tria sint, quæ uniuersam eloquentiam constituant, inuentio, dispositio, locutio, totidem etiam in rebus imitationem uersari, necesse est. Primum enim ad optimi alterius rationem inueniendum est, deinde quicquid inueneris, recte, atque ordine constituendum, postremo, ut eloquaris, ac curate laborandum, nam siue inuenias quid, siue id inuentum constituas, siue postremo eloquaris, certam in omnibus uiam ut habeas, ad cuius rationem ea omnia peragas, in primis erit tibi diligenter prouidendum. quod quemadmodum in omnibus faciendum sit, hoc secundo, & toto tertio libro abunde explicabitur. Sed quoniam res omnes aut eædem sunt omnino, aut similes, aut contrariæ, continuo quæ eædem sunt prorsus, neque inter se quic-

quam discrepant, nihil ab imitatione adiuuari posse uidentur, nam rem prorsus eandem agere, quam alius agat, semper erit idem agere, nunquam imitari, ut qui libros (quemadmodum dicunt) imprimit, qui quidem in suis formis componendis facile habere poterit, ad cuius imaginem, atque adeo imagines eas componat, sed cum unam (quod aiunt) torculari in folium semel expresserit, ac perget infinitas exprimere, in nulla earum ulla erit imitatio, eædem semper erunt, à prima nihil ultima discrepabit. si quis item ita ridicule insaniat, ut Daphnis mortem defleat iisdem uersibus, quibus Maro, nec literam ullam cõmutet, & dicat se Maronem imitatũ esse, quis hunc continuo centum non conijciat Anticiras? at mutet, addat, detrahat, iam tum sui aliquid habere poterit. uerum si quid simile, aut contrarium transferat, tum prorsus imitatoris nomen assequetur. Nam cum omnis res aut simplex, aut multiplex sit, in multiplici tantum imitatio dari uidetur, ut in inueniendo, constituendo, loquendo, quoniam non uno modo inuenimus, constituimus, eloquimur, in simplici autem non ita, nam quæ simplex sit res, potest illa quidem aliunde ad se conficiendam imitationem sumere, à se autem ipsa, si iterum agatur, nullam. una tantum latina sit lingua, eáq; (ut rectius illi ominer) optima. qui ea lingua loquatur, quia sola sit, in ea nullam habebit imitationem, sed tantum latine loquî dicetur. at sit (ut est) multorum generum, sit grauis, sit tenuis, sit, quæ horum inter utrunque posita est, mediocris, uolubiliter fluat, interpunctis,

atque

atque interſpirationibus diſtinguatur, pura ſit, atque leuis: contra etiam dura, ſeuera, & ſi quæ alia ſunt genera: cui horum ſe quis addixerit, recte imitator dicetur, quoniam illud probarit, cætera contempſerit. Sed quoniam crebro nobis accidet, ut quæ dicta ſint prius, eadem ſæpius dicenda occurrant, qua id ratione recte fieri poſſit, locus poſtulat ut pluribus explicemus. tametſi cum de locutione agetur multa etiam reſtant dicenda. Qui igitur in eo argumento uerſabitur in ſcribendo, quod ante tum quiſpiam alius occuparit, ac ſuum ſibi uſu uendicarit, aut id aliena, aut ea ipſa, qua is id perſequitur lingua, erit ei faciendum. ſi in aliena id faciat, aliquo modo faciliorem, ac magis tutam ſcriptionem ſuam habebit omnino, nam ſi quid ex ea in ſuum ipſe uſum, ac commodum paulo liberius tranſtulerit, non cõtinuo omnium accuſatio, neque reprehenſio ei ſubeunda erit, quando legenti altera fortaſſe lingua minime nota eſſe poterit, deinde uero, quòd iam pridem bonorum more, atque conſuetudine id uidetur ſine ulla offenſionis culpa fieri poſſe. quemadmodum cum græcis Plautum, & Terentium feciſſe conſtat, qui in ſuas latinas fabulas ex græcis fabulis locos integros transferre non dubitarunt, quin eorum etiam alter ex duabus græcis unam ſuam latinam aliquando ſibi effecit integram. Clamet ille uſque licet furem, non poëtam fabulam dediſſe, hocq; magis eſſe contaminare, quàm ſcribere fabulas, inſimulet, longe ſemper equidem Lelij, & Scipionis iudicium, quàm ueteris poëtæ obtrectationem fecerim pluris. at Maro

nimis frequens in Homero est, nimisq; apertus, qui partes ad uerbum penè innumerabiles in suam æneidem transferre non dubitauit, ut in Aeneæ tempestate, quam totam ab eo surripuisse criminantur. neque item Cicero non ex omni Græcia, quicquid ei libuit, minus in sua scripta compilauit: recte sanè uterque, & prudenter. sed multo etiam plura sumpserit Maro (neque enim illum unquam surripuisse fatebimur) tam id apte, tam cum re sua, tam cum natura facit ut potius ex eodẽ fonte, unde etiam Homerus, quàm ab ullo græco exhausisse dicendus sit, ac quod ad tempestatem attinet, mihi noster in ea optime & fingenda, & describenda, non solum nihil ab Homero sumpsisse, sed eum etiam longe superasse uidetur. Quid enim quæso horridi habet Vlixes, cum naufragus ad litus natans eijcitur? nam cætera sunt, ut in tempestate, placidissima, at noster in ipsius etiam tempestatis apparatu legenti terrorem incutit, in re autem ipsa (Dij boni) quid horridius? quid miserabilius ab eo carmine, Talia iactanti stridens aquilone procella, usque eò, cum Neptunus mare totum cieri sensit, aut scribi, aut fingi potest? nisi isti naturam ipsam quasi Alexandrum imitantem sibi effingant, qui uti se à solo Apelle, sic hæc ab Homero tantum, quicquid mirum ediderit, depingi patiatur. hoc item modo de Cicerone est dicendum, qui quod à græcis sumpsit, non tam id ad latinam orationem locupletandam, quàm etiam ad id ipsum, quàm græci ipsi, splendidius ornandum, sumpsisse constat. Quorum ego & iudicij, & doctrinæ facile principum uirorum sen=

tentia tantum abeſt, ut de hac mea quicquam decedam, ut in ea magis confirmer, atque conſtituar ualidius. Neque hoc, quod ex aliena lingua ſumi poteſt etiam cum dignitate, bonorum teſtimonio comprobauimus, id tantum de particulis quibuſdam quaſi decerptis, ſed totum etiam rei quantum eſt argumentum uel unius, uel multorum id ſit auctorum, in noſtram orationem transferri poſſe, bonorum item exemplo conſtanter aſſeueramus. Plato dialogum de amicitia ſcriptum reliquit, latina oratione eam quoque partem integram Ciceroni placuit illuſtrare. in quo ſtudio quid uitij contraxerit ne græci ipſi unquam dixerint. Ariſtoteles, Panetius, de officijs cumulatiſſime ſcripſerunt. tantũ abeſt, ut horũ auctoritate Cicero quicquã ab ijs ipſis ſcribendis officijs deterritus ſit, ut nihil illis ſcripſerit ſplendidius, nihil eſſecerit abſolutius. Quæ tamen ſcribendi facultas uniuerſa duas in primis cautiones habere uidetur, ne prorſus in ea quiſquam furti nobiſcum agere poſſit. una ſi quicquid ad aliorũ æmulationem tractandum ſumpſerimus, id inuentione locupletius efficiemus, altera, ſi noſtro id inſtituto, atque ordine proſequemur meliore. Theocritus Pharmaceutriam, hoc eſt, excantationem amatoriam ſcripſit, idem Maroni aliquando efficere uſus uenit. in quo argumento noſter longe melius uerſatus eſt. nam quod ad inuentionem attinet, ſæpius inania, ac puerilia Theocritus garrit. Maro autem non niſi quod ſe maxime deceat, agit. pari autem ratione fit in ordine, in quo noſter magis appoſitus eſſe non poſſet, cum græcus inconſtan=

Duplex cautio in imitatore adhibenda

ter agere uideatur. Quin illa quoque, si quæ ex eo Maro mutuatus est, ita is commode facit, itaque apposite suis adiunxit, ut ea potius in suum locum restituta, atque repetita, quam à quoquam ablata, atque accepta esse uideri possint. Si uero in eadem lingua sit idem argumentum, & materia pluribus explicanda, id quidem non parum erit adiumenti, si alius uersibus, alius ea oratione, qua uulgo loquimur, solutiore, illud dicendo exornet, modo dictionis genus ea facultas recipiat, atque in se admittat, quemadmodum cum Catone, ac Varrone Virgilium in re rustica fecisse manifesto apparet. nam qui historiam uersibus scribant perpetuis, non satis commode, atque ex usu facere uideantur, sicuti etiam neque adhuc, qui eam dialogo persequatur, quisquam est inuentus. huic autem integrum arbitror futurum, utrum quam ipse sibi commode constituerit, an eam, in qua non inepte uersatus sit alius, uiam persequi malit, modo latine, modo ornate, modo splendide quantum rei dignitati conueniet, rem explicet, atque eloquatur. etsi propria magis omnino tuta uidetur ad furti suspicionem omnem deuitandam. Verum si paria sint omnia, res eadem, lingua, & orationis genus non dissimile, continuo aut cum ijs scriptoribus nobis res erit, qui in ea non omnia uiderint, qui in constituendo parum egerint apte, qui denique nullo pronunciarint ornatu, aut qui hæc omnia egregie præstiterint, ac nihil omiserint, quod cuiquam desiderari possit. cum superioribus longe nobis erit facilior quasi concertatio, relinquetur enim semper pars

non exigua, in qua aut inueniendo locupletiorem, aut instituendo compositiorem, aut dicendo magis illustrem orationem nostram comprobemus. ut si quis pictor, quemadmodum apud Herculem patrẽ tuum factum uides, gigantum bellum aduersus deos penicillo rudi, atque impolito informet, quod postea doctior manus excipiat, atque addendo, componendo, colorando longe admirabilius, magisq; conspicuum effingat, atque exprimat. in quo uno efficiendo, qui doctiorem manum adhibebit, plurimum in eo adiumenti sibi relictum esse sentiet, quòd, quem facile superet, propositum habebit aduersarium. Romulum Amaseum, quem uirum iam sæpius honoris causa nomino, cum Bononiæ eius auditor essem, in hoc genere studij sum admiratus, nam quoties inter explicandum (ita ut fit) historiæ pars aliqua in præsentem partem incidisset exponenda, etsi in omnibus ille sui quidem semper erat simillimus, uerum si eam tamẽ ex aliquo scriptore minus eleganti, atque impolito, ac parum etiam composito sumptam habuisset, quantum eam cum apte instituendo, tum omni elegantiæ splendore dicendo illustraret, atque componeret, dici non potest. Sin autem prudentissimus scriptor, quique aptissime constituat, atq; splendide eloquatur, locũ nostrum prius occuparit, eumq; ita totum communiuerit, itaque suum effecerit, ut nullus accessus, nulla ad eum accedendum pateat uia, neque ad eum iure æquo repetendum actio ulla nobis relicta sit, res ea quidem primo aspectu duram, atque difficilem uidebitur habere tractationem, sed non eius tamen erit

negocij, ut ego, & posteri mecum omnes quicquam deterreamur, quo minus de ea, quoties usus ueniat, uel commodissime uerba facere possimus. at si Cicero uirum fortem laudarit, ac omnes eius laudes (ut cætera omnia) & inueniendo argute, & instituendo cõposite, & dicendo luminose expresserit, atque illustrarit, si acciderit ut tibi idem faciendum sit, non continuo hærebis? non quid prius, quid posterius dicas, aut quomodo id dicas, dubitabis? non etiam, atque etiam uereberis, ne ad eum, tanquam ad scopulum aliquem dictionem tuam illidas? Rem equidem si negem summam difficultatem habere, ac in perangusto uideri uersari loco, imprudens sim, nisi etiam impudens. multum est enim atque adeo plurimum, si quis sciens fructuum, prius in pomarium ueniat, ac ei libera facultas data sit, ut inde unumquodque, quod ei bellissimum uideatur, ad mensam suam cohonestandam deligat, atque decerpat. sed cũ res tamẽ rectius consideratur, minime se talem interius probat, qualis extrinsecus apparet omnino. siquidem tanta uis honesti, tantaq; rerum omnium copia est, tam multiplex constituendi ratio, tam eloquendi uaria, atque ampla facultas, ut semper aliquid, atque adeo multum relinquatur, quo summa cum dignitate aut inueniendo, aut instituendo, aut dicendo pro modo uti libere possimus. nam quod ad rem inueniendam pertinet, qui quæso tam à recta mente aberrabit, ut quæ cuiusque rei dicenda sint omnia excogitare, omnia uidere se posse fateatur? non multa, atque etiam interdum non pessima se su

ſpicetur omiſiſſe? Equidem antequam hæc hominum noua inuenta ſcirentur, tormenta (ut ita dicam) militaria, nauigandi certa illa in omni tempeſtate locorum ſcientia, librorum deſcribendorum ars uberrima, auium ex auibus & natura, & artificio inimicis regiæ uenationes, uitrei quaſi oculi, temporum per horas ad ſonitum certiſſima dimenſio, ex ephippijs certus pedum appenſus locus, & cætera eius generis propè innumerabilia, à recentioribus hominibus cum ad ſummam hominum uoluptatem, tum ad maximam utilitatem excogitata, hæc inquam quàm diu in hominum ignoratione latuere, ut multa, in tenebris iacuere, ut uero in lucem hanc, atque in uſum humanum doctiſſimorum hominum ſtudijs uenere, ita uno omnium gentium conſenſu in cœlum tolluntur, ut cũ antiquitate certare, niſi eam etiam ſuperare poſſe uideantur. Arcum uetuſtas ad longiorem, atque uehementiorem ictum excogitauit. recentiores id tormenti genus, quod baleſtram uulgo appellant, ad eum adiunxere. noſtra autem ferè ætate horum omnium uehementiſſima, quæ ſua item lingua uulgus uarie ſcopetum, archibuſum appellat, nec non reliqua eius generis grandiora tormenta, cum ad maximam in conflictu ſtragem edendam, tum ad urbium ipſarum mœnia impotentius uerberanda, ac demolienda ſunt adinuenta. quorum itẽ omnium primo uis ignea lentius ſe ſe agebat, ac antequam pillulam ſuo illo impulſu emitteret, quaſi ſuo lumine, ut eam deuitaret, hoſti commodius ſignificabat, nunc autem eò proceſſit id artificij, ut prius

mortem ſentias in latus, quàm ignis lumen ullum uideas, ut rerum omnium ferè ſemper aliquid supereſſe poſſit, quod prudens addat ad inuenta. Ad hæc accedit, quòd non una, atque eadem eſt omnium rerum inueniendarum ratio, & modus. Cicero Milonem cædis reum fortiſſima oratione (ſi eam habuit integram, quæ pro Milone legitur) defendit. at Brutus idem effeciſſe, ſed alio idem effeciſſe modo dicitur, neque fortaſſe imperite. Quid uero ſi Hortenſius eam quoque cauſam peroraſſet, num ei quaſi ad alterius eorum utrius ingenium inueniendi ratio concluſa, atque circunſcripta ſequenda eſſet? ut non ſolum multa addi ad aliorum inuenta, uerum etiam alio illa ipſa modo inueniri, atque excogitari facile poſſint. idem autem euenire in re ipſa conſtituenda neminem arbitror non uidere, cuius rei Cicero nobis locupletiſſimus teſtis eſſe poteſt, qui artis præcepta multis modis tractauit, iiſq; omnibus quàm commodiſſime. Pari item ratione dicendum eſt de elocutione, de qua in tertio libro, qui totus de illius præceptis eſt conſcriptus, abunde à nobis dicetur. Ac profecto cum poſteris longe iniquius actum eſſet, ſi natura primis hominibus omnia prodidiſſet, atque optima quæque deprompſiſſet, nec quæ eius ſumma eſt prudentia, quicquid prouidet, quicquid homini ſtudet, id omne in communem, atque æquam omnium utilitatem prouidiſſet, atque comparaſſet. rerum deinde ordo, atque conſtitutio nimis in anguſtum adduceretur. Eloquentia uero infans, & inops, atque ab oratione peſſime imparata eſſet, ſi unum

quodque hominum, unaquæque ſententia, uno tantum ordine, atque una tantum ſignificatione, conſtitui, atque dici poſſet. Quoniam uero paulo ante fructuum inducta eſt ſimilitudo, horum ſtudiorum alia eſt, atque cæterarum rerum copia, atque ubertas. in illis enim quod ſemel decerpſeris, non niſi ad annum plærunque idem operare licebit, in his uero noſtris ſtudijs, ubertatem lætiſſimam, atque perpetuam, ac ſemper æque fructibus iiſdem arborem poſſidemus incurueſcentem, ex qua quantum cuique ſatis ſit, ſua deligendi facultas permiſſa eſt. Ergo & actio in Verrem, & ſententiæ in Antonium, tota denique Ciceronis multiplex tum ſuadendi ratio, tum de moribus diſputatio, tum ad familiares, atque amicos conſcriptio (nam quid de arte fieri poſſit ipſe demonſtrauit) perapte, neque indecore iterum, & ſæpius tractari potuit. Quid hoc quæſo inquam tam mirum, ſi à ueteribus, ac probatiſſimis auctoribus, aut in ſuis ipſis argumentis, aut aliena ſequentibus, eſt aſſidue factitatum? atque adeo à noſtris quotidie fieri conſtantius uidemus? num ne Saluſtius Catilinæ uitam ita planè, ita ornate in eius coniuratione perſtrinxit, ut nihil in ea, neque ad hominis mores, neque orationis ornatum deſiderari uideatur? hanc tamen eandem Cicero cum Cœlium defendit, illo ſuo ſtilo perſequi non dubitauit. res eadem eſt. Saluſtius autem quàm aptus ſcriptor fuerit, nulli obſcurum eſt. Cicero uero in hac ita, quod res maxime poſtulabat, parcus fuit, ut uitæ tamen nihil omiſerit, ita ornatus, ut eius ingentem turpitudinem

quasi dicendo illustrauerit. Lucretius absolutissimam pestilentiæ imaginem describit. non paruo beneficio deorum immortalium extat liber, legi potest. Ouidio, & Virgilio idem efficere postea placuit, quàm id uterque cum dignitate sit assecutus, in medio est, suum cuique iudicium sit. Manilius Andromedis ad marinum monstrum expositionem describit. idem cum ad eius fabulam uentum est, efficit Ouidius. postremo omnium Pontanus hanc ipsam, cum de stellis agit, fabulam exequitur. doctissimorum hominum est iudicium, longe prioribus duobus Pontanum præstitisse. Sed quid ego alterius partem tantum confero? de stellis minime inepte egit idem Manilius. tantum abest, ut Pontanus eius scriptis ab eis pertractandis sit deterritus, ut ijdem doctissimi uiri facile iudicent, longe eo Pontanum stellas easdem dicendo splendidius illustrasse. Quasi uero qui ferrum quoque malleis exercent, non gladium, ensem, qui lignum dolant, non currus, non dolia, qui ex creta fingunt, non testas, urceos, recte in multas, ac maxime diuersas formas fabricentur, atque architectentur. Vnum est hominis caput, unus pes, ut reliquas corporis partes nunc omittam: eius tegumentum, huius calceamentum iam in tot formas se conuertit, ut in plures Protheus se conuertere non posset. Postremo autem cui nam dubio esse potest, quin ego in hoc meo de imitatione studio idem possim efficere, quod Cicero in artis præceptis effecit, ut alio itemq; alio modo huius præcepta pertractem, ac meum etiam Lilium Giraldum inducam, qui Bar-

tholomeo Ferrino, Alberto Lolio, ac Herculi Bentiuolio, ut quotidie aliquid tale facere solet, explicet? aut denique Camillum etiam filium faciam, qui hæc eadem præcepta à me parente suo breuiter perquirat? Sed iam satis, quemadmodum ego arbitror, & probatum est in re eadem tractanda, quam alij quoque prius tractassent, imitationem omnino dari nullam, & quid tũ etiam faciendum sit, ut ab omni furti accusatione liberemur, commode demonstratum. Sequitur autem, ut imitationis ipsius præcepta aggrediamur. Continuo igitur, quando perpauci illi quidem sunt, qui in quaq; facultate egregie excelluerint scriptores, qui non aliquid aut culpæ, aut uitij contraxerint interdum, uidendum erit, ut eius, quem imitabimur, uirtutes consectemur. contra uero uitia, quorum facillima solet esse imitatio, perstudiose declinemus. neque enim si Salustio similiores esse uolumus, id magis ex ijs uocibus, quæ illum ipsum minus interdum probatum efficiunt scriptorem, quàm ex eius diuinæ breuitatis uirtute ut consequamur, omnem operam dabimus. neque uero Hortẽsium in una ceruiculæ iactatione magis, quàm in tota illa diuina agendi ratione referre studebimus, ne coquum illum imitari uideamur, qui in cœna præstantissimi coqui ius tantum feruens imitatus est, cætera eius condimenta ne recordatus est quidem. in probatissimis igitur auctoribus quando hos esse dixi, quos nobis ad imitãdum propositos habere debeamus, quæ insignia, quæque admodum rara, atque inepta erunt, ea probe dissimulabimus. quæ uero cum na-

Imitationis præcepta

tura, atque usu ipso quotidiano recte consenserint, atque decorum suum habebunt, ea quisque in suum usum liberius conuertet, atque securius usurpabit. Sed cum in simili, atque in contrario uniuersa hæc imitandi facultas (ut supra est demonstratum) uersetur omnino, ac tria proposita sint, in quibus rerum omnium pertractandarum ratio contineatur, inuentio, dispositio, elocutio, iam separatim (etsi horum ratio ita inter se connexa continetur, ut alia sæpius ab alia uix separari possit) quid in harum quaque imitatori attendendum sit, uideamus. Ea igitur inuentionis, quod ad imitationem attinet, ratio est, ut ad aliorum imaginem aut similia, aut diuersa nobis adinueniamus. in similibus, ut multi in re pastoritia cum Virgilio musas suas exercuere, ut Marcus Aurelius Nemesianus, T. Calphurnius Siculus, Andreas Nauagerius, persplendide fecerunt. in diuersis, ut in græcis Theocritus, in nostris Iac. Sanazarius, qui utrique ad pastoritiam auenam piscatoriam sibi excogitarunt. nam quod alij in pastoribus suis luserunt, id hi ad piscatores felicissime transtulerunt. quod meus item Hector Cocus in re aucupatoria perbelle olim facere instituerat. Zeusis cum Helenam Crotoniatis effingendam sumpsisset, multas ciuitatis formosissimas uirgines contemplatus esse dicitur, ex quibus singulis quicquid ei absolutissimæ pulchritudinis uisum est, in eam egregio transtulit penicillo. Tucianus id nunc si efficiat in aliqua Veneris imagine depingenda, is recte quidem Zeusim imitatus esse dicetur. multo uero rectius si Her-

Imitandi ratio quo ad inuentionem

culem pictúrus, totidem robustissimorum hominum corpora ad se adduci iusserit, atque ex ijs omnibus quicquid ad eam uirtutem pertineret, id omne sibi in suum Herculem delegisset. ita in equo, in tauro, in cæteris cuiusque generis animalibus depingendis, si egregios quosque ex quoque genere pictor sibi deligat ad suum absolutissime exprimendum. Sed redeo ad latinos imitatores, atque etiam ad me ipsum (liceat enim mihi de me exemplum aliquando afferre) cum ego inquam essem adhuc adolescens, ac meis ciuibus de publici ludi magistro deliberandum accideret, eam ego mihi causam exercenda stili gratia (ut fit in scholis) sumpsi perorandam, hanc totam ad eius Ciceronis imaginem contuli, quam ipse secutus est, cum legem Maniliam luculentissima, ac prudentissima oratione suasit, uel persuasit potius. Iam uero natu grandior factus totam item eius ipsius Ciceronis alterius orationis imaginem in meam alteram conuerti, Nam cum Herculi patri tuo publico meorũ ciuium nomine mihi gratulandum esset, quòd Neapoli à Cæsare & incolumis, & totius honestissimæ petitionis suæ compos rediisset, hanc ad eius imaginẽ integram, quam ipse Cicero pro M. Marcello ad Cæsarem habuit, totam mihi constitui, is enim in ea Cæsari gratias egit, quòd sibi, quòd propinquis, quòd patriæ, quòd senatui M. Marcellum restituisset, atque condonasset, qui cum id negotij paucorum admodum uideret esse uerborum, multa de Cæsaris ipsius laudibus, quæ cum re ipsa maxime coniuncta uideri possent, percõmode ad iustam orationem in medium

induxit, quam ego in gratulando totam rationem, quemadmodũ arbitror, facile ſecutus ſum, ut enim propoſui, de quo mihi eſſet dicendum, perbelle ad ipſius Herculis facta quædam illuſtria quaſi digreſſus ſum, cui parti ut ſenſi planè me ſatisfeciſſe, ad propoſitum redij, gratulationem meam confeci, perorauí: ſomnium uero Io. Cornelij quantũ potui ad Africani uiſum per quietem accommodaui. Proxime autem in procœmio de Principis conſilio omnium meorum ſcriptorum, quæ apud me alicuius eſſent pretij, mentionem cum facerem, id ex Ciceronis imitatione feci, qui idem de ſuis in proœmio ſecundi libri de diuinatione effecit. Ac ne quæ ego omnia ad huius rationem ſcripſerim, hoc loco ambitioſe uidear conſectari, iam ea, quæ cum ex hoc ipſo, tum ex cæteris optimis, omnes facile mutuari poſſunt, tum quæ multi (quoquo id fecerint modo) ſunt imitati, pergam perſequi. Verrem Cicero ad Iudices nouo, atque admirabili accuſandi genere repetundarum damnat. Ex quo uniuerſo iudicio multa ſumi poſſunt, ad quorum imaginem ſimilis cauſa rectiſſime conformetur, quemadmodum Venetijs olim uidiſſe me recordor. nam cum uir nobiliſs. ciuem ſuum male remp. geſſiſſe, atque ſocios expilaſſe ad iudices accuſaret, ut ſingula eius crimina expoſuerat, ac uehementer inſectatus erat, ſub ea ſtatim tabulas recitari iubebat, ſuis locupletiſs. teſtib. unumquodque eius crimen ex ordine comprobans, quod quidem agendi abſolutius inſtitutum ex Cicerone in ipſum Verrẽ ſumptum fuiſſe nemo non uidet. Antonium in ſenatu grauiſs. ac per-

petuis orationibus acerbiſſime idem exagitat Cicero. quis ex his locis, qui aliquam diligentiam adhibeat, multa in ſimili cauſa ſibi non ſentiat habere ad imitandum? In Vatinium teſtem omnia congeſſit hominis impuriſſimi crimina. In Piſonem inuehitur tanto animi impetu, tam acri, ac conſtanti accuſatione, tam perpetua ſcelerum omnium criminatione quanto nuſquam alias acrius. Catilinam teterrimum ciuem non prius inſectandi finem facit, quàm eum ex urbe eiecerit, hoſtem iudicarit. quæ ſingula pari ratione non pauca afferens, ſibi ſumet prudens imitator. quid autem in Ligariana ironia illa? in Cluētiana Saſſiæ impudiciſſimæ ac ſceleratiſſimæ fœminæ turpitudine? quid Deiotari? quid Celij? quid Murenæ defenſione facilius ad imitandum? propè infinita ſunt in eo genere reliqua, ex quibus in pari cauſa multa cuique ſuppeditabuntur ad eam cumulate, atque ſplendide perorandam, quæ ego breuitatis cauſa ſingula non perſequor. Certe ex ſenectutis defenſione, aut ex amicitiæ laudatione, ſiquid cui par aut defendendum, aut laudandum accidat, magnā ſibi ſuppellectilem conficere poterit. Auaritiam, luxuriam, cupiditatem, in Paradoxis deteſtatur ardentius, nuſquam in cætera uitia ſe tam facilem nobis præbuit ad imitandum, de contemnenda item morte, de dolore tolerādo iſte ipſe feliciſ. ſcripſit. ſi cui de exilio pari ratione tolerando, de orbitate, de cæcitate, ac de cæteris eius generis malis uſus ſcribere ueniat, unde is aptiorem imaginem, quā ſequatur, habiturus ſit, non uideo. Epicurus in uoluptate ſummum bo=

num ponit, Stoicus in sola uirtute acriter esse commi nuit, horum utriusque rationem Cicero egregie, ut reliqua omnia, persequitur. Huius equidem loci ima ginem, si mihi utra uita laudabilior sit, an quæ in delicijs otiose, ac nequiter, an quæ per summa rerũ pericula cum uirtute traducatur, disputandum acci= dat, facile mihi totam accommodabo. ad suos fami= liariter scribit, cum principibus uiris summa etiam cum dignitate per literas agit, in ijs autem solatur, commendat, hortatur, conqueritur, expostulat, gra tulatur, & reliqua id genus, quæ per literas effici so lent, unus omnia exequitur, ad quam scribendi ra= tionem boni omnes suam quoque in scribendis episto= lis formam constituunt. in quibus Christophorus Lon= golius mihi maxime probatur. Præclare autem agit de claris oratoribus, quo in libro cuique & laudi, et uitio, quod est uisum, dare non dubitat. ea ratione tu de imperatoribus, si libeat, de iurisconsultis, de medicis, de cæteris eius generis facere poteris rectissi= me. Huius item duo libri sunt de Diuinatione diuinis sime conscripti. ad horum rationem Sadoletus suæ philosophiæ defensionem optime instituisse uidetur. ha ctenus de Ci. nunc de cæteris, qui digni sunt, quos imi= temur. Petrus Bembus cum in sua historia tres habe ret, quorum quemuis recte sequeretur, Cæsari tum maluit, quàm aut Liuio, aut Salustio similior uide= ri, id quod ante eum in eadem historia Nauagerium sensisse dicebamus, in qua idem posterior Nauagerius præstare egregie dicitur, & meus Bernardinus Ma= pheus in Pauli tertij Pontificis maximi commentarijs

quotidie

quotidie ſplendidiſſime facit. In poëtis autem Lampridius, cum omnes in Odis Horatio ſimiliores eſſe ſtuderent, ſolus Pindarum, neque id fortaſſe ingrate, imitari eſt auſus. quàm autem Aonius Lucretium in ſuis uerſibus & numeris, & ſententijs expreſſerit, facile omnibus eſt uidere. tantum autem abeſt, ut Naugerius hac imitandi uirtute caruerit, ut cæteris etiam, qui rectius imitarentur, unus omnium in epigrammate maiorum uiam oſtenderit, nam qui ante eum ueterum luſus in eo genere uerſuum imitatus ſit, aut etiam animaduerterit, extat nemo, cæteri cæteros, plerique etiam fatuos ſecuti ſunt, unus Nauagerius eam uiam poſteris oſtendit, quam ueteres optime inſtiterunt. Huius item eſt Damon, cuius magna pars ex Galli Virgiliani imagine conficta eſt, reliqua ex eiuſdem reliquis, ut eſt ei uiſum commodius, recte, atque pereleganter conſcripta, Burghetti Catelli lepidiſſimi interitum miſere deflet, huius luctus imaginem ex Catulli paſſere mortuo totam eſt mutuatus, id autem quàm uere, quàm decenter effecerit, ex utriuſque uerſuum collatione facile cognoſci poterit, ſic enim inquit Catullus.

Lugete ò Veneres, cupidinesq;,
Et quantum eſt hominum uenuſtiorum.
Paſſer mortuus eſt meæ puellæ,
Quem plus illa oculis ſuis amabat,
Nam mellitus erat, ſuamq; norat
Ipſam tam bene, quàm puella matrem,
Nec ſe ſe gremio illius mouebat
Sed circunſiliens modo huc, modo illuc

Ad ſolam dominam pipibat uſque,
Qui nunc it per iter tenebricoſum
Illuc, unde negant redire quenquam,
At uobis male ſit malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella deuoratis,
Tam bellum mihi paſſerem abſtuliſtis,
O` factum male, ò miſelle paſſer,
Tua nunc opera meæ puellæ
Flendo turgiduli rubent ocelli,

Nauagerius uero ſic.

Borgetus lepidus Catellus ille
Cuius blanditias proteruiores,
Et luſus herus ipſe tantum amabat
Quantum tale aliquid poteſt amari,
Nec mirum dominum ſuum ipſe norat,
Caram bima uelut puella matrem,
Et nunc illius in ſinu latebat,
Nunc blande aſſiliebat huc, & illuc
Ludens, atque auido appetebat ore,
Erectis modo cruribus, bipesq;
Menſæ aſtabat herili, heroq; ab ipſo
Latratu tenero cibum petebat,
Nunc raptus rapido, maloq; fato
Ad manes abijt tenebricoſos.
Miſelle ò canis, ò miſer catelle
Nigras paruulus ut timebis umbras,
Vt ſæpe dominum tuum requires
Cui pro delicijs, iocisq; longum
Heu deſiderium tui relinquis.

Rei materia ſimillima eſt, quod quidem imitationis

proprium esse dicebamus, si quidem ille passerem mortuum, hic Catellum, ille heram, hic herum misere deflentem inducit, horum item lusus persimiles sunt, in saltu, morsu, pipatu, latratu, heri cognitione, sed cum omnia similia sint, tum etiam commiseratio minime est dissimilis. postremo pro fletu assiduo, quo puellæ suæ turgidulos rubere oculos Catullus querebatur, longum Catelli desiderium hero suo relictum esse reposuit Nauagerius, hic tamen quædam addit alia, quæ canis natura illi commode dabat, ut illa:

» Atque auido appetebat ore,
» Erectis modo cruribus, bipesq;
» Mensæ astabat herili, heroq; ab ipso
» Latratu tenero cibum petebat.

Quod tamen aliqua ex parte ex primo itẽ Catulli epigrammate perbelle sumptum uideri potest. At Frastorius sic hanc imitandi rationem in suo Syphilo obseruauit, ut ex multis Virgilij imaginibus totam penè tertij libri operis sui historiam perpetuo contexuerit, nam cum hic tandem Hispanæ Classis appulsum ad nouarum gentium litus describeret, totam illam partem, quæ quidem bene longa est, ex diuersis Virgilij locis adumbrauit, nam, ut omittam fluminis ostium, quo classem appulit, ut amnis ripas arborũ amœnitate, atque auium cantu uario descriptas, nihil recenseam, Cererem, Liberumq; in ripa expositũ, uiros telluris miro desiderio passim per herbam stratos, nouo solo, atque exoptato lætam, atque ex animo salutationem æque prætercam, quæ omnia à Marone felicissime sumpta sunt, hæc inquam ut omittã

(quoniam ſuapte rerum natura utique facile occurre re poſſunt) ac illa, quæ ſunt interioris imitationis, tantum commemorem, Maro Aeneam naui egrediẽtem arcu, & ſagittis armat, uenatum in ſyluam ducit, præda ſeptem ceruorum cohoneſtat. hanc imaginem ſequens Fracaſtorius Iuuentutem Hiſpanam naui egreſſam deſcribit in ſyluam eo genere armorũ, quod uulgo ſcopetos uocant, armatam, prædam huic facit ex ijs auibus, quarum frequentem copiam in ſylua illa prius peruolitare demonſtrarat, quæ quidem aues, quoniam Apollini ſacræ erant, ad harpyarum imitationem perpetuo filo belliſſime tranſit, quo in loco unam auium ex altiſſimo arborum uertice gẽti illi multa horrenda cecinisse inducit, ac denique mẽſarum loco horrendis morſibus adeſarum, gentem illam peſtilenti morbo adeſam, à ſua ſylua auxilium petiturum grauiſſime comminata eſt, ad cuius uocem omnes horrore perculſi, ad terram duplicatis genibus conciderunt, ac ſupplicum in modum aues eas ſunt uenerati, utq; talem ſibi peſtem auerterent, uotis omnibus deprecati ſunt. Hoc etiam amplius, quòd aues illas Apollini ſacras efficit, quod Maro in Harpyis facere non potuit, tantum is eis dedit, id diuinationis ab Apolline ſe eſſe edoctam, ut diceret Celeno. Pergit eodem hiſtoriæ filo inſulæ regem magna cum hominum multitudine extra urbem externa ci gente ſocietatem coiuiſſe, deſcribens id, quod in Didone, & Troianis in urbe efficit Maro. Præterea ſolemnis inciderat inſulanis dies, quo Apollini de more annua uota redderentur, forte aderant externi uiri,

atque ab ipſo rege, qui gentis ritus ſint, atque unde ea ſacra originem traxerint, edocentur. quæ una facies tota illa eſt, cum Euander Herculi ſacrificaret, Aeneam accepit, ac totam rei hiſtoriam Troianum heroëm edocuit. & multa alia, niſi etiam omnia, quæ prudentiſſimus poëta & acutiſſime uidit & commodiſſime mutuatus eſt. quæ cuique, qui aliquantum in Virgilio uerſatus ſit, ſua ſponte apparere poſſunt. Iam uero iterum Sanazarius, cum agit de uirginis partu, quàm bellus eſt Maronis imitator, quàm prudenter uidet quæ æmuletur, ac ſtatim quod ad nuntium attinet, qui Virgini mandata referat, non ne eſt ipſus Mercurius, qui ad Aeneam mittitur? iuſſa item, & conſilium Dei ſummi, num cum Iouis iuſſu, & conſilio germane conſentiunt? Cum uero Auguſti cenſum habitum refert, in quo uniuerſi orbis nomina ſunt gentium deſcripta, quæ magna ſecundi pars eſt libri, non ne tota Maronis eſt imago, ſiue cum Aenea ex omni Aetruria, ſiue cum Turnus ex uniuerſa Auſonia accita per ſingulas gẽtes commemorat auxilia? Initio autem cum inuocat, atque ad Virginem alloquitur, quis non ſentit illud ipſum uere, atque ex animo hunc agere, quod Auguſto blandiens Virgilius agebat? Cum uidelicet ait,

„ Tuq; adeo ſpes fida hominum, ſpes fida deorum

Alma parens. & quæ ſequuntur ad multos uerſus, quorum poſtremi hi duo ſunt, Virgilij item poſtremis maxime ſimiles,

„ Tu Vatem, ignarumq; uiæ, inſuetumq; labori

„ Diua mone, & pauidis iam læta adlabere cœptis.

Maro autem ſic.

» Ignaroſq; uiæ mecum miſeratus agreſtes
» Ingredere, & uotis iam nunc aſſueſce uocari.

Cum tamen hic quoque prius dixerit, Tu uatem tu diua mone. Reliqua autem carmina, quemadmodum neque in Fracaſtorio factum eſt, ut aſcriberem, non ſatis commode cadere uiſum eſt, nimis enim longum opus, idq; ex alienis confeciſſem ſcriptis, cum ego id unum, ut breuis ſim, ſtudeam maxime. Sed eorum hæc ſunt, qui ad aliorum inuentionem ſibi quoque inueniendum eſſe, ac quaſi alienis ueſtigijs eundum eſſe, probe cenſuerũt, quique id, quantum in ipſis fuit, conati ſunt efficere, quod etſi non ſunt planè conſecuti, minime tamen improbandi ſunt, certe in eo, quòd uiam nouerint, quòd in ea ingenium ſuum exercuerint, magnopere etiam laudandi. hic uero, de quo nunc agam, ille eſt, qui non ſolũ imaginem aliunde ſumptam ſuo artificio, ſua eloquentia, ſuis omnibus numeris in ſuo opere quàm planiſſime abſoluit, ſed qui eam multo etiam ampliorem, multoq; magis ſplendidam efficit, id quod ut planius conſtet, ac meam in hoc ipſo fidem tibi tandem liberem, utriuſque carmen in medium deſcriptum adducam, ſi mihi tamen prius à doctiſſimis uiris cauebo, ne mihi id uitio, aut etiam ignorantiæ uertant, quòd quæ æmulationis ſunt, ea ego imitationi propria attribuam, nam cum ſequi, imitari, æmulari tria ſint omnino ſpecie diuerſa, genere tamen quodam ſic ſunt ſimilia, ut quod ſit alius, uiciſſim ad alius commoditatem ſine uitio transferri poſſit, nam quod egit

Maro cum ſuo Catullo, & ſi ſcio id æmulatione contendiſſe ad eum (quod effecit egregie) ſuperandum, uia tamen apparet, atque rei totius eadem ratio qua una imitatio maxime continetur, quam ipſe quoque Maro inſtitit, etſi longe ualidioribus eam inſtitit gradibus. Sed iam carmina conferantur. Catullus igitur cum Tetidis, & Pellei nuptias diuino carmine celebraret, Ariadnam in ſolo littore deſtitutam, ac caſum ſuum grauiter conquerentem, aptiſſimo in loco in eam laudationem inducit. hũc poſtea locum Maro integrum in ſuam Didonem pari ratione ab amatore ſuo deluſam, longe tranſtulit felicius. ſanè Catullum ſi ſolũ legas, nihil melius deſiderari poſſe uidetur, uerum ſi cum Marone conferas, uix iterum Catullum regustabis, ita hic illi quaſi tenebras offudit, atque luminibus obſtruxit omnibus: ſed iam horũ ſimilitudinem uideamus, Deĩn partes ipſæ ut ab utroque ſint tractatæ, uiciſſim conferentur, Fœminæ igitur ambæ ſunt, ab ijs ambæ deſtitutæ, atque deluſæ, quos pro maritis habebant, ac de quibus modis omnibus optime erant meritæ, ambæ hoſpitem fugientem execrantur, ambæ in grauiſſimo periculo derelictæ, ambarum item querendi ordo, atque ratio, ſi quidem modo furore percitæ in deſertores ſuos uerbis aſperis impotenter feruntur, modo ad preces remiſſos animos miſerabiliter conuertunt, idq; per totam conqueſtionem, quaſi uiciſſim repetitum cõſeruant. Poſtremo autem ad execrationem, ad diras, tanquam ad cauſæ ſuæ tutiſſimum præſidium furentes confugiunt. Sed iam ſimilitudinem utriuſque, atque alterius imitationem

collati uersus ostendant. Ariadna igitur statim sic in suum fugientem exardescit.

» Siccine me patrijs abductam perfide ab oris?
» Perfide desertam liquisti in littore Theseu?

Quam iracundiam Dido & ipsa sic expressit.

» Dissimulare etiam sperasti perfide tantum
» Posse nefas? tacitusq; mea decedere terra?

Continuo à summa indignatione utraque (ut uides) suam querimoniam exorditur, altera quòd ab laribus patrijs abducta tam longe gentium in solo littore destitueretur, altera quòd se inscia ex urbe sua fugam moliri, clamq; de suo regno decedere suus sit ausus, grauissime indignatur. simul perfidiæ utraque suum accusat, paulopost tamen Ariadna à sui commiseratione hoc modo pergit querendo.

Nulla ne res potuit crudelis flectere mentis
Consilium, tibi nulla fuit clementia præsto
Immite ut nostri uellet mitescere pectus?
At non hæc quondam blanda promissa dedisti
Voce mihi, non hoc miseram sperare iubebas,
Sed connubia læta, sed optatos hymeneos.

Quam eandem commiserationem, atque eodem loco Dido non omisit, cum & ipsa sequitur.

» Nec te noster Amor, nec te data dextera quondam
» Nec moritura tenet crudeli funere Dido?

Hoc autem addit Dido, quod longe cum re commodius conuenit, Aeneam non solum in se, sed in suos, atque adeo in se ipsum crudelitatem suam exercere, qui se cum suis per hyemem certissimo maris periculo

obiectare non dubitet, Id autem his exequitur uersibus.

» Quin etiam hyberno moliris sydere classem
» Et medijs properas aquilonibus ire per altum,
» Crudelis. Quin etiam pergit ab incerto loco, quo Aeneas appulsurus est, eius perfidiam grauiter exagitare, sic dicens.

» Quid si non arua aliena, domosq;
» Ignotas peteres, & Troia antiqua maneret?
» Troia per undosum peteretur classibus æquor?

Quæ duæ partes, quoniam nullo modo Catullo conueniebant, propterea sunt omissæ. Sed uide rursus ut ad preces, ad lachrimas se totam conuertat, dicens.

» Me ne fugis? per ego has lachrimas dextramq; tuã te
» Quando aliud mihi iam miseræ nihil ipsa reliqui,
» Per connubia nostra, per inceptos hymeneos
» Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
» Dulce meum, miserere domus labentis, & istam
» Oro, siquis adhuc precibus locus, exue mentem.

Plana tota loci est imitatio, sed quod potuit amplius Maro, id acute & uidit, & præstitit egregie, pactos tantum hymeneos suo obijcit Ariadna, Dido uero per eos ipsos Aeneam rogat, ac horum etiam uoluptate eum artificiose tentat, si possit commouere, Quæ uero sequuntur meritum continent, Et ipsa quidem à Catullo sumpta, sed non ad Catulli tamen ordinem descripta, in quibus quidem exprobrandis ea item animi alternatio seruatur, qua supra amantem affectam esse demõstrauimus, sensim enim exprobrando iterum ad hospitis nomen exarsit, ne-

que multo post sedatior, atque remissior facta in commiseratione acquieuit, Catulli autem hi sunt uersus.

" Iam iam nulla uiro iuranti fœmina credat,
" Nulla uiri speret sermones esse fideles,
" Qui dum aliquid cupiens animus prægestit apisci
" Nil metuunt iurare, nihil promittere parcunt,
" Sed simulac cupidæ mentis satiata libido est,
" Dicta nihil metuere, nihil periuria curant.

Quam sententiam Maro tribus uerbis diuinitus absorpsit, cum ait.

" Nusquam tuta fides.

Post perfidiam, ingratum etiam suum Ariadna accusare, atque illi nominatim præstita officia exprobrare, his uerbis non omittit.

" Certe ego te in medio uersantem turbine leti
" Eripui, & potius germanum amittere creui,
" Quam tibi fallaci supremo in tempore deesse,
" Pro quo dilaceranda feris dabor, alitibusq;
" Præda, nec iniecta tumulabor mortua terra,

Quam partē Maro quoque paucis, sed quàm plenissime absoluit ad hunc modum.

" Eiectum, littore egentem
" Excepi, & regni demens in parte locaui,
" Amissam classem, socios à morte reduxi,

Vbi autem Ariadna fratris mortem, quàm amatoris se maluisse dicit, ac pro tanta in eum fide se relictum esse feris, auibusq; dilacerandam, misere conqueritur, Dido Nomadum regum lybicæ, ac Tyriæ gentis in se odium, deinde pudicitiæ uiolatum no=

men, postremo mortem ipsam obijcit. eius autem hi sunt uersus.

» Te propter lybicæ gentes, Nomadumq; Tiranni
» Odere infensi Tyrij, te propter eundem
» Extinctus pudor, & qua sola sydera adibam
» Fama prior. cui me moribundam deseris hospes?

Ariadna item ab usque natalibus Theseum impietatis nota prosequitur his uersibus.

» Quæ nam te genuit sola sub rupe leena,
» Quod mare conceptum spumantibus expuit undis?
» Quæ Syrthis, quæ scylla rapax, quæ uasta caribdis,
» Talia qui reddis pro dulci præmia uita,

Dido uero hæc ad eum modum in Aeneam iracunde euomuit,

» Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor
» Perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
» Caucasus, hyrcanæq; admorunt ubera tigres,

Hactenus per grauem negationem hic efficit, quod ille per interrogationem acriter conquestus est, cum neque tamen ab ea abstinuerit diutius, sequitur enim.

» Nã quid dissimulo? aut quid me ad maiora reseruo?
» Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
» Nũ lachrimas uictus dedit? aut miseratus amantẽ est?

Quæ qui non facit, is merito omnis impietatis accusandus est, quique magis diris feris, quàm humano patre & satus, & altus dignus est ut credatur. quod item in mercedis loco dictum esse constat, quasi qui tot, ac tantis beneficijs acceptis in suo tanto dolore nullum misericordiæ signum ediderit. Suum

postea Ariadna conqueritur iam longe fugam arripuisse, cum ait.

» Ille autem prope iam medijs uersatur in undis
» Nec quisquam apparet uacuus mortalis in alga.

Quod nec Dido omisit, ita enim & ipsa conqueritur.

» Littora deseruere, latet sub classibus æquor,
» Adnixi torquent spumas, & cerula uerrunt.

Solitudinem Dido omisit, quæ domi apud suos relinquebatur. celeritatem autem nauigationis altero quoque adauxit uersu.

Ariadna item in prima causa detestanda sic uersatur.

» Iuppiter omnipotens utinam nec tempore primo
» Gnosia Cecropiæ tetigissent littora puppes,
» Indomito nec dira ferens stipendia tauro
» Perfidus in Cretam religasset nauita funem,
» Nec malus hic celans dulci crudelia forma
» Consilia, in nostris quæsisset sedibus hospes.

Dido uero id ipsum ad hunc modū imitata est.

» Felix, heu nimium felix, si littora tantum
» Nunquam dardaniæ tetigissent nostra carinæ.

Catullus omnia Ariadna his uersibus desperantem inducit,

» Nam quo me referam, quali spe perdita nitar?
» Ideos'ne petam montes, an gurgite uasto
» Discernens pontum truculentum ubi diuidit æquor?
» An patris auxilium sperem? quem ne ipsa reliqui
» Respersum iuuenem fraterna cæde secuta?
» Coniugis an fido consoler memet amore?

» Qui ne fugit lentos incuruans gurgite remos?
» Præterea nullum littus, sola insula, tecto
» Nec patet egressus pelagi cingentibus undis,
» Nulla fugæ ratio, nulla est spes, omnia muta,
» Omnia sunt deserta, ostendunt omnia letum.

Quā partē eo in loco effinxisse Maro uidetur, cū ait,

» En quid agam? rursus ne procos irrisa priores
» Experiar? Nomadumq; petam connubia supplex?
» Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
» Illiacas igitur classes, atque ultima Teucrum

Iussa sequar? Et quæ sequuntur, quæ omnia Didoni haud minus erant tuta, quàm quæ sibi obiectabat Ariadna. hoc in Marone erat amplius, quod indignatione rem adauxit, quam Ariadna tantum flebiliter, ac misere deplorauerat.

Catullus tandem suam ad diras, ad execrationes perduxit, his uerbis.

» Quare facta uirum mulctantes uindice pœna
» Eumenides, quibus anguino redimita capillo
» Frons expirantis præportat pectoris iras,
» Huc, huc aduentate, meas audite querelas,
» Quas ego nunc misera extremis proferre medullis
» Cogor inops, ardens amenti cæca furore,
» Quæ quoniam ueræ nascuntur pectore ab imo,
» Vos nolite pati nostrum uanescere luctum,
» Sed, quali solam Theseus me mente reliquit,
» Tali mente Deæ funestent séq; suosq;,

Quem locum postremo Maro cum copiose, tum etiam splendide sic imitatus est.

Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras,

» Tuq; harum interpres curarum, & conscia Iuno,
» Nocturnisq; Hecate triuijs ululata per urbes,
» Et diræ ultrices, & Dij morientis Elisæ,
» Accipite hæc, meritumq; malis aduertite numen,
» Et nostras audite preces, si tangere portus
» Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
» Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret,
» At bello audacis populi uexatus, & armis
» Finibus extorris complexu auulsus Iuli
» Auxilium imploret, uideatq; indigna suorum
» Funera, nec cum se sub leges pacis iniquæ
» Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur,
» Sed cadat ante diem, mediaq; inhumatus arena.
» Hæc precor, hanc uocē extremam cū sanguine fundo.

Quod lac lacti, quæ aquæ aqua similior, quam tota est ab usque initio ad ipsum finem Maronis imitatio? quanto autem imitator splendidius, quanto copiosius, quanto grauius agat, non arbitror te expectare, dum dicam. Ille enim narrat, hic uero canit, atque ea tuba canit, qua nulla unquam grauior, atque nobilior inflabitur. ut isti tandem uideant imitatorem non ita in ergastulis contineri, qui interdum tamen, quem sequatur, facile præcurrere non possit. Neque uero secum minus ipse Maro ad hanc imitandi rationem agit, quoties accidit, in quo id facere possit, ut in tota Palemone, ex qua quædam adducere minime grauabimur, in quibus hæc imitandi ratio planissime apparet, ac illud statim.

» Ab Ioue principium Musæ, Iouis omnia plena.
» Ille colit terras, illi mea carmina curæ,

Iouis optimi gratiam, & fauorem iactat Dameta, in quo sua carmina nimis magni facit, qui ea etiam Ioui maximæ curæ esse dicat, quod ipsum neque dissimulauit Menalcha, sic respondens.

» Et me Phæbus amat, Phæbo sua semper apud me
» Munera sunt lauri, & suaue rubens hyacinthus.

Imitatio est in Deorum erga se amoris alacri ostẽtatione, nam hic Ioui Phæbum obiecit, à quo se cum amari, tum etiam eius frondibus ornari iactat. Est item in lege eius carminis, quæ priori, aut maiora, aut contraria postulat dici, in hoc autem superat Menalcha, cum se Lauro à suo iam donatum esse, quo in loco Dameta sua tantum carmina suo placere ostentabat, Proponit item Damon ad hunc modum,

» Malo me Galathea petit lasciua puella,
» Et fugit ad salices, & se cupit ante uideri,

Quo in loco sic illum æmulatus est Menalchas.

» At mihi se se offert ultro meus ignis Aminthas
» Notior ut iam sit canibus non Delia nostris,

Imitatio est in amoribus, secum enim puellam suam procaciter ludere Damon gloriabatur, Menalchas autem se crebrius à suo Amintha adiri testatur, in quo item Damonem longe superat qui amoribus suis fruatur, cum ille tantum amicam suam secum lasciue ludentem dicat, Est enim in personarum similitudine, Galathea scilicet, atque Amintha, quæ personarum ratio imitationem non parum adiuuare solet. pergit Damon suo instituto.

» Parta meæ Veneri sunt munera, nanque notaui
» Ipse locum aëriæ quo congessere palumbes.

Quam partem sic Menalchas æmulatur,

» Quod potui puero syluestri ex arbore lecta
» Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

In munere manifesta est imitatio, nam alter se parasse quod amica muneri mitteret, alter se iam misisse, ac denuo esse missurum prædicat, Item in eo est quod Palumbes alter, mala alter aurea dono miserit, superat eum his Menalchas, & quod iam miserit, & missurum se polliceatur, reliqua ad hunc se modum tota habet Cantilena. quod autem in hac binis perpetuis carminibus, quaternis idem efficit in Melibæo ad hunc modum.

» Nymphæ noster amor Libetrides, aut mihi carmen,
» Quale meo Codro concedite: proxima Phœbi
» Versibus ille facit, aut, si non possumus omnes,
» Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.

Hæc Coridon, illa uero, ut Poëtæ ipsius uerbis utar, referebat in ordine Tyrsis.

» Pastores hederæ crescentem ornate Poëtam
» Arcades, inuidia rumpantur ut ilia Codro,
» Aut, si ultra placitum laudarit, bacchare frontem
» Cingite, ne uati noceat mala lingua futuro.

Optat Coridon Codri poëtæ musam, quem carmine proximum Phœbo facit, Tyrsis uero poëtæ ornamentum postulat, in quo uirtutem ille, hic uero uirtutis præmium expetit. distinxit autẽ Coridon cum ait.

» Aut si non possumus omnes,
» Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
» Quam distinctionem neque Thyrsis omisit, dicens,
» Aut si ultra placitum laudarit bacchare frontem

Cingite

" Cingite, ne uati noceat mala lingua futuro.
Proponit item Coridon in hanc sententiam,
" Setosi caput hoc apri tibi Delia paruus
" Et ramosa Mycon uiuacis cornua cerui.
" Si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota
" Puniceo stabis surras euincta cothurno.

Aliena donat Mycon, in quo munere uouet, si ea unquam propria possit donare, hoc est si tantus sit, qui sua manu ceruum, atque aprum interficiat, se tũ Deliam ex leuissimo marmore esse facturum, quem Thyrsis ita imitatus est.

" Sinum lactis, & hæc te liba Priape quotannis
" Expectare sat est, custos es pauperis horti,
" Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu
" Si fœtura gregem suppleuerit, aureus esto.

Et in dandi, & in uouendi pari ratione imitatio uersatur, ea enim uterque lege & donat, & uouet, ut si uota sua plena ferant, lõge in Deos cumulatiora sua sint collaturi munera. similitudo est in personis, de qua ante est dictũ, Muneris item dissimilitudo atq; uoti dispar ratio, Thyrsis.n.aurum, Coridon marmor præmittit, hic autem uires in feras, ille gregẽ fœtura plenum exoptat, reliqua uero hoc, quo uides, ordine usque ad finẽ persequuntur. Hactenus à simili meus imitator inueniebat, tametsi à contrario quædam etiam pro rei natura coniunxit. nunc autem separatim de contrarijs quoque, neque admodum multis agemus. Contrariorum igitur plura sunt genera, in omnibus autem aptissime cadit imitatio. Virtus, & uitium contraria sunt. qua ratione quis insti-

tiam, fortitudinem prudentiam, temperantiam laudarit, ea iniustitiam, ignauiam, imprudentiam, intemperantiam uituperabit commodissime. nam quæ ad laudandam uirtutem facient omnia, hæc eadem ad improbanda uitia è regione cadent aptissime. Iustitiæ summa laus est, quod una ea hominum societas sanctissime conseruatur, quòd religio, quòd fides, quòd coniugia, quod certorum liberorum pietas reuerenter coluntur. Iniustitiæ uero summa erit uituperatio, quòd uno eo uitio bona hæc omnia funditus tolluntur. ita qui pro re honesta fortiter cadere non dubitet, qui in rebus agendis prudenter uideat, quique in earum usu se se moderate gerat, quibus laudibus efferetur, ab earum contrarijs, qui secus fecerit, uituperabitur conuenientissime. fortiter fecisse Regulum, qui, ne fidem suam proderet, ad certissimum supplicium redijt, optimorũ omnium est sententia. quibus hunc rationibus recte fecisse laudabis, à contrario ex ijsdem sumas in eos licebit, qui fracta fide, spreto iureiurando domi remansere. ita & in cæteris uirtutibus pari facies ratione. Vi uentorum euelli, atque extirpari quercum, contra uero radicibus suis fortiter ad eorundem ingentes flatus nihil cõmoueri omnino, contrarium est. Quod posterius Maro præclare, ut multa alia fecit, à Catullo sumpsit à contrario ad imitandum. Sic enim ait Catullus.

» Nam uelut in summo quatientem brachia Tauro
» Quercum, aut conigeram sudanti cortice pinum
» Indomitus turbo contorquens flamine robur

" Eruit, illa procul radicibus extirpata
" Prona cadit, lateq; & cominus omnia frangit.

Quam comparationem Maro sic est imitatus per contrarium.

" Ac ueluti annosam ualido cum robore quercum
" Alpini boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
" Eruere inter se certant, it stridor, & alte
" Consternunt terram concusso stipite frondes,
" Ipsa hæret scopulis, & quantum uertice ad auras
" Aetherias tantum radice in Tartara tendit.

Ille ui, atque uentorum impetu quercum à radicibus euulsam, atque ad terram magna cum propinquarum rerum strage datam, per comparationem inducit, hic contra suam uim omnem uentorum per fortiter ferre, quæ quidem altissimis radicibus nitatur, ostendit, sed illa quoque secum Maro in contrariam partem imitando, quæ in Daphnis morte cecinit, longe etiam præclarius egit. nam cum Mopsus Daphnis interitum misere defleuisset, partem alteram excepit Menalca, quam ad Mopsi imaginem totam conformauit, nam ubi Mopsus Daphnim mortuum acerbius deflet, contra Menalcas, quòd is in cœlo feliciter agat, mirifice lætatur. ubi ille mœrore, & lachrimis omnia eius morte confecta lamentatur, hic contra omnia ob eius diuinitatem lætitia ostendit exultare. Vbi denique Mopsus tumulum constituit, uersusq; cumulo addidit, Menalcas & solemnia sacrificia, & aras ut certissimo dedicat Deo. Vtriusque autem uersus breuitatis causa non apposui omnes, ratus satis esse uel mediocriter doctis, si per initium eos

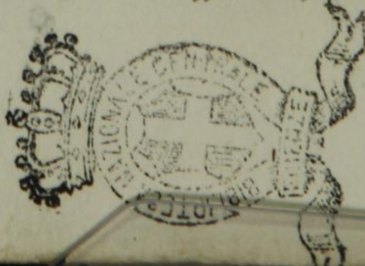
Indicassem. Id autem est eius, qui eum mortuum deflet.

» Extinctum nymphæ crud. fu. Dap.
» Flebant uos cor. test. & flu. nim.

Eius autem, qui eum inter Deos retulit, inde est initium.

» Candidus insuetum mir. li. oly.
» Sup ped. q; uid. nub. & sy. Da.

Nos item à contrario Cice. imitati sumus ubi ait.
» Dij isti Segulio malefaciant homini nequiss. om=
» nium, qui sunt, qui fuerunt, qui futuri sunt. Nos
» autem sic. Vt Dij Georgio patrueli tuo omnia bo=
» na dent, adolescenti omnium, qui sunt, qui fuerunt,
» quique omnes erunt in annos, optimo. Item ex eo=
» dem cum ait ad Plancum. Cum Furnium per se
» uidi libentissime, tum hoc libentius, quòd illum au=
» diens te uidebar audire. Nos autem sic. quo in loco
» Antonium filium offendi, quem cum per se, ut faci=
» le nosti, iniquissimo animo uidi, tum etiam multo
» iniquius, quòd illum uidens Antonium ipsum uidere
» uidebar. Cicero item ait. atque hæc omnia uitæ de
» corabat grauitas, & integritas. Ego uero sic. atque
» hæc mala omnia una auaritia cumulabantur. uel sic
» atque hæc bona omnia una iracundia facile coinqui=
» nabat. Ille item ex Platonis sententia dixit. tum
» denique fore beatas resp. si aut docti, & sapientes
» homines eas regere cœpissent, aut qui regerent om=
» ne studium suum in doctrina, ac sapientia collocas=
» sent. à contrario ego sic commode faciam. Equi=
» dem eas miseras ciuitates esse duco, quas aut indocti,

» atque insipientes homines regere cœpissent, aut qui
» regerent nullum studium in rerum cognitione un=
» quam posuissent. Item Sulpitius Ciceroni sic ait.
» Vidimus aliquoties secundam te ferre pulcherrime
» fortunam, magnamq́; ex ea re te laudẽ adipisci, fac
» aliquando intelligamus aduersam quoque te æque
» ferre posse, neque id maius, quàm esse debeat, tibi
» onus uideri, ne ex omnibus uirtutibus hæc una tibi
» uideatur defuisse. quam nos sententiam sic bifariam
» contra exempli causa confecimus. Vidimus te sæ=
» pius fortissime aduersam fortunam ferre, magnamq́;
» ex ea laudem consequi, fac ita ut intelligamus lætam
» æque perferre, neque te quicquam in tot, ac tantis
» reb. feliciter gestis insolentius efferri sentiamus, quàm
» in minus prosperis demissius te gerere uidimus, ut
» quæ tibi uirtus in aduersis æquo animo ferẽdis affuit,
» hæc eadem in lætis moderandis non deesse uideatur.
» Item, Vidimus enim illum sæpius in secundis nimis in
» solenter ferri, ex qua re quoque magnam infamiam
» tulit, spero aduersam nihilo fortius laturum, ut pla
» nè uirtutem hanc, quæ est tum in moderate res se=
» cundas, tum fortiter aduersas ferendo, illi deesse fa=
» cile intelligamus. Cicero item ait. Est uero for=
» tunatus ille, cuius ex salute non minor penè ad om=
» nes, quàm ad illum uentura sit, lætitia peruenerit.
» nos uero sic à contrario. Est enim ille prorsus infe
» lix, cuius ex morte non minor penè ad omnes lætitia,
» atque uoluptas, quàm ad eum, qui illum interfece=
» rit, uentura sit. Item hoc modo. Ille uere miser
» est, cuius ex miseria non minor lætitia ad omnes ho=

» mines, quàm dolor ad se perueniat. Ait item Ci=
» cero præclare, multis partibus ij plures sunt, qui pa=
» rati sunt ad deprauandum principem, quàm qui ad
» corrigendum. quem locum quiuis à contrario sic imi
» tari poterit. multis partibus y quidē pauciores sunt,
» qui principibus recte consulunt, quàm qui ei turpiter
» adulantur. Ille uero dixit. quàm sis occupatus,
» & si nihil ea de re ad me scripsisses, id tamen profe=
» cto uel tuarum literarum breuitas, uel locus ipse un
» de illas mitteres, satis significaret. Tu hoc modo
» tum imitari poteris ex contrario. sanè nihil opus fuit
» adscribere, te summo ocio abundare, id enim cum
» ex tuarum literarum longitudine, atque leuitate,
» quas meris nugis refersisti, tum etiam isto loco unde il
» las dedisti, facile perspicere potui, quemadmodum
» Flamminius sæpius facit perbelle, id autem bellissime.
» nam cum Cicero dixisset. Omnis enim coagmenta=
» tio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua im=
» pulsione uehementi labefactatur, & confringitur,
» & ad morbos, senectutemq; compellitur. Ille autē
» sic à contrario. Primus cœli globus neque natus
» est, neque uetustate ulla labefactatur, & frangitur,
» aut morbo aliquo, aut senectute extabescit. Quod
unum genus imitandi latissime patet, nihil enim
est, quod aliquo modo suum contrarium non habeat,
quo uicissim uti possimus ad imitandum. illud adde,
quòd hoc genus contrariorum similibus quoque in
imitando plurimum prodesse constat, de quo in no=
stris formis multo copiosius agetur. Nunc uero
de constitutionis ratione agendum est. tametsi cum

de inuentione præcipiebamus, multa de ea quoque di ${}$cta esse, uideri possunt. uix enim aliter ex earum communi quadam natura, & societate fieri potuit, sua tamen quædam certa, ac propria huic quoque præcepta sunt tradenda. ¶ Tria autem sunt (quemadmodum ego existimo) in quibus uniuersa scribendi facultas uersatur, Narratio, doctrina, causæ actio, quæ tria genera, etsi omnibus facultatibus communiter accidere possunt, nulla est enim perpetua dictio, quæ non suam aliquam habeat narrationem, Narrationi item adiuncta sit doctrina, neque non causa aliqua interdum, atque adeo sæpius agatur, has tamen separabimus, & quæ cui rei conueniat, eam illi conabimur attribuere. Historiæ igitur narratio, doctrina omnibus præceptis, causæ autem actio ad reliqua scripta facile accommodabitur. Rerum autem gestarum scribendi institutio, Tres in primis imagines esse uidetur, unam, quæ singulorum annorum rem simpliciter, ut gesta est, exponit, quam historiam maiores nostri inde quoque annales appellauere. hæc quidem non multum hominem retinet, imitatur enim factorum quandam enarrationem, in qua difficile est continuo in aliquam satietatem nõ incidere, neque est, qui hic mihi quisquam Cæsaris annales obijciat, quibus nihil delectabilius, nihil suauius, nihil ab omni parte perfectius legi potest, tot sanè quidẽ suo ordine libri res ab eo gestas in Gallia continent, quot annos ipse ei prouinciæ præfuit, pari item ratione in ciuili discordia factum constat, sed hi magis in eo historiæ genere uersantur, quod à perpe

tua historia seiünctum est, non enim ea Cæsar, quæ à P. R. singulis eorum quibusque annis gesta sunt, persequitur, sed quæ tantum ipse in Gallia, atque in ciuili dissensione tam feliciter scripsit, quàm etiam gessit. Alteram, quæ multorum annorum, ac diuersorum etiam locorum res suo ordine gestas complectitur. Sed hæc multo fusius rem exponit uniuersam, in quo scribendi genere perpetuam suam historiam Liuium cõtexuisse constat. Tertiam historiæ imaginem iure æquo sibi illi uendicant, qui à continente historia quædam separant, & ex tota re unũ, aut plura historiæ sibi efficiunt corpora, ut in suis rebus & gallicis, & ciuilibus Cæsarem fecisse dicebamus, & Salustium, qui Catilinæ coniurationem, & bellum, quod Po. Ro. cum Iugurta rege gessit, commodissime à reliqua historia seiunxit, quod factum græcorum quoque scriptorum testimonio Cicero maxime comprobabat, cum hoc ipsum in rebus suis scribendis Luceio magnopere persuadere conatur. Qui igitur historiam scripturus sit, utram duorum posteriorum generum imaginem sequatur, siue id in Decades, siue in solos libros distinxerit, is recte mea quidem sententia suam scriptionem informare uidebitur, tametsi quod ad dictionem attinet, sic mihi Cæsaris facilitas, atque puritas probatur, ut nulla magis probari possit, cum neque tamen desint (ne quid prætercam, quod historiam aliquid attingat) qui in hoc scribendi genere ex uirorum illustrium factis insignia tantum quædam sibi deligant, ac ea stilo persequantur angusto, neque uno id omnes modo. in qui

bus non ualde Val. Max. contempſerim, ſi habeam, qui in eius hiſtoria illum magis lingua, quàm patria poſſim Romanum agnoſcere. Nam qui uniuerſam hiſtoriam paucis perſtringunt, ac quaſi quædam per ſua illam certa capita in commentarium congerunt, modo ij latini, modo compoſiti ſint, quid eis ad imitandum deſideretur amplius, non uideo. atque hactenus quod ad hiſtoriam attinet. Præcipiendi autẽ ratio, & uia quàm multiplex, quàm uaria ſit, quáq; nõ unam in formã cadat, penè magis omnibus mirũ eſt, quàm ut quẽquam fugiat, nã ſiue ſua ſpõte, ſiue per alios id faciant præceptores, penè iam tot uiæ præcipiendi ſunt, quot etiam præceptorum ſcriptores numerantur. Continuo enim in his ſunt, qui perpetua oratione utuntur, neque ij deſunt, qui Dialogo, ac oratione interpellata magis delectentur, multo uero ij plures ſunt, qui in multa capita pro rerum multiplicium natura ſuam ſcriptionem diſtribuunt, Alij aliam ſequuntur uiam, atque rationem, pro ut cuique cum re ſuſcepta ſuus ordo magis conuenire uiſus eſt. in quibus quidem præcipiendi formis omnibus æque uideo probatiſſimos auctores eſſe uerſatos, ſed in perpetua, atque interpellata multo etiam probatiores, horum autem utri nobiliores, non ſatis dijudicatur. nam quod ad eos attinet, qui perpetua oratione præcepta ſua tradunt, aut de re propoſita diſputant, maiorem quandam perſonæ grauitatem habere uidentur, quàm qui crebra interpellatione idem faciunt, ſi quidem hi ſuam ſententiam cum auctoritate perſequuntur, cum illi contra ſæpius ualidiſſimis

argumentis uix alienum refellere possint, quo quoque altero modo (ut non leuem interdũ satietatem, quæ est in inquit, & inquam sæpius repetendo, istis condonem) longe quàm superiori agitur uerbosius, deinde uero, quia à se omnia proferre, non autem etiam ficte aliunde sumpsisse uidentur, quod quàm factu facile sit, Cicero ipse declarauit, qui in suo Catone legendo dicere solebat, sibi non se, sed Catonem ipsum legere uideri. Cicero in tribus de oratore libris absolutissime de perfecto oratore agit cum Quinto fratre, in quibus Crassum, Antonium, Catulum, & tres adolescentes Cottam, Sulpitium, & C. Iulium loquentes inducit, Cum uero in oratore ad Brutum horum omnium personam solus sustinet, eundemq; agit perfectum oratorem, quàm grauius id agat, atque cum maiore dignitate, cuique est facile sentire. si quis tamen secus sentiat, is audiat quid Cicero ipse ad Leptam de hoc ipso testatus sit. Qui uero Dialogi morem, ac interpellatam orationem sequuntur, atque utriusque personæ sermonem disputando coniungunt, longe commodius, atque explicatius agere putantur, nam non solum quid is sentiat, qui proponit, de quo disputetur, sed quid is quoque, qui cum id agatur teneat, eo modo pernoscitur probe, & utraque sententia in medium adducta, atque acute utrinque disputata, quid uerius sit, magis elucescit, si quidem in perpetua oratione auditor facit, quasi qui ex aduerso flumine, eodemq; præcipite, aquam hauriat, cuius cursus incitatus, atque aduersus calicem nũquam implere permittit, sic in rapida, atque incitata ora-

tione, quamuis multa cuiuſque modi rapiant aures, parum tamen admodum teneant, atque conſeruent neceſſe eſt. Ad hæc accedit, quòd ſi quæ à nobis traduntur, aut ſecus (ut fieri ſæpius ſolet) perceperit auditor, aut recte percepta, in eam ſententiam nõ probarit, ſatis cum alterum ingenue fateatur, alterum etiam aperte argumẽtis infirmare conetur, aut ut noſtra rectius percipiat, aut etiam ut ſuam corrigat ſententiam, rationibus conuincemus. Quod uero ſatietatem quandam obijciant, quàm recte non ſatis uideo, quæ perpetuæ potius orationis ſit, quàm interpellatæ, ſiquidem ſatietati uarietas in primis occurrit. at longiores ſunt, quàm ſatis eſt, qui dialogo utuntur. non hoc dialogi tam eſt uitium, quàm cæteræ dictionis, ſi orationis longitudinem, non uerborum infinitus numerus, ſed puſillus etiam ſuperuacuus, & redundans. Quid uero? quod non uno modo in hoc uerſatur ſcriptor? nam aut is omnem in ſe diſputationem ſuſcipiens, tam fideliter aduerſarij partes, quàm ſuas fortiter diſputando defendit, aut ipſum loquentem inducit, ab illo inquit, & inquam commodius declinans, utrique ſuam partem ſuo more, ut tueatur libere permittens. cuius quidem poſterioris generis non unum item eſt genus, aut enim qui quæſiuit aliquid tam diu tacet, quoad ab aduerſario planè concluſum ſit, aut in rebus ſingulis utrinque inſiſtitur, ut intellecto quid quiſque concedat, quid abnuat, facilius concludi, atque ad exitum ſuum perduci res poſſit: uterque autem, aut à ſe ipſo, quicquid diſputat, totum depromit, aut de alio quopiam

acceptum, quaſi nuntium, atque interpretem agens, refert. in quo illud animaduertendum eſt maxime, ne uidelicet inepti ſimus, hoc eſt, ut eas perſonas loquentes faciamus, quæ ei rei, de qua uerba fient, maxime conueniant, ut ſi de amicitia ſermo futurus ſit, non is ei attribuatur uiro, qui ex fabulis ſumptus ſit, aut etiam, qui non ſingulari aliqua floruerit amicitia, neque item qui de Senectute loquatur, recte adoleſcens inducetur, quo uitio græci interdum non caruere, qui grauiſſimarum rerum ſermones fictis perſonis, & fabuloſis dare non dubitarunt. Illud accedit, quod ad Dialogi rationem ſpectat, ut hoc in primis utamur, cum aut de moribus agetur, aut alicuius rei inciderit diſceptatio, ſanè uero multis ij ſunt partibus plures, qui hanc præcipiendi uiam, & rationem à ſe ipſis, idq; aut in libros integros, aut in ſua certa capita conſtitutos minime inepte præſtiterũt, ut qui rem ruſticam docent, qui animalium, piſciũ, arborum, ſtirpium, regionum, ſiderum naturam ſcribendo ſunt perſecuti, qui ſuas obſeruationes, qui gentium mores, qui inſtituta, qui leges ſanctiſſimas literis commendarunt. Reſtat autem ut tertio in loco, quod ad cauſam dicendam attinet, formam abſoluamus, idq; longe etiam breuius, quàm res tanta poſtularet, nam ſiue ad Iudi. ſiue in ſenatu, ſiue ad populum agamus, quæ conſtituendarum cauſarum ſit forma, iam pridem à multis eſt demonſtratum, in quo item loco, aut quando exordiendum ſit, quo, aut quando narrandum, quo in partes cauſam diuidendum, quo noſtra firmior argumenta-

tio, quo debilior constituenda sit, quo digrediamur, aut quousque id faciamus, quo peroremus, quo denique huius generis reliqua, si quæ restant, collocanda sint pari ratione, cum à multis, qui de arte scripserunt, tum ab uno Cicerone optime est demonstratum, quo uno longissimæ orationis labore recte ipsi supersedebimus, ac quædam tantum, quæ paulo sunt ab hisce præceptis remotiora, ac magis recondita, hoc loco attingemus. Aut igitur primo, aut secundo loco agimus. si magis respondemus, minime factum erit inepte, si causam nostram ad aduersarij rationem instituerimus, ut si quis, exempli causa, legem Maniliam dissuadeat, aut Antonium in senatu defendat, aut uituperet amicitiam, qui ferè omnia, quibus constitutionem suam informet, ab aduersario suo facile mutuabitur, quemadmodum Cicero in defendenda senectute fecisse apparet, qui aduersariorū rationibus propositis quo ordine ab eis erant distributæ, sic eas refellit, atque confringit. sed id semper uidendum erit, ut cum causa nostra id faciat maxime, à cuius ratione nunquam est discedendum. Sin is sit, qui magis agat, ac primum locum obtineat, ut suæ causæ genus planè pernorit, ac quicquid ad eam auditori satis probandum in unum locum collegerit, ante, quàm id dictione explicare aggrediatur, attente considerabit, suamq; omnem diligentiam in consilium adhibebit, ut ad alicuius probatissimi uiri imaginem materiam illam, quam mente, atque animo iam habeat comparatam, recte, & ordine constituat, ac quasi architectus faciet, qui ante quàm ullum iaciat

fundamentum, totius ædificij imaginem aliquam ex leuiore materia aliqua ſibi habet integre ædificatam, quæ totius conſtitutionis forma ſi aut cum auditoris natura conſenſerit, aut ſi is eam etiam alias uiderit, dici non poteſt, quantum illi ad delectationem affe=rat adiumenti, ut ea figura, quæ omnibus ſuis par=tibus optime conſtet ad hominem abſolute exprimen=dum, magnopere intuentium oculos delectabit. Ve=rum ſi ea uirum illum referat, qui illi maxime no=tus ſit, multo eam quodammodo ei maiorem afferet delectationem, ac multo arridebit magis, ut procul du bio in Alphõſi aui tui imagine, quam Tutianus egre gie effinxit, ipſi maiorem intuendo uoluptatem ſen=tiamus, qui eum nouerimus, quam tu, quem in cu nis moriẽs reliquit, quàm qui nuſquam alias uiderit. Sed omnium rerum inſtituendarum ratio ſummi in primis erit iudicij. nam cum diſtribuendi genus ſit duplex, Vnum naturæ, artis alterum, utrum ma=gis ſequendum ſit, is demum ſentiet, qui iudicio plu rimum ualebit. itaque Cæſar in deſcriptione totius Galliæ cum naturæ ordine in ea deſcribenda commo=diſſime uti poſſet, ſuum tamen quendam ſequi ma=luit, nam cum à Belgis initium ſumeret in ea deſcri=benda, omiſſis Celtis, qui in medio poſiti ſunt, ad Aquitanos prætergreditur, deinde tertio in loco ad
» Celtas redit, ſic inquiens. Gallia eſt omnis diuiſa
» in partes treis, Quarũ unam incolunt Belgæ, aliam
» Aquitani, Tertiam, qui ipſorum lingua Celtæ, no=
» ſtra Galli appellantur. Eodem modo facit, qui ad Herennium ſcribit, cum agit de tribus orationis gene

» ribus, sic enim ait. Sunt igitur tria genera, quæ
» nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non
» uitiosa consumitur, unam grauem, alteram medio-
» crem, Tertiam extenuatam. nam cum mediocris ex
prima, & tertia nascatur, naturæ ordine tertio in
loco poni magis debuit. id, quod Cicero facit, ubi
» ait. Oratorum autem si quis ita numerat plura
» genera, ut alios grandes, aut graues, aut copiosos:
» alios tenues, aut subtiles, aut breues: alios eis inter-
» iectos, & tanquam medios putet &c. Tametsi
magis uerus is est naturæ ordo, ut humilitas primo
in loco, mediocritas in secundo, in tertio amplitudo
ponatur. quem ordinem item Cic. seruat in oratore.
natura enim comparatum est, ut omnes res magis
ab initijs suis, ac quasi eundo ad suum summum per
ueniant, quàm continuo quasi montes nascantur, de-
inde ad colles postea, ad planiciem demittatur. Gna
to Terentianus est parasitus, hic cum insolenter glo-
riaretur cum sui ordinis quodam fame iam confecto,
se facile uictum quærere, ac eo uentum esset, ubi se
iactaret coquis, piscatoribus, lanijs, fartoribus, et
reliquis eius generis hominibus gratissimum esse sic
inquit.

» Cõcurrũt læti mihi obuiam cupedenarij, cætarij, lanij
» Coqui, Fartores, Piscatores, aucupes
» Quibus et re salua, et perdita profuerã et prosũ sæpe.
» Salutant, ad cœnam uocant, aduentum gratulãtur.

in quorum postremo uersu ordo magis postulare ui-
debatur ut diceret. Salutant, aduentum gratulantur,
ad coenam uocant. sed artem secutus diligentissimus

poeta, utriusque personæ rationem adhibens, continuo secundo in loco cœnam posuit, quam utrunque eorũ mire appetere sciebat. Proponit Cicero in diuinatio- ne in Verrem, quòd à defendendo ad accusandum descenderit, cum iudices intellexerint quamobrem id faciat, & eos nihil esse miraturos, & accusationem illam sibi potius, quàm cuiquam alij omnino delatu ros. quam propositionem cum postea exequitur, præ postere agit Cicero, nam quæ secundo in loco proposi ta erat, eam primum absoluit, deinde ad priorem re dit. id quod ex arte factum maxime constat, nam si prius, atque ex ordine probasset, se in ea accusatione Cæcilio esse anteponendum, pari ratione probatum esset, ut ex defensore honeste accusator factus esset, quia concesso illo, quòd honestius, quàm Cæcilius ac cusare posset, unà simul concedi uidebatur recte eum à defendendo ad accusandum descendisse. Fabularum proprium est, ut primo in loco totius rei argumẽtum, aut quodam modo quod pro argumento sit, prolo- quamur. Est tamen ubi Plautus post primam scenã, eamq; bene longam, id ponat commodissime, quam quidem artis liberam institutionem poëta omnino ma gis sibi uendicare uidetur, nam quæ longe etiam post euenerint, primo in loco narrando ut occupet, ac his perfecte peractis, ad quæ prima gesta fuerant, per- belle se se reuocet dicendo, totum ex artificio facit. ca pta Troia primum est, pererrat deinde Aeneas ma- ria omnia, terras omnes, agit tamen præpostere Maro, cum rem eam exequitur. Continuo enim ab erroribus exorditur, idq; cum ex insula Sicilia, non

autem

autem Troia soluisset, deinde ad Troiæ excidium cõmode reuertitur. In eo uero magis cum natura consentire uidetur, cum primum proponit, deinde inuocat, postremo narrat, nam qui secus faciant, aut nulli sunt, aut si qui sunt omnino, quam recte faciant, ipsi uiderint, præsertim in ipso totius operis initio. ut Maro in Georgicis.

» Quid faciat lætas seg. quo sid. terram
» Vertere Mecœnas, ulmisq; adiungere uites,
» Conueniat, quæ cura boum, qui cultus habendo
» Sit pecori, atque apibus quanta experientia paruis.
» Hinc canere incipiam.

Quibus uersibus de quo dicturus sit poëta, proponit, sequitur Deorum inuocatio ex eo loco.

» Vos ò clariss. mu.
» Lumi. lab. cœl. quæ ducitis annum
» Lib. & alma Ceres.

Et reliqua quousque rem ipsam aggreditur eo initio.

» Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
» Liquitur.

Item in secundo eiusdem operis libro statim hoc modo proponit.

» Nunc te Bacche canam, nec non syluestria tecum
» Virgulta, & prolem tarde crescentis oliuæ.

Deinde Bacchum inuocat cum sequitur.

» Huc pater ò Lenæe tuis hæc omnia plena.

Postremo inde narrationem exorditur.

» Principio arboribus uaria est natura creandis.

Est tamen ubi præludere aliquid illi quoque cõces-

sum est. quemadmodum Maro fecit in Aeneidis sui initio, qui propositioni quatuor carmina præcinit. atque ita, ut ea etiam cum propositione coniunxerit dicens.

Ille ego, qui quo. gra. mod. auena
Carmen, & egr. syl. uici. coégi
Vt, quamuis auido, parerent arua colono,
Gratum opus agricolis.
At nunc horrentia Martis
Arma uirumq; cano.

Et quæ sequuntur, quousque ueniat ad inuocationem, quam totidem uersibus exequitur, dicens,

Musa mihi caus. mem. quo. num. læso,
Quid'ue do. re. de. tot. uol. cas.
Insi. pie. ui. tot. adi. la.
Imp. tantæ ne animis cœlest. iræ?

Cui statim adiuncta est narratio, cuius initium hoc est.

Vrbs antiqua fuit, Tyrij ten. coloni.

Neque ego quenquam esse arbitror, qui Lucretiũ mihi temere obijciat, quẽ tamen ab inuocatione exorsum esse passim legunt, hoc modo.

» Aeneadum genitrix, hominum, diuumq; uoluptas,

Nam aliud huius initium adducit Varro, cũ agit de lingua latina, id autem est tale,

» Aetheris, & terræ genitabile quærere tempus,

Hoc tantum ille, cætera adhuc desiderantur, sed hoc distribuendi institutum in operis (ut dicebam) initio castissime custoditur, atque incorrupee conseruatur, in medio autem si quid usus ueniat, certe noi

item . eo enim in loco liberior instituendi ratio esse ui detur , quemadmodum Maro in VII. Aeneidos facit , qui musam , quæ gens Italiam teneret, quí'ue rerum status esset , cum illuc Aeneas appulit , ut sibi demonstret , primum rogat , deinde proponit, postremo narrationem ipsam exequitur , sic enim ait.

» Nunc age qui reges Erato , quæ tempora rerum ,
» Quis Latio antiquo fuerit status , aduena classem
» Cum primum ausonijs exercitus appulit oris ,
» Expediam , & primæ reuocabo exordia pugnæ ,
» Tu uatem , tu diua mone . dicam horrida bella ,
» Dicam acies , actosq; armis in funera reges ,
» Thyrrenamq; manum , totamq; sub arma coactam
» Hesperiam , maior rerum mihi nascitur ordo ,
» Maius opus moueo . Rex arua Latinus , & urbes
» Iam senior , longa placidas in pace regebat ,

Et quæ sequuntur reliqua . quo in loco à naturali illa instituendi ratione discessit , id,quod etiam efficit in decimo , cum ex uniuersa Aetruria, quæ coëgerat Aeneas auxilia , est dicturus , ait enim.

» Pandite nunc Helicona Deæ , cantusq; mouete ,
» Quæ manus interea Thuscis comitetur ab oris
» Aenean , armetq; rates pelagoq; uehatur,

Quo in loco inuocans nullam explicuit narrationem , quemadmodum supra , sed ea , quæ in inuocatione indicabatur , contentus , rem ipsam aggreditur hoc modo .

» Massicus ærata Princeps secat æquora Tygri,
» Sub quo mille manus iuuenum , qui mœnia Clusi,

Et quæ sequuntur ad omnium copiarum plenam

descriptionem. Pari item ratione facit, cum de apibus agit in quarto Georgicorum, sic enim ait,

» Quis Deus hanc musæ, quis nobis extudit artem?
» Vnde noua ingressus hominum experientia cœpit.

Quæ inuocationis loco dicta possunt uideri, sequitur autem rem ipsam sic agens.

» Pastor Aristæus fugiens Peneia tempe.

Et reliqua ad operis finem. Pari item ratione agit in IX. cum Turni ingentia facta est dicturus, ubi musam rogat, ut sibi tantas res canenti feliciter adsit. sic enim ait.

» Vos ò Caliope precor aspirate canenti,
» Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
» Ediderit, quem quisque uirum demiserit orco.
» Et mecum ingentes oras euoluite belli.
» Et meministis enim diuæ & memorare potestis.

Deinde sic aggreditur.

» Turris erat uasto suspectu, & pontibus altis.

Et quæ sequuntur, ut in difficillimis rebus explicandis, quibusq; Deo sit opus, etiam in medio opere liceat eius opem inuocare. Quod Sanazarius & acute uidit. & optime est executus in secundo libro de Virginis partu. nam cum ad Christi ortum peruenisset, rei magnitudine (quid enim maius, aut etiam tantum?) ductus, Sic musarum opem implorat.

» Nunc age castalij quæ nunquam audita sub antris
» Musarum'ue choris celebrata, aut cognita phœbo
» Expediam. Vos secretos per deuia colles
» Cœlicolæ uos (si merui) monstrate recessus
» Intactos, uentum ad cunas, & gaudia cœli

" Mirandosq; ortus, & tecta sonantia sacro
" Vagitu. stat ferre pedem, qua nulla priorum
" Obuia sint oculis uatum uestigia nostris.

Sed siue naturam, siue artem in constituendo sequaris, illud tibi etiam atque etiam diligenter uidendum erit; ut ei rei, qua de agatur, diligentem rationem adhibeas, eiq; uni in primis etiam atque etiam obtemperes. Reliquum autem est, ut locutionis formam persequamur ad imitandum, quo uno perfecto totius imitationis fabricam à nobis habebis absolutam.

Bartholomæi Riccij de imitatione ad Alfonsum Atestium, Principem,

LIBER TERTIVS.

E TSI scio me, qui de imitatione scribam, hoc loco, quem sequar imitando, habere neminem, qui ex distributionis meæ tertia parte librum separatim mihi conficiam, cum hæc quoque pars reliquas duas partes continenter sequi, ac coniuncte concludi magis deberet: ne tamen hic liber, si hæc quoque tertia pars accessisset, iusta magnitudine longior excreuisset, locutionem ab inuentione, & dispositione seiunxi, tametsi ea locutionis quoque auctoritas, isq: usus est in dicendo, ut non dubitem, quin illa, quod ei amplius attribuerim, facile suum defendat, atque tueatur, meamq; hanc instituendorum librorum rationem etiam paulo liberiorem pari sit ratione comprobatura. Sanè inuentio rerum omnium in dicendo, ut etiam in agendo, est princeps, neque dispositio nullam ex suo ordine orationi ipsi uenustatem, atque decorem affert, at ea una locutionis uis, atque uirtus est, ut si nulla adsit, quicquid prudentissime inuenias, quicquid in suum ordinem optime cõstituas, quasi frustra utrunque efficere uidearis: sin autem rudis, atque infans, nec quæ sua dignitate constet, plurimum de utroque ut detrahatur, necesse sit. in ea autem ipsa, qua nunc de agitur, imitatione, quantum hæc etiam ua

leat, quantum principatus obtineat, id facile declarat, nam cum imitatori maxime prouidendum sit, ne aliena magis surripere, quàm imitari uideatur, id illi in primis hæc loquendi uirtus optime & prouidere, & cauere potest. sic enim hæc apte, sic belle, sic recte, quicquid uult, in alienam faciem transfert, atque conuertit, ut quæ prima fuerit nulla sentiatur, ac quemadmodum apes, quæ flosculos, herbulas, ac quicquid imbiberint roris, in suum nouum corpus ita conficiunt, ut nihil horum existat ex pristina aut forma, aut materia, sic hæc nobis alienas uirtutes, atque sententias ita suo studio, suáq; arte conficit, atque condit suauiter, ut pristinæ formæ nihil agnoscatur, nostrumq; id fiat maxime, quod ea nobis apte compararit, atque construxerit. ut omnibus hisce de causis tertius hic de locutione liber ex secundo sine ulla iusta accusatione nasci potuerit. Sed quoniá locutio non à nobis, uerum tota (ut est aliena) aliunde est petenda, ac multæ res quotidie reperiuntur, atque adeo assidue reperientur, quæ nomine careant latino, ac etiam multo plures illæ sint, quæ nouum nomen nactæ uetere aut prorsus amisso, aut saltem nobis ignorato; utrum nouis rebus à nobis recte fieri possit nomen latinum, aut nouis nominibus pro latinis uti possimus; aut si neutrum permittitur, quid tum agendum sit, cum earum usus ueniat, prius est dicendum, deinde locutionem ipsam planius absoluemus. ac quod ad res nouas latino nomine appellandas, sanè multi non desunt, neque ij imperitissimi uiri, qui Ciceronis auctoritate id sibi licere magnopere

contendunt. qui in principio tertij libri de Finibus bonorum, & malorum sic in hanc ait sententiam.

" Stoicorum autem non ignoras quàm sit subtile, uel
" spinosum potius disserendi genus, idq́; cum græcis, tũ
" magis nobis, quibus etiam uerba parienda sunt, im=
" ponendáq; nouis rebus nomina. Quod uero ad res ueteres (quoniam una eademq́; plaga utrũque aduersarium conficere uolumus) quarum nullum sit, aut non extet nomen latinum, si qui id quoque audeant, quo præsenti appellantur, eas nominare tanquam latino, quoniam Horatius dixerit,

" Cum lingua Catonis, & Enni
" Sermonem patrium ditauerit, & noua rerum
" Nomina protulerit. licuit, semperq́; licebit
" Signatum præsente nota producere nomen.

Ac etiam paulo infra, ubi ex rerum omnium uicissitudine, uerborum etiam renouationem affirmat, ubi ait.

" Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadentq́;
" Quæ nunc sunt in honore uocabula, si uolet usus,
" Quem penes arbitrium est, & uis, & norma loquẽdi.

Pari omnes, eoq́; maximo uersantur in errore, nam cum ita Cicero, & Horatius sentiant, & rectissime sentiant, id latinis suis (quod miror tantos uiros non uidisse) quibus cum agebant, tantum concedebant, neque enim Cicero uolebat nouæ rei græcæ latinus, aut contra latinæ græcus nomen faceret non suum, quemadmodum hoc nostro tempore neque Italus Gallis uocem ullam creare potest Gallicam, neque contra Gallus Italis, quæ sit Itala, neque utrisque Hispanus,

quæ ſit cuiuſque, ſic neque Latinis aut Italus, aut Gal lus, aut Hiſpanus uocem ullam parere poteſt, quæ la tina ſit, nam ſi ita fiat iam pridem omnes linguas la tina lingua in ſe recepiſſet. Cauedonem (liceat mihi iam ſæpius exempli cauſa barbare loqui) uulgo rem-nouam Italus appellat, item ſtafam, ſtampam, bom bardam, & cætera eius generis infinita. fac hæc Ita lo liceat, cum ei uſus ueniat, paruo quodam accen=tu ad uocis ſonitum addito quaſi latina uſurpare, ac latinis aſciſcere, fac idem cæteris nationibus in ſuis no uis rebus permittatur, non uereor, quin uideas, quàm breui latinus ſermo à ſe ſe totus deſciſcere coga=tur, omnia omnium ſtatim fieri pauciora latini ſer=monis agnoſci neceſſe ſit, multo uero etiam magis, ſi quæ noſtræ Germanæ ſunt uoces (ut de noſtris nunc tantum agam) eas nos ad latinam rationem proferre conemur, ut poſſibile, impoſſibile, gratitudo, in=gratitudo, liberum arbitrium, deuotus, pro religio ſo, defectus pro culpa, componere librum pro ſcribere, inſtabilitas, ſuperfluum, ſuperfluitas, & quæ in in ſtrumentis, in fructibus, in herbis, arboribus, na=uigijs, auibus, ueſtibus, coloribus, & cæteris eius generis ſunt innumerabilia. At hoc latini ipſi palàm factitarunt, ſi quidem Cæſarem (ut græca nunc omit tam quàm plurima, quæ trita facta ſunt latina) mul tis gallicis uerbis latinam ciuitatem donaſſe, nulli du=bium eſt, Maronem autem & Gaza, & Geſa, & Mapalia in Latium tantum, aut maris, aut terræ ſpatium tranſtuliſſe, pari conſtat ratione, ita cæteri in cæteris, ut cuique uſu ueniebat, facere nihil dubi=

tarunt. id quod etiam egregie latina oratione prædito, quiq; eius ciuitate planè donatus sit, ad eum modum licere existimandum est, quasi uero non infinitæ sint res, quas alij agere liceat, alij autem minime. Certe quempiam in suam domum ad se liberaliter accipere cuique permissum est: in alienam, id si facere uelit, non ita. Sic Princeps, cui libeat, ciuitatem suam donare poterit, alienam non poterit. Cæsar, Maro, quiq; reliqui alienas uoces Romanis asciuerunt, in suam ij domum, in suam ciuitatem illas receperunt: nos autem, qui iam pridem facti sumus alienissimi, qua id ratione facere audebimus? at latinæ orationis ciues facti sumus. esto: num proptera in eam alios recipere ipsi poterimus? Certe suffragij ferendi ius nouo homini concedetur, donandæ autem ciuitatis non ita. Præterea cur, si ita est, tot optimi ciues, atque adeo principes latinæ ciuitatis nullum uerbum temere in suam ciuitatē admittere sunt ausi, Bembus, Sadoletus, Romulus, Bonamicus, totus denique Senatus latinus ijs uocibus latine agentes utuntur, quas usus, & consuetudo maiorum eis reliquit, nullam nouam ij ad istam rationem admiscentes. Quid igitur tuus iste ciuis latinus aget in ijs utrisque rebus appellandis, si alteris prorsus latinum nomen adimis, alteris nostrum non concedis? Ego, cui negocium erit in rebus nouis nominandis, continuo ei quærendum esse censeo, si ei rei aliquid apud maiores unquam extiterit simile, ad cuius rationem ei quoque nomen aliquo modo accommodare possit, ut in bombarda, si quis eam ad ueterum rationem,

tormentum dixerit militare, item horologium (si quis hanc uocem prorsus fugiat) solarium magis appellarit, item baptizare, initiari, in ijs autem, quorum nomen latinum nō ita cuique obuium occurrit, is primum diligenter inuestigabit, si id aliunde possit eruere, cuius si compos fiat, recte erit, sin id minus assequatur, aut nullum prorsus erit, rei circunscriptio semper illi præsto aderit, nunquam periphrasis deerit, ut in scommunicare, siquis id pluribus explicet uerbis, sacris eum, aut aqua, & igni interdicere, ita à christianorum consuetudine eum auertere, ita si cui cauedonem sit dicendum, si eum explicet tripodem focularem, quo ad ligna utūtur sustinenda, si stafam instrumentum, quo pedes sustinet eques, si campanam, uas esse æneum altissimo in loco positum, cuius creberrimis ictibus aliquid longinqnis significatur. At longum erit, quod unico possit uerbo, multis id si explicetur uerbis, ac quoties opus sit eam periphrasim repetere. At latinum eo modo, barbarum isto. Postremo autem si minus concessa uoce uti cogemur omnino, neque huius quicquam sit, quo latinam eam reddere possimus, ac circuitus istos, atque orationis anfractus fugere uelimus, eo modo recte illam usurpabimus, si quasi ueniam prius præfabimur, hoc modo, ut aiunt, ut dicunt, ut ita dicam, ut nostri appellant, loquuntur, & huius generis multis modis, quemadmodum Cicero facit in ijs, quæ non satis latina probarentur. Sed fortasse in paucis uocibus id seruari poterit, ut aliquo modo aut quasi latinas eas efficiamus, aut periphrasi, aut

etiam excusatione aliqua adhibita latinis admisceamus. Quid autem iureconsulti in suis consilijs dandis? Quid item conuentorum, pactorum, testamentorumq; stipulatores agent, quibus & infinitis rebus noua nomina sunt omnino facienda, & quæ latina sunt prorsus ignorantur? num à consulendo, ac stipulando cessabunt, dum aut latini redeant, qui res eas nomine donēt latino? aut illa, quæ latina lateant, fiant notiora? an continuo artem desinent? isti, si me audiant, aut prius latine recte scribere discent, aut si id assequi non poterunt, sua magis utentur lingua, quàm abutentur aliena. Sed iam locutionem ipsam aggrediamur. quo uno perfecto, totius imitationis fabricam à nobis habebis absolutam. Cum igitur latinæ locutionis duplex sit usus, grammaticus alter, alter latinus, qui ad grammaticorum regulam tantum loqui didicerit, is non satis habebit ad eam, quam latinæ locutionis elegantiam intelligimus. Aliud est enim quasi terminis anguste circunscriptis ingredi. Aliud suo iudicio liberius, ac cum dignitate spatiari, neque ille, qui tantum ad familiæ capiendæ laxitatem ædes ædificarit, propterea magnifice ædificasse dicetur, sed qui uestibula, conclauia, porticus, ambulationes, laquearia, cætera multa ad ædium dignitatem extruxerit, quemadmodum neque qui se in choreis agat, si ad soni numerum pedem tantum moueat, non item totius corporis motum, ac quiddam etiam de' suo decenter addat, elegans saltator habebitur. Postremo autem qui panno inuolutus sit bene crasso, satis ille quidem aut ad frigus

Latinæ locutionis usus duplex

pellendum, aut ad calorem arcendum habebit adiumenti, ad ornatum autem, quem omnium maxime quærimus, nisi uestiendi ars diligens accesserit, nihil habebit omnino. Sic in latina oratione minime satis est, latina si sint uerba, ac certa inter se ratione con iuncta, maius adhuc quiddam restat, id autem est in usu magis comprobatum latino, ac ex bonorum assidua lectione comparandum, quàm quod minutis istis præceptis obediat, atque magistris doceatur. Sed ut aliud esse grammatice loqui, aliud latine dicebamus, sic nũc in latina locutione aliam alia esse probatiorem ostendemus. ac ne ego nunc tibi ætates commisceam, ac Terentij quasi horridioris nescio quid antiquitatis retinere, Antonij, atque Crassi paulo cultiorem factam esse, Ciceronis autem ætatem omnia lumina, omnes uirtutes eloquentiæ effudisse comprobem, unam tantum sumamus, neque eam etiam optimam, quin etiam à uiris discedamus licet, ne unum tibi semper Ciceronem obijciam, non suæ ætatis cæteris primarijs fœminis Corneliam, & Læliam splendidius locutas esse, Cicero testatum reliquit? quarum etiam altera Gracchorum filiorũ institutioni plurimum profuit, altera filias Mutias, & Licinias neptes longe effecit elegantiores? Dij facerent, ut non ita esset, ac omnes eo modo homines loquerentur, quo boni faciunt, neque hic alio, ille alio latina abusus esset oratione, nulla enim nunc opus esset in loquendo imitatione, omnes enim eo modo loqueremur optime. Hanc autem, quam nos hoc loco probatiorem quærimus locutionis formam, ex una probatissimorum auctorum lectio-

+ igitur

ne assidua maxime conficiemus, nam ut pessime ij semper agunt, qui à pessimis nunquam discedunt auctoribus, sic illi, qui in bonis habitant, nónunquam optime. hi autem qui sint probatissimi auctores, in quibus legendis, ac uersandis, hanc dicendi formam, quæ omnium iudicio maxime probetur, nobis ipsi comparemus, ij procul dubio sunt, qui Ciceronis ætate floruerunt. sed cum ea tota ætas planè latine, atque eleganter locuta sit, unus tamen Cicero omnium elegantissime est locutus. pure quidem alij, quod est in maxima laudis parte ponendum, Presse alij, ac propè una in breuitate diuini extitere, Sed unus Cicero laudem omnium ac uirtutes in se transtulit omnes, pure hic in loco, nec multis, cum res postulat, agit, in uno autem illo illustrandæ orationis genere Deus est. uerborum delectum eloquentiæ originem Cæsar esse dicebat. Atqui alij semper aliquid habent, quod aut prorsus damnetur, aut saltem æque non probetur, uetustatem alij nimis dedita opera consectantur, in agrestibus, ac parum cultis se se alij magis oblectant, alij alio uitio laborant, unus Cicero tantum abest, ut quicquam tale in se ad miserit, ut messem illam nobis, atque uerborum omnium copiam omnem perpurgarit, qui nihil in sermonem, quod non Romanum oleret, quod ab ætatis suæ cultu, atque dignitate quicquam abhorreret, quod omni denique splendore non elucesceret, prorsus intertexuit. Huc id accedit, quòd hic solus, quàm cæteri omnes simul unà, plura conscripsit uolumina, unde etiam nobis maior copia suppeditari

possit ad dicendum. Neque illi quicquam audiendi sunt, qui continuo obijciunt, Ciceronem non omnia attigisse, multa ex ijs etiam, quæ scripsit, desiderari, quare à cæteris quoque hanc nobis locutionem petendam esse satis inepte garriunt, nam sit ita, ut de rebus omnibus Cicero non scripserit, ac ex eis etiam, quæ scripserit, uoluminibus, temporum iniquitate complura desiderentur, certe qui in eis, quæ extant, quæ leguntur, optime uersatus erit, quique eius dictionis formas probe, ac fideliter perceptas habebit, is eas ad quicquid uolet commodissime transferre poterit, si quidem ceram imitatur oratio, quæ quo eam ad quasque formas confingendas deflexeris, facillime consequetur. Nollem hoc loco ineptus uideri, qui summum uirum, principem, ac patrem eloquentiæ rei comparem abiectissimæ, sed paruis tamen, atque infimis maxima, atque nobilissima interdum recte conferri solent. mihi inquam Ciceronis oratio cum locupletissimi sutoris officina rectissime comparari posse uidetur. nam quemadmodum in ea omnium pedum, omnium formarum aptissima sunt calceamenta, sic ad omnes res oratione apte conuestiendas locutio, atque dicendi formæ omnes ab uno Cicerone facile sumi poterunt. Neque enim dubitandum est, quin Cicero, si historiam, si de re rustica copiosius, quàm fecit, si item de cæteris rebus scripsisset, æque in ijs omnibus scribendis satisfecisset, atque in ijs, quas luculentissimo stilo complexus est, planè satisfecit. quasi uero quia Apelles non omnium rerum formas penicillo suo sit persecutus, ideo etiam, qui ad eius ima

ginem optime fingat, is artem suam nisi ad eas formas, quas Apelles pinxit accommodare possit, aut qui in Oceano natare didicerit, non is item in cæteris aquis, cum usus ueniat, id facile faciat. ab hoc igitur uno Cicerone ut nusquam discedamus, ut in hoc hæreamus, atque perpetuo habitemus, meum est consilium. si quis tamen in historia aut Cæsaris puritate, aut Salustij breuitate magis delectetur, id per me quidem sequi illi facillime licebit. Sed uniuersæ locutionis dicendi studiosis sese duplex affert usus, & utilitas, altera ex eo, quod non unam, atque eandem loquendi rationem esse dicebamus, ut qui historiam scribat, si Cæsaris puritatem sequatur, Liuij candorem, aut etiam Salustij breuitatem parui faciens, aut cæteris omnibus posthabitis scriptoribus, unius Ciceronis se se locutioni addixerit. Altera ex eo, quòd hæc sua mutatione, addendo, detrahendo, omnem loquendi usum complexa est. de superiore quid sentiam, aut cuius scriptoris locutionem magis probem, satis arbitror paulo supra, & passim multis alijs in locis à me esse demonstratum, nunc autem de posterioris usu, atque utilitate restat, ut copiosius dicatur. quoniam igitur hæc animi indicium est, atque una hac potissimum quid uelimus, quid non, cæteris aperimus, atque eloquimur palàm, necesse est, ut iam pridem nihil dici possit, quod millies non sit dictum prius. qui igitur eadem sensa cum alijs sine iusta reprehensione, quin etiam nostra cum aliqua laude proferamus, locus postulat, ut pluribus uideamus, id, quod etiam polliciti sumus, cum de inuen-

tione,

tione, atque dispositione agebatur. Aut igitur quæ sunt ab alio dicta, nobis, uti ab eo sunt dicta, integre, aut aliqua facta mutatione, aut addendo, aut detrahendo, proferenda sunt omnino. Ex iis autem, quæ integra manent, sunt prouerbia, dicta, sententiæ, diffinitiones, & eius generis cætera, ut si quis merces eò aduexerit, ubi maxima earum rerum sit uilitas, alius eum hoc prouerbio stultitiæ notet, Noctuas Athenas. aut si qui neget magnum in rem uilem sumptum se facturum, illud apte & facete usurpet, unum pœnitere tanti non emo. aut cum uir probus significabitur, si quis dixerit, dignus est, qui cum in tenebris mices. aut cum nimis largum intra beneficentiæ leges retinendum esse, hoc quispiam modo argute præcipiat, Largitio fundum non habet. Quæ omnia, & quæ sunt huius generis reliqua innumerabilia, quoniam uulgo facta sunt communia, quo primum ab eo sunt accepta, eo modo sunt perpetuo ab omnibus communiter usurpanda. dicta uero, siue ridicula, siue ioci, siue quoquo modo nomine alio appellentur magis, & hæc eo modo proferri solent integre, quomodo sunt à suis auctoribus prolata, ut cum nouum hominem in consessum amplis. ac eo loco minime dignum, sed (ut fit) principum uitio ascitum, locum sibi quærentem, quis ad hunc modum facete mordeat. Te equidem reciperem, nisi anguste sederem. Item, si quem se nimis iactantem in agendo notaremus hoc modo, quis loquitur è lintre? Item si quis in furacem seruum, illud Amphybolon usurpet, solus est, cui domi nihil est nec ob-

ſignatum, & occluſum. Ita in male olentem, cir-cunuentus ſum. ſi uero plures adſint, circunuenti ſumus. Ita illud in adulterum, qui in facto deprehenſus ſit, cum quis interrogaret quid uideretur? quis reſponderet, tardus. Ita cum parem gratiam nos permittimus relaturos, eo modo, ut ſementem feceris, ita metes. Sententiæ quoque iis ipſis uerbis, eo ipſo integro conſeruato ordine, quo prius conſtructæ ſunt, recte proferuntur, ut Cicero illud Terentij protulit, Obſequium amicos, Veritas odium parit. Item illud Ennij.

" Homo, qui erranti comiter monſtrat uiam,
" Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit,
" Vt nihilominus ipſi luceat, cum illi accenderit.

Neque id non ita,

" O' Tite ſi quid ego adiuto, curam'ue leuaſſo,
" Quæ nunc te coquit, & uerſat ſub pectore fixa,
" Ecquid erit præmi?

" Definitio ſententiam ſequitur. ut illud. Ius naturæ
" quod nobis non opinio, ſed quædã innata uis affert,
" ut religionem, pietatem, gratiam, uendicationem,
" ueritatem; Ita ius ciuile eſt æquitas conſtituta iis, qui
" eiuſdem ſunt ciuitatis ad res ſuas obtinendas, Ita iu-
" ſtitia eſt habitus animi communi utilitati conſeruata,
" ſuam cuique tribuens dignitatem. Quas omnes, & harum etiam ſimiles cæteras definitiones ſiquis integras uſurpet, non faciet inepte, ſi tamen aliquid de ſuo addat, aut etiam totam eandem à ſe confecerit, modo à definitionis natura, & lege non diſcedat definiendo, æque ei facere licebit, ut Cicero in iuſtitia

fecit definienda, qui alijs uerbis, atque est supra adductus, sic eam definiuit.

» Iustitia est affectio animi suum cuique tribuens, & so
» cietatem coniunctionis humanæ munifice tuens.

Item alijs eam definiens dixit, qui ad Herennium scribit, cum ait.

» Iustitia est æquitas, ius unicuique tribuens pro digni
» tate cuiusque. Vt non addam multa alia, quibus aut describitur, aut significatur hæc uirtus non uno modo, Quin etiam in sententijs quoque aliquid & addi, & commutari, modo remaneat sententia,
» permitti uidetur. ut si quis illud Platonis, Prin=
» cipem ciuium beneuolentia, non armis septum esse oportet, ad hunc modum quasi suum id efficiens, dicat, næ illi maxime tuti sunt Principes, qui magis suorum ciuium beneuolentia, quàm armis septi sunt: Quemadmodum etiam Cicero facit in Terentio paulo etiam liberius, ille enim ait.

» Non Apollinis magis uerum atque hoc responsum est.

Cicero autem sic.

» Hæc ex oraculo Apollinis pythij edita tibi puta, nihil
» potest esse uerius. Eam autem eiusdem Terentij non solum commutauit, sed etiam ad imitationis formam optime tractauit.

Ille enim ait.

» Malo coactus, qui suum officium facit, dum id re=
» scitum iri credit, tantisper cauet; si sperat fore clàm,
» rursum ad ingenium redit.

Cicero autem sic.

» Quoad metueres, omnia te promissurum, simul ac

timere desisses, similem te futurum tui. Sed quoniam casu, quod artis fuerat, in ipsam commutandi rationem incidimus, quæ propositionis nostræ pars erat altera, eam pergam absoluere. Aut igitur, quod ipsi eloquimur alienum, id nobis erit omnino incognitum, aut etiam sæpius perlectum. si prorsus ignorabimus, & ijs uerbis, & eo ordine, quo alius protulerit prius, nunquam à nobis proferetur. Sin autem in eorum uestigia omnino dicẽdo incurremus, magnum tum orationis nostræ testimonium habere poterimus, eam minime esse contemnendam, quæ eadem sit cum optimorum. Si uero in perspecto uersabimur, nos una hæc multiplex commutandi orationis ratio prorsus ab omni furti accusatione liberabit, quam uiam C. Carbonem tenuisse, Cicero scriptum reliquit, Si quidem hic cum se exerceret ad dicendũ, quod ex probatissimo aliquo, aut poëta, aut oratore memoria comprehendere posset, idem suo modo exprimere, atque proferre conabatur, Videbat scilicet industrius orator hanc exercitationem maxime ad dicendi copiam pertinere. Neque mihi nunc L. Crassi quantacunque auctoritas sit, hoc unquam eripiet, ut quod à bonis omnibus fieri uideam, illi concedam, turpe esse ad imitandum, cum Cicero quoque ille ipse, qui sub Crassi persona ea improbare simulabat, & aliter senserit, & fecerit semper. hoc igitur ius acquirendæ alienæ sententiæ possessionẽ æquam commutatione, additione, detractione facile consequemur. Commutandi autem genus est duplex, unum ordinis, uerborum alterum, cum autẽ

nunc ordinis dico, intelligo tantum ordinem iisdem manentibus uerbis in aliam faciem redactum. huius autem cōmutandi ordinis ratio triplex est, una cum dicitur retro, ac quasi sursum uersus idem, quod di recte dictum prius offenderis. Altera cum intercise, tertia cum uerba omnia, & cola ipsa tuo arbitratu permiscentur, cum retro ordine, ut si id Terentij,
" Saluum te aduenire Demea gaudemus: quispiam sic
" faciat mutando: Gaudemus Demea aduenire te sal=
" uum: Item illud: Nunquam rem facies, abi, nescis
" inescare homines Sannio: si sic item commutetur, Sannio homines inescare nescis, abi, facies rem nun=quam: quemadmodum ipsi paulo supra dedita feci=mus opera, qui in hac commutatione distribuenda ex ipso Cicerone locum penè integrum retro ordine per singula uerba remenso transtulimus: Intercise au tem permutare tum intelligo, cum periodus incidi=tur, ac oratio per cola ipsa in ordinem alium compo nitur, ac ipse ambitus partibus integris commutatis in alium orbem, atque in quadrum nostrum concin nius digeretur, ut illud Ciceronis in oratore: Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrius fuit? Ho=minumq; clarissimorum discipulis domus floruerunt? ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuen=tutem, uituperetur? Si intercise inuertatur sic, ad dicendum si quis acuat, aut adiuuet in eo iuuentu=tem, uituperabitur? Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrius fuit, hominumq; clarissimorum di=scipulis domus floruerunt? Ad hunc autem modum Terentius se ipsum conuertit, Ait enim in Eunucho

in Thaidis persona, Sola sum, habeo hic neminem, neque amicum, neque cognatum. In Adelphis autem hoc idem agit per conuersionem, ubi ait. Neminem habeo, solæ sumus, Geta autem hic non adest. Sed aptissime Cicero hoc genere conuersionis tũ usus est, cum id Gracchi per cola conuertit. nam cum ille diceret, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet: Cicero autem sic, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Aptissima est in postremo membro facta commutatio, Meus autem Flamminius hanc conuertendi rationem tum egregie persecutus est, cum ait in sua paraphrasi: Dum perpetuo cuncta sursum, ac deorsum commeant, rerum generatio, & interitus circuitum conficit, & quasi orbem quendam. Ex terra enim humor, ex humore nascitur aër, ex aëre oritur humor, ex humore terra ultima. quæ Cicero eadem retro uerso ordine prius in hunc modum tulerat. Nam ex terra aqua, ex aqua oritur aër, ex aëre æther, Deinde retrorsum uicissim, Ex æthere aër, ex aëre aqua, ex aqua terra infima, sic naturis his, ex quibus omnia constant, sursum deorsum, ultro citroq; commeantibus mundi partium coniunctio continetur. Tertium autem commutandi genus est cum eisdem uerbis nullo primo eorum ordine conseruato, neque colorum ulla ratione adhibita, sed cum nos nouum, ac liberum nostrum efficimus ordinem, ut si quis illud. Tibi autem id consilij do, quod mihi met ipsi, ut uitemus oculos hominum, si linguas minus facile possumus:

Si quis inquam suo id modo commutans sic efficiat, idem autem tibi do consilij, quod ipsi met mihi, ut si minus hominum linguas facile possumus, oculos ui temus. Quorum trium commutandæ orationis gene rum primum nimis puerile, nimisq; elaborati est stu= dij, atque inanis industriæ si simpliciter fiat: quare etiam maxime deuitandum. Secundum paulo tole= rabilius, sed neque hoc quoque admodum factitan= dum. neque enim commode cadet, ut sæpius fieri pos sit.. Tertium longe omnium est liberius, & propte= rea etiam commodius, quodq; crebro usurpetur. mo do illud etiam atque etiam diligenter attendatur, ne commutatione facta quodammodo dissoluatur, at= que eneruetur oratio. nemo enim iam pridem nescit (ut uersum nunc omittam, qui hanc commutandi rationem uix ad se admittere posse uidetur) solutæ quoque orationi suum certum numerum adesse, quæ si mutetur ad eum modum, magnum periculum est, ne quod apte compositum fuerat prius, dissolutum reddatur, ac quod structura ipsa ad numerum opti me concinebat, ne absonum, atque asperum quid resonet commutatum, quæq; fortiter priore conglu= tinatione continebatur, recenti, ac noua tota delum betur oratio, nisi res ea nobis prorsus sit cum dissolu to, ac parum composite loquenti, nam uerba omnia non ita sunt in quadrum confecta, ac quasi affabre laborata, atque expolita, ut quoquo compositionem tuam instituas, eam æque apte sequantur, atque in= ter se quaque uersus adhæreant aptissime. Verbo= rum autem commutandorum alterum erat genus.

hoc item duplex eſt: unum cum uerba ipſa remanent, ſed in ſe ipſa quodammodo commutantur, alterum cũ iam poſitorum uerborum loco alia, quæ idem ſignificét, aptiſſime reponuntur. cum autem remanent, ſed non ita, ut erant poſita prius, multis id quidem fit modis, ac quàm commodiſſime omnibus. aut enim per caſus fiet, ut ubi alius dixerit iniuriarum obliuiſci, fortiſſimi eſſe hominis, ſi tu iniurias per caſum commutaris. item, ſi ille ſummo honore dignum patriæ liberatorem, tu ſummi honoris. aut ſi ſit, uiſendi cauſa aliquem, tu facias alicuius. ita in cæteris aut uocibus, aut uerbis, quæ diuerſos ſibi caſus aſciſcant. quam mutationem ſequuntur etiam illa, te uehementer amo, tu à me uehementer amaris. ſed mira illa, atque elegantiſſima in Cæſare eſt caſus cõmutatio in primo libro de bello gallico, cum ait,
» Equitum millia erant ſex, totidem numero pedites ue
» lociſſimi, ac fortiſſimi. nam recta compoſitio, ſi ad ſuperiorem partem reſpondeat, hæc erat. totidem numero peditum uelociſſimorum, ac fortiſſimorum, quemadmodum equitum dixerat. neque illud non ineleganter uſitatum eſt, quemadmodum dixit Te
» rentius, populo ut placerent quas feciſſet fabulas.
» aut per numerum, ut ubi ille, ego omni officio, ſi quis dicat ego omnibus officijs, & ubi ego, ſi nos. item in uerbis, ut illud quemadmodum paulo ſupra dicebamus. cum unus ſit, qui loquatur. illa uero numeri permutatio per quàm uenuſta eſt, qua utitur Terentius in Eunuchi prologo. ſic enim in ipſo ait initio.

» Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis
» Quamplurimis, & minime multos lædere,
» In his poëta hic nomen profitetur ſuum. nam cum quis dixiſſet, ac ad eum numerum pari numero reſpondendum eſſet, multitudinis tamen numero uſus eſt, perinde atque, ſi qui ſunt, non autem ſi quiſquam eſt, initio ſi protuliſſet. item in eadem fabula.
» Adeon homines immutarier
» Ex amore, ut non cognoſcas eundem eſſe?

In eundem numerus mutatur. proprius enim erat ſi dixiſſet eoſdem. item ibi. Cuius mos maxime eſt conſimilis ueſtrum, hi ſe ad uos applicant. ubi ad, cuius, hi poſtea intulit. cum aut dicẽdum fuit, quorum mos, aut ſi, ut eſt, cuius, hic ſe ad uos applicat, magis ſubdendum erat. item ſi uiſcendi cauſa amicos, tu uiſendorum amicorum cauſa dixeris. Aut per perſonas, ut ſi quis illud conuertat. quid igitur faciam? quid igitur faciat? aut etiam ſimul utrunque & numerum, & perſonam. ut quid igitur faciant? Ita in nomine, ut, ubi ego, alius tu, ille, ita & in cæteris, ex quo genere illud eſt, cum quis de ſe loquitur, tertiam tamen perſonam loquentem inducit, ut illud Parmenonis de ſe ipſo, Dij ueſtram fidem quantam, & quàm ueram laudem capiet Parmeno. quam perſonæ commutationem Cæſar modeſtiſſime in ſuis commentarijs perpetuo executus eſt, qui cum de ſe ageret ſemper, nunquam tamen à ſe quicquam protulit. Aut per genus. ut illum diem, ſi tu illam diem, ut etiam quantum ſuauita-

tis, si quanta suauitas. Aut per modos, ut, fac istæc recte curentur, si tu facias dixeris. ut illud, æquum est uos cognoscere, atque ignoscere, si tu æquum est, ut uos cognoscatis, atque ignoscatis, aut per tempus, ut ipse uiderit pro uidebit. ut Ter. in Eunucho.
" Nisi ego me turpiter hodie hinc dabo, pro dedero. aut per interrogationem, aut negando, aut affirmando, & quæ eius generis sunt reliqua.

Alterum autem commutandorum uerborum genus erat, cum uerbis ipsis uerba alia subijciuntur idem significantia. cuius generis quanta uis sit in hoc ipso, quod alienum est, commode usurpando, nihil attinet dicere, quando penè oratio ipsa nihil aliud sit, quàm ad hunc modum loqui. Id autem quatuor modis fieri potest, ut cum proprium aut proprio, aut figurato, figuratum aut figurato, aut proprio commutatur. Nam cum omnis oratio sit aut propria, aut figurata, (cum autem ego nunc figuratum dico, mutuatum, translatumq; intelligo) ac plura sint in utrisque synonima, horum utraque aut cũ suo, aut cũ alterius genere cõmutantur facillime. Ita uerborum cõmutandorũ fiunt quatuor, ut si in proprijs quis diues dixerit, aut in figuratis, cui abunde sit, tu in proprijs aut locupletem, aut copiosum, ac pecuniosum reponas. in figuratis autem pro cui abunde sit, si tu dixeris, Cui amplæ sint fortunæ, cui ingentes, cui magnæ, & locupletes copiæ, & fortunæ. aut si florentem omnibus copijs, aut qui uiuit in omnium rerum abundantia, aut cui rerum omnium copiæ suppeditant, aut cui innumerabilis est

pecunia, aut cui res sit ampla, & præclara, aut qui agit quàm facillime, aut cui res familiaris quàm facillima sit, aut qui ab omni re optime paratus sit, aut qui Crassum fortunis, aut Crassi fortunas facile superet, aut cui nihil desit ad omnia commoda, ad beate uiuendum, ad beatam uitam, ita & pro proprio figuratum, & pro figurato proprium si ad hunc modum quis reposuerit. Si uero pacem alius, tu otium tu concordiam, tu quietem, tu tranquillitatem. pari item ratione in figuratis, si ille nullum bellum, tu omnia tranquilla, nullam dissensionem, omnem concordiam, summam animorũ consensionem omnium, atque conspirationem, omnes omnium animos optime consentientes, ubi nulla belli suspicio sit, ubi otiũ perpetuum agatur, si dixerit. Si postremo is amat dixerit, diligit, adamat, colit, facile commutabis. si item ille, qui amore aliquem prosequatur, tu contra beneuolentia, qui illi primas in amore deferat, quem in oculis, quem in sinu ferat, neque se unquam discingat, qui in intimis, in ære suo, in amore habeat, qui eum denique pereat, depereat, impotenter amet. Si uero ille ad hunc modum, tu contra alio, aut similia similibus, aut etiam ex altero genere recte respondebit. Sed nullus finis erit, si pergo reliqua, quæ in uniuersa latini sermonis locutione ad hunc modum commutari possunt. nulla enim uox tam propria est, cui soli proprietatis suæ ius totum attribuatur, figuratis autem longe locupletior est uarietas.
Terentius in proprio sic commutauit. ait enim.
" Atque itidem fallas, ut ab illis fallimur.

Quàm proprie dictum sit uides. Iterum alibi ait.

" Hiscine tu amabo non contra insidiabere?

Proprio autem figuratum subiecit eo in loco, nam cum dixisset, id uero serio triumpho, paulopost subdidit.

" Quod mihi puto palmarium.

Ita Maro in ipso Terentio, qui cum dixisset,

" Non adeo inhumano ingenio sum Cherea,

Figurate commutauit hoc modo.

" Non obtusa adeo gestamus pectora Pœni.

Hactenus de commutatione tantum, nunc uero simul & de additione, & detractione copiosius agetur, tametsi in hunc quoque locum omnium orationem concludam necesse est, si, quot quot occurrerint, exempla conabor adscribere. nihil enim est in omni oratione dictum, quod in horum genere aliquo dictum, ac comprehensum non sit. ut illud Virgilij.

" Nanque manus inter, mœstorumq; ora parentum
" Ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
" Fundere lumen apex, tactuq; innoxia molli
" Lambere flamma comas, & circum tẽpora pasci.

Quam rem eandem magna facta & commutatione, & additis, non paucis Maro ipse persequitur in septimo cum ait.

" Præterea castis adolet dum altaria tedis,
" Et iuxta genitorem astat Lauinia Virgo,
" Visa (nephas) longis comprehendere crinibus ignem
" Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
" Regalesq; accensa comas, accensa coronam
" Insignem gemmis, tum fumida lumine fuluo

» Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Res eadem est in portento, locutione autem admodum & diuersa, & aucta. uariatio in ijs est. ut nunc locorum, personarum, officij, ac cæterarum rerum uarietatem omittam, ut pro lambere flamma comas, dixerit, & longis comprendere crinibus ignẽ, ubi pro lambere, comprehendere, pro comas, crinibus positum uides. item pro ecce, quæ particula repentini, ac noui semper aliquid afferret solet, nefas reposuerit. sed multo plura sunt addita. ut illa omnia.

» Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
» Regalesq; accensa comas, accensa coronam,
» Insignem gemmis. tum fumida lumine fuluo
» Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.

Item illud.

» Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
» Quóue tenetis iter?

Quod idem egit alibi uariando, addendo, cum ait.

» Et procul è tumulo, iuuenes, quæ causa subegit
» Ignotas tentare uias? quò tenditis inquit?
» Qui genus? unde domo? pacẽ ne huc fertis, an arma?

In quo quoque exemplo quid commutatum, quid additum sit facile apparet. Conuiuij hic item apparationem primum paucis perstrinxit in tertio Aeneidos, ea autem hæc sunt.

» Tum litore curuo
» Extruimusq; toros, dapibusq; epulamur opimis.

In septimo autem rem eandem pluribus expressit, atq; ornauit cum uariando, tum addendo cũ dixit.

» Aeneas, primiq; duces, & pulcher Iulus

» Corpora sub ramis deponunt arboris altæ,
» Instituuntq; dapes, & adorea liba per herbas
» Subijciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
» Et cereale solum pomis agrestibus augent.

Idem facit in equo Troiano describendo, cum ait.

» Instar montis equum diuina Palladis arte
» Aedificant, sectáq; intexunt abiete costas.

Item paulo post sic ait.

» Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
» Roboribus textis, cœloq; educere iussit.

Detractio autem erit, si loco exempla commutentur, ut quæ primo dicta sunt, secundo si dicantur in loco. Ille autem quisquis is fuit, siue is etiam Maro non fuerit, se ipsum tribus hisce coloribus uariando, addendo, detrahendo optime commutabat, siue cum sui imaginem ex aqua multis modis, atque non omnibus inepte exprimebat, siue cum idem peruarie effecit in glacie currum sustinente, siue cum multo splendidius uersibus suis Irim, quam se ipsa coloribus uariauit, faciat, siue cum auroræ, & solis ortum quaternis uersibus multifariam descripsit, siue denique cum in signis cœlestibus, aut in Herculis laboribus, aut in cæteris eius generis se uariando exercebat. quorum omnium uersus eo non adduxi, ne, quod necesse erat, longissimum facerem. satis sit hoc loco eos indicasse. Sed pergo cæteros. Terentius in Eunucho in Chereæ persona cum amicam è conspectu imprudens amisisset, in hæc uerba grauiter conqueritur.

» Vbi quæram, ubi inuestigem, quem percuncter,

" Quam insistam uiam, incertus sum,

Quem locum in eadem fabula sic uariauit paulo quidem pressius.

" Vbi ego scelerosum misera, atque impium inueniam,
" Aut ubi quæram?

Id uero omnium aptissime commutatum, atque uariatum est, cum ait.

Sine auro tum ornatam, ita uti quæ ornantur sibi,
" Nulla mala re expolitam muliebri,
" Capillus passus, prolixus, circum caput
" Reiectus negligenter.

Quam item pulchritudinem sic descripsit in Phormione, ut nisi addatur, ac uarientur paucissima quædam, una eademq; sit, cum ait.

" Virgo pulchra, & quo magis diceres
" Nihil aderat adiumenti ad pulchritudinem,
" Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida,
" Lachrimæ, uestitus turpis, ut boni ni uis
" In ipsa inesset forma, hæc formam extinguerent.

Item cum silentium ab auditoribus orat inquiens.

" Date operam, & cum silentio animaduertite,

Pusilla commutatione facta, idem orat in Phormionis procemio hoc modo.

" Date operam, adeste æquo animo per silentium.

In Adelphis autem orbas meminit proximis suis nubere legem cogere, id autem hoc modo.

" Hic meus amicus illi genere est proximus,
" Huic leges cogunt nubere hanc.

Hanc eandem legem in Phormione adducit, sed paulo laxius, ubi ait.

» Lex est, ut orbæ, qui sint genere proximi,
» His nubant, & illos ducere eadem lex iubet.

Additum est, uariatum est, commutatum est, idem tamen est utrunque. In Andria item uirginis egestatem, ac uiuendi difficultatem his uerbis prosequitur.

» Primum hæc pudice uitam parce, ac duriter
» Agebat, lana, ac tela, uictum quæritans.

In Adelphis senis fratris auaritiam in Mitionis persona penè iisdem uerbis expressit.

» Ille contra hæc omnia,
» Ruri agere uitam, semper parce, ac duriter se habere,

Sed iam ad eos, qui soluta scribunt oratione, ac statim ad unum Ciceronem ueniamus, quamq; hic & aptus & frequens sit in tota hac commutandi ratione, diligenter uideamus. Continuo autem hic se excusat ad Curionem, quod post longissimum tempus ei gratuletur, causam in primis in locorum distantiam conferens, eius hæc sunt uerba.

» Sera gratulatio reprehendi non solet, præsertim si nul
» la negligentia prætermissa est, longe enim absum, au
» dio sero. Hac item ipsa utitur excusatione ad Cælium, sed eam pluribus uerbis, atque alio ornatu persequitur hoc modo.

» Serius non negligentia mea, sed ignoratione rerum
» omnium. In his enim sum locis, quò & propter lon
» ginquitatem, & propter latrocinia tardissime omnia
» perferuntur. Nolim te posthac expectare, dum ego, quæ uerba commutata sint, quæ detracta, quæ addita, tibi nominatim ostendam, res enim per se maxime

xime patebit. Crebram item animi sui cogitationem de re aliqua non semel, nec eodem modo, etsi eodem ferè semper in loco iste ipse protulit. Primum cum ait in procemio de inuentione,

» Sæpe, & multum hoc mecum cogitaui.

Secundo ad Q. fratrem in procemio de perfecto oratore dicens.

» Cogitanti mihi sæpenumero, & memoria uetera re=
» petenti.

Tertio hanc cogitationis assiduam diligentiam repetit his uerbis in procemio ad Brutum.

» Vtrum difficilius, aut maius esset, negare tibi sæpius
» idem roganti, an efficere id, quod rogares, diu,
» multumq; Brute dubitaui.

Quarto item in procemio secundi libri de diuinatione sic inquiens.

» Quærenti mihi, multumq;, & diu cogitanti.

Quibus omnibus in locis eandem cogitandi diligentiam, sed non iisdem uerbis Ciceronem significasse, planius constare non potest. primum enim sæpe, & multum dixit. Secundo autem una uoce duas complectitur, quæ est sæpenumero. Tertio rediens ad eundem numerum aduerbioru͂ ait. diu, multumq;. postremo multumq; & diu dupliciter coniunxit. Illud item ad hunc modum multifariam protulit in li
» bris oratorijs, primu͂m cum ait. Deinde esse omnem
» orationem, ut de infinitæ rei quæstione sine designa=
» tione personarum, & temporum, aut de re certis in
» personis, ac temporibus locata. Secundo item in
» loco sic. Duo prima genera quæstionum esse, in qui

» bus eloquentia uersatur. unum infinitum, alterum certum. Tertio item rem eandem alio modo per-
» agit cum dicit. Duo sunt, ut initio dixi quæstio-
» num genera, quorum alterum finitum temporibus,
» & personis controuersiam causam appello. alterum
» infinitum nullis neque personis, neque temporibus no-
» tatum, propositum uoco. Postremo cum ait. Hæc
» igitur quæstio à proprijs personis, & temporibus ad
» uniuersi generis orationem traducta appellatur Thesis. quibus in locis una tantum de re agi, idq́; per-
quam uarie neminem arbitror non uidere. Illud item in ijsdem libris dicendo uariauit sæpius, id autem hoc
» modo, In utraque aūt re quicquid in controuersiam
» ueniat, in eo quæri solere, aut factum ne sit, aut si
» est factum quale sit, aut quo etiam nomine uocetur,
» aut, quod nonnulli addunt, recte ne factum esse ui
» deatur.

Quod ipsum secundo agit his uerbis.

» Nam quicquid est, quod in controuersia, aut in con-
» tentione uersetur, in eo aut sit ne, aut quid sit, aut
» quale sit quæritur. Tertio autem sic. Omnis
» res, quæ habet in se positam in dictione, aut discepta
» tione aliquam controuersiam, aut facti, aut nomi-
» nis, aut actionis continet quæstionem.

Ita in libris de Officijs bis eandem exequitur sententiam, neque minus splendide, quàm etiam uarie, sic enim ait.

» Idq́; suis commodis non honestate metitur, hic si sibi
» ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate
» uincatur, fit, ut neque amicitiam colere possit, nec

» iustitiam, nec liberalitatem. Item autem dixit.
» Qui autem omnia metiuntur emolumentis, & com=
» modis, neque ea uolunt præponderari honestate, hi so
» lent in deliberando honestum cum eo, quod utile pu=
» tant, comparare, boni uiri non solent. re hic eadem
» ubique idem est, dictione autem omnino alius.

Ter item illud ad hanc commutandi rationem, bis ad Trebatium, semel autem ad Curionem quàm aptissime uariauit, Ita enim ait ad Trebatium.
» Ego enim desiderium tui spe tuorum commodorum
» consolabor, sin ista sunt inaniora, recipe te ad nos.
» Item ad eundem. Sic enim tibi persuadeas ue=
» lim, unum mihi esse solatium, quare facilius possim
» pati te esse sine nobis, si tibi id esse emolumento sen=
» tiam, sin autem id non est, nihil duobus nobis est stul
» tius, me, qui te non Romam attraham, te, qui nõ
» huc aduoles. Eadem est sententia, multa tamen commutantur, complura etiam adduntur, ad pleniorem membri absolutionem. Sed neque tertio minus uarie hoc ipsum agit ad Curionem sic inquiens.
» Ego te abfuisse tandiu à nobis & doleo, quod carui
» fructu iucũdissimæ consuetudinis tuæ, & lætor, quòd
» absens omnia cum maxima dignitate tua es consecu=
» tus, quodq; in omnibus tuis rebus meis optatis fortu=
» na responderit. Qui tertius locus nõ tam re idem est cum superioribus, quàm oratione, eáq; persplendida omnino alius. Illo uero nihil uenustius, nihil magis commode est dictum. Cum iste ipse bis in reddenda pecunia, & referenda gratia
» perurbane iocatur dicens. Quanquam dissimi=

lis est pecuniæ debitio, & gratia, nam qui pecuniam dissoluit, statim non habet id, quod reddit, qui autem debet, is retinet alienum, gratiam autem & qui refert, habet, & qui habet in eo ipso, quod habet, refert, Item autem cũ agit de officijs hoc ipsum repetit hoc modo: commode autem quicunque dixit, pecuniam qui habeat non reddidisse, & qui reddiderit non habere, gratiam autem & qui reddiderit habere, & qui habeat retulisse. Ecquid aptius? quid coloratius? alio, Itemq; alio modo potuit dici? non ita uer floribus prata uariat eadem, ut hic rem eandem oratione, atque uerbis uarie pertractans illustrat. In consolando autem neque id semel usurpat, quod est ad Atticum. Sed ad hæc omnia una consolatio est, quod ea conditione nati sumus, ut nihil quod homini accidere possit recusare debeamus. Item ad Titium agit, sed multo id copiosius, multoq; magis splendide cum ait. Est autem consolatio peruulgata quidem illa maxime, quam semper in ore, atque in animo habere debemus, homines nos ut esse meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ proposita sit uita nostra. Satis hactenus fortasse factum esse potuit, & rationi, quæ ad commutandam orationem ex ipsa imitandi facultate constituta est, Non ab re tamen sum uisus, si id quoque ex ijs, qui nostræ essent ætatis, longe etiam planius comprobassem. si quidem recentiorum exemplis, quàm etiam maiorum quodammodo facilius hoc, quo de agimus, sentiri, ac percipi solet. Ac quoniam, si ex omnibus scriptoribus, qui planè latine scribunt, ea petere

uoluissem, periculum erat, si pauca ex singulis citassem exempla, ne opus nimis fortasse mendicatum uideretur, Sin quæ possem omnia colligerem, ne ingẽti uolumini nullus finis esset futurus, unum mihi Christophorum Longolium delegi, & quoniam is iam pridem decessit, ut in eo nullam illi cæterorum inuidiam concitare, neque id ego ulla ambitione adductus facere accusari possim, & quoniam is (mea quidem sententia) cum hanc conuertendi rationem, tum totam imitandi facultatem optime consecutus est. Leguntur huius defensiones duæ in suos aduersarios, in Luteranos item oratio una, summa omnes eloquentia peroratæ. Libri item quatuor epistolarum ad familiares, atque amicos latinissime conscripti, tametsi nondum is erat omnino Longolius, cum decessit, quem nobis eius scripta, uel breui fore pollicebantur. in quibus tamen omnibus ita Ciceronis locutio, atque dicendi formæ omnes æque apparent, atque elucescunt, ut qui, quomodo Cicero loquitur, unus tandem extitisse uideatur Longolius. sed quoniam secus quibusdam uideri sentio, hanc meam paucis de tanto uiro opinionem ut probem, simul autem & eorum refellam, atque confutem, ad hunc locum pertinere uidetur.
Continuo igitur isti id huic crimini dant, quod ex Cicerone tam palam Centones consuere, furemq; manifestum agere non dubitarit. Qui uero cum eo lenius agunt, eum Ciceronis Corniculam appellant, ut omnino in sua elaborata oratione, ac illo dictionis genere perpurgato furti notam, ac mali confarcinatoris nomen uitare non potuerit. Scilicet equidem hanc

arbitror fuisse maximam causam, quamobrem hunc primum ex Romana ciuitate deturbare conati sunt eius aduersarij, nunc uero isti quoque ex Latio deyce re tam inique contendunt, quod tam male de latino sermone sit meritus, qui Ciceronem etiam (si dijs pla cet) in Centones puditissime consuere nihil sit ueritus, quod hunc unum tam fœde coinquinarit, atque tam palàm totum compilarit. longe in hac parte æquiores habuit aduersarios urbanos Longolius, à quibus nul=lum uerbum de uiolata latina oratione, nulla furti, nulla huiusmodi Centonum facta est significatio, at quàm recte noui isti latini accusatores suis ineptijs la tinum hominem urgeant, uideamus, ac primum, quod ad Centones attinet, cupio equidem isti mihi tan dem ostendant, qui sint in Longolio isti tam putidi Centones, nam ego illos ex me nondum potui depre=hendere, nam si Centones consuere, est dedita opera, atque de industria pars integra cũ parti integræ as=suitur, ubi ne uerbum quidem nostrum interponitur, sed ex alieno totum opus conficitur, ubi ad eum mo=dum ridicule orationem suam conglutinet Longolius, nunquam equidem potuì deprehendere. expecto au=tem uersum unum isti mihi tandem pronuncient, eo modo scriptum. at id parum à Centonibus differt, quod componit Longolius, ecquid autem id est? ne=que enim satis intelligo, cum ex Ciceronis multis locis unum sibi conficit, atque confabricatur locum. cu=pio tandem istos locos noscere. uel casu eius uolumen aperias, ubique in eos legendo incideris. aperui sæ=pius, legi, perlegi, nusquam istam ridiculam, atque in=

ſulſam conglutinationem offendi. proferte quæſo uos tandem, quod cauſam ueſtram probet, id autẽ tam
" cito, Cicero ad Atticum ait. Crebras expectatio-
" nes nobis tui commoues, ita eſt, Item ad Culleolum. Tum Pompeius, quotieſcunque me uidet, uidet autem ſæpiſſime &c. Quoties filium tuum uideo, uideo autem ferè quottidie, recte ſanè. Item alibi dixit, tertio quoque uerbo, & id quidem uenuſte, & pereleganter, nec non animi cauſa ſemel, neque id quidem impolite. Quid tum poſtea? Longolius autem in unum membrum hæc omnia, uel in Centonem potius unum contexuit ad ſuum Grimaldum, cum ait,
" Crebras aduentus tui expectationes Lazarus Bonami
" cus nobis commouit, qui te quoties iſtinc rediſſet (re-
" dibat autem ſeptimò ferè quoque die) hac animi cau
" ſa propediem exiturum nuntiabat, quid autem hoc eſt, niſi eſt Centones conſuere? ex Cicerone Ciceronẽ conſtruere? O' craſſam hominum ſtultitiam (non poſſum hoc loco non exclamare) qui in quo tota eſt & loquendi, & imitandi ratio, & uia, id eſſe Centones facere, tam inepte inſimulent, ut nihil mirum ſit, ſi hoſce ego Centones nunquam animaduerterim, qui imitandi uirtutem omnem in eo ſcribendi genere omnino mihi conſtituerem. Quæro ego nunc de uobis optimi latini, tametſi me ueſtrum magnopere pudet, qui tam ſtulte deſipiatis, ut in ſole etiam minime uideatis, quæro inquam de uobis, ſi loqui ad hunc modum Centones eſt conſuere, non continuo ſequetur, ut omnes homines, poſt primos quoſdã qui loquantur, in ſermone uitioſi ſint? ac quicquid loquantur, Cento-

nes ipsos loquantur? quando uel tria uerba simul dicendo coniungi nō possunt, quæ isto modo suopte usu, ac magistra ipsa natura prius ab alijs coniuncta non fuerint quamplurimis? Si hoc inquam ita est, quod uos tam improbe contenditis, aut omnes in errore natura ipsa uersamur loquendo, aut ea recta est loquēdi ratio & propria, dicere autē naturam, & usum bonis omnibus probatissimum in errorem nos trahere, naturæ est (more gigantum) bellum indicere, sequitur ergo, ut qui eo modo loquatur, ueram loquendi uiam teneat, & rationem, quasi uero ista quoque ratione uestra Cicero post treis illos de perfecto oratore libros, quicquid iterum de arte scripserit, non Centonum in morem scripserit, qui in re eadem eadem lingua, ijsdem dicendi figuris, ac penè ijsdem etiam uerbis usus sit, quod quàm dicendum sit ipsi uidebitis, quidem scriptorem aurificem imitari mihi effingo, qui à magistro suo ad torquem componendum in capsula cum singulos anulos, tum ternos, aut quaternos prius habeat optime constitutos, qui ita ternis singulos, quàm etiam ternos, atq; singulis ternos, quàm etiam singulos, ut quenque sors in manus obtulerit, ad torquem suum componendum nullo discrimine coniūgat. Sic faciet scriptor, qui ex Cicerone magistro aut singula uerba singulis uerbis, aut etiam locutiones integras connectens, ita locutionibus integris locutiones item integras, aut etiam singula uerba conglutinans apte orationem suam componet, atque constituet.

Quod uero ad Ciceronis corniculam attinet, ego censeo canorum illum cycnum si appellent, istos multos

rectius facturos. Concinit enim ad eius locutionis harmoniam suauissime Longolius, ac componit aptissime, nec denique plumam unam ex eo se se induit, aut quicquam furatus est, nisi quod sit omnium commune, si id quis, cum opus est, in suum usum converterit, id ei furti loco recte ascribi possit, quis enim nescit linguam nihilo magis Ciceronem propriam quàm Longolio, quàm nobis, quàm qui futuri ultimi sunt homines, esse posse? Sed qui hoc in Longolio tam aperte sentiant, in alijs autem non item, non fortasse erit ab re si dixero, certe id quàm paucissimis explicabo, cum iam tot dicendi genera sint, quot penè sunt scriptores, si qui ex omnibus promiscue suam orationem componat, atque commisceat, ac nullo delectu habito ad omnium consuetudinem uerba usurpet, atque conuoluat, huius uerbum nullum agnoscetur alienum, suusq; ille semper uidebitur. Si uero unum ex omnibus sibi delegerit, ad cuius orationis genus ipse suum quoque instituat, ut id assequatur, continuo sentietur in alieno ore quasi aliena loqui lingua, eoq; etiam magis sentietur, quo id is uerius facere didicerit, quemadmodum in pictoribus, ac musicis, quorum illi quoad coloribus suis suo utuntur arbitratu, ac lineas suas circunducunt in proprias formas, hi quandiu ad numeros suos concinunt, nullam in illis cuiusquam imaginem deprehenderis, nullum in his numerum unquam senties alienum, si uero illi ad Titiani, hi ad Adriani imitationem se se addixerint, ac utrique suum conatum non eluserint, continuo in ijs Titianus

pingere, in his Adrianus concinere uidebitur. Idem in ſcriptoribus euenire conſtat, itaque etiam quia Longolius ab uno Cicerone loqui didicit, ac id egregie eſt conſecutus, neque omnia commiſcuit, ſed in uno eo ſe ſuauiter condiuit, facile in eo Cicero quaſi loqui ſentitur, quem iſti quoque multo rectius facerent, ſi in dicendo eundem magiſtrum ſequerentur, ac ad Longolij incitationem huiuſmodi centones conſuere ſtudioſius diſcerent, ac Ciceronis corniculam agere, ſuos autem iſtos neſcio quos de plebe infima auctores prorſus dediſcerent. Ecquid autem, ſi iſtos etiam conuincam non ſolum in hoc ipſo exemplo quicquam aut uerborum, aut ſententiarum alienarum non eſſe conglutinatum, ſed id etiam ad ueram imitandi rationem rectius dici non potuiſſe? nam ubi Cicero dixit, crebras tui commoues expectationes, Longolius imitando commutauit à perſona ad perſonam dicens loco tu, Lazarus Bonamicus, loco autem tui, quaſi rem explicans ipſam, aduentum tuum: ut tempus etiam in uerbo commutatum omittam. neque in eo, quod ſequitur, membro minus eſt inepte imitatus?, nam ubi ille, quoties filium tuum uideo, uideo autem ferè quotidie, Longolius autẽ quotieſcunque iſtinc rediſſet, redibat autem ſeptimo quoque die, ut per uerborum mutationem totius membri imaginem in ſuum membrum cõmodiſſime tranſmutarit, ubi enim ille filium, hic iſtinc, ubi ille quoties, hic quotieſcunque, ubi ille uidebat, hic redibat, ubi denique ille ferè quotidie, hic ſeptimo quoque die repoſuit, in qua ſcribendi ratione perpetuo Longolium

uersatum esse paulo infra multis eius exemplis facile comprobabimus. At ne sit centones componere sibi ex Ciceronis integris locutionibus, uel integras episto=las conscribere, ne sit hoc ipsum ex alienis plumis sibi uestem conficere, quin etiam mutuari sit, atque pro suo liberius uti, ac postremo eo etiam modo recte imitandi rationem & ipse seruet, & cæteris præmon=stret, Quid autem cum eandem sententiam ab ipso Cicerone integram sumit, ac paucis quibusdam (ut melius facere didicit) commutatis uerbis, ne furtum extet, eam sibi fucare conatur? num id quoque erit optimi imitatoris? atque eius, qui uelit Ciceronis ue=stigijs insistere? Tamen à malitia non disceditis, qua si uero non probatum sit, iam pridem à nobis nihil dici posse, quod non sæpius sit dictum alias prius, ac hominum sensa quasi rotam esse, quæ perpetuo per uerba circunuehantur, Virtutum omnium eædem sunt laudes hoc tempore, eruntq; reliquos in annos, quas maiores nostri reliquerunt. num propterea si mihi uir iustus laudandus acciderit, huic meo laudes eas impartire nequiuero, quia in Fabricium alius eas prius contulerit omnes? de quo genere toto, quo=niam à nobis abunde supra est dictum, non faciam, ut hoc loco plurib. agam, modo qui id agit, ita suis uerbis circunuestiat, atque amplectatur, ut si non in certorum liberorum, certæ in adoptionis ius uenis=se uideatur. Verum hoc etiam ita sit, ut cuique li=ceat aliena etiam uerbis suis sua quodammodo efficere=re, atque adoptare. quid autem cum insolenter rem eandem, ac totidem uerbis agit cum Cicerone? num

hoc quoque recte ab eo factũ esse audebis conuincere?
» ut illud. Si ual. be. est. eg. quo. ual. Item illud.
» te etiam, atque etiam uehementer rogo, atque oro.
» Item. Quare mihi gratiss. feceris, si in ea re ho=
» minem ita commodaris, ut intelligat hanc commen=
» dationẽ sibi maximo usui fuisse, et multa eius generis
» alia. Ridiculum, quasi uero hoc à Cicerone ipso
non faciat, qui rem eandem sæpius iisdem uerbis usur
pare nõ dubitat. neque Virgilius crebro uersum eun
dem, uel interdum duos, Homerus uero longe plu=
res recte repetat, ut cum hunc accusetis, Virgilium,
Homerum, Ciceronem etiam accusetis, sed quoniam
ad sanitatem omnino (si fieri potest) reuocandi estis,
planius uos iterum, & sæpius docebo. Scitote igitur
quædam sensa, præter illa etiam, de quibus initio hu
iusce tertii libri agebamus, sic esse omnium cõmunia,
sicq; suis certis uerbis attributa, ut nulla religio cui=
quam esse debeat, quominus ea, quemadmodum sunt
prius ab alio usurpata, & ipse uel ad uerbum usur=
pet, atque in usum suum conuertat, ut hæc ipsa, quæ
uos inanissime obiicitis. quis enim quæso ea aliter pro
ferre etiam de industria, quàm quomodo hic fecit, la
» boraret? Sed fac Longolius commutarit aliqua,
» atque id statim, quod tertio in loco posuistis, quare
» mihi gratissimum feceris, fecerit ita, id erit mihi ue
hementer gratum, uel sic, per mihi per inquam gra
tum feceris, dixerit etiam, id erit mihi etiam, atque
etiam uehementer gratum, uel hoc modo, Scito id
omnium mihi fore gratissimum, uidetis ut in Cicero=
nem semper incurrat, necesse sit, idem in postremo

faciat membro, Si, ubi ait, ſibi maximo uſui fuiſſe, dixiſſet potius, emolumento, aut utilitati, aut commodo, aut uſui, & commodo, pari ratione Ciceronis omnia agnoſcerentur. quid igitur fuit faciendum? id quod hic fecit, & boni factitant reliqui. Atqui Longolium non pauca in ſuis ſcriptis ſibi confinxiſſe, ac ut eo modo, quo facit, loqueretur, & argumenta, & locutionem mendicaſſe, ne tu quidem negabis. Sanè quidem ut horum alterum concedam facile impetrari poteſt. Longolium nonnulla epiſtolarum argumenta, quibus ad eum modum dictionē ſuam exerceret, percommode ſibi effinxiſſe, ſed quid hoc eſt? num poſtremo inſanitis? primum enim hoc nihil ad eam rem, qua de agitur, facit omnino, deinde ſi id maxime faciat, quid huic uitio datis, quod bonos mores factitaſſe pernoſtis? atque adeo ipſi fortaſſe factitatis aliquando? Quid enim aliud in ſcholis tota illa puerilis eſt exercitatio? Quid item declamationes? Quid denique res poëtica? non'ne penè tota eſt efficta, atque ſimulata? Alterum autē, quod æque locutionem cum argumentis hunc mendicaſſe fateri me uultis, fruſtra agitis, tantum enim abeſt, ut uobis in tantum hominem ſubſcribam, ut magis ab eo eſſe non poſſim, ſi quidem uideo tam belle, tamq; apte inter ſe eius ſcripta omnia conſentire, ita & ſuo filo conſtare, ut nihil elaborati, aut ſtudioſe conquiſiti in iis ſentiatur. Equidem cum huiuſmodi Ciceronis uerborum delectorum, ac eius ipſius caſtiſſimæ locutionis ſectatoribus improbari maлim, quàm cum quouis ueſtrum in cœlum ferri,

ſed iam quàm hic noſter apte, quàm decenter commutando in Ciceronis orationem ſe ſe inſinuet uideamus. Cicero ſic ait ad Plancum.
» Cum ipſum Furnium per ſe uidi libentiſſime, tum hoc libentius, quòd illum audiens te uidebar audire. Longo. autem ſic commutauit. Cum ipſius Antonij Francini aduentus mihi per ſe iucundiſſimus fuit, tum hoc iucundior, quòd ex multo, & accurato eius ſermone facile cognoui eam mihi adhuc abs te præſtari memoriam, atque beneuolentiam, quæ ſit ab homine amiciſſimo & longo uſu coniunctiſſimo expectanda. Vides ut cõcinne à perſona ad perſonam tranſiuerit Lon. imitando. item à perſona ad rem, item ab affectu ad affectum nihil minus belle fecerit cõmutationem, at ſic decenter, ſic prudenter cauſam incũditatis ſuæ aliam ſubiunxit, ut nihil decentius, nihil prudentius.

Quid autem illa? quæ eſt ex Cic. ad Titium, ita inquit Cicero. Eſt autem conſolatio peruulgata quidem illa, quam ſemper in ore, atque in animo habere debemus, homines nos ut eſſe meminerimus ea lege natos, ut omnibus telis fortunæ propoſita ſit uita noſtra, neque eſſe recuſandum, quo minus ea, qua nati ſumus conditione uiuamus, ne'ue tam grauiter, eos caſus feramus, quos nullo cõſilio uitare poſſumus.

Quam totam partem ſic in ſuum uſum aptiſſime cõmutauit Longolius, dicens. Verum cum ea lege, atque conditione nati ſimus, ut nobis hæc, atque alia iſtius modi innumerabilia uelimus, nolimus, ſubeunda ſint, meminerimus, nos eſſe homines, feramusq; ſi non libenter, at toleranter certe, quod

» nullo consilio neque uitare, neque mutare possumus. Neque illud medius fidius insuauius, ac minus com-
» mutauit ornate. Cicero ait de amicitia. Tu au-
» tem Fanni, quòd mihi tantum tribui dicis, quantum
» ego nec agnosco, nec postulo, facis amice. Longo lius autem sic, ac penè cum Cicerone ipso rem eandē
» usurpauit, qua quidem, inquit, tantum mihi tribuis,
» quantum equidem nec ipse agnosco, nec si pudentiuf- culus sim optare audeam. non confero uerba, mu- tationem, additionem nihil recenseo, res ipsa per se facile se totam ostendit. Cicero item ait ad Lentulū.
» Te ipsum inquit cupio, nihil opportunius potuit acci-
» dere, nisi cum M. fratre diligenter egeris, dependen
» dum tibi est, quod mihi pro illo spopondisti. Lon- golius autem locum eum mutuatus, sic ait, Nam
» quod in epistola tua scriptum erat, amicum illum no
» strum tibi litem intendere de eo, quod tu illi de me
» recepisses, nec ego præstitissem. item Cicero amo- ris erga se certissimam significationem his uerbis ex-
» pressit aliquando, Omnis amor tuus ex omnibus
» partibus se ostendit in his literis, quas abs te proxime accepi. Longolius autem hoc ipsum sic effecit. Amo
» ris erga me tui uestigia nullis opinor literis uel plu-
» ra, uel illustriora imprimi potuerunt, quàm ijs,
» quas abs te proxime accepi. Proprie Cicero quod uoluit, est executus. Longolio autem translatione locum illustrare magis placuit, idq́;, ut mihi quidē uidetur, haud effecit obscure. Queritur Cicero semel cum Cœlio, atque iterum cum Silio, sibi uer- ba deesse ad scribendum, auget utrunque locum Lon

golius solo in loco ad Laur. Bertholinum. Cicero igitur sic. Putares ne unquam accidere posse, ut mihi uerba deessent, neque solum ista uestra oratoria, sed hæc etiam leuia nostratia? desunt autem propter hanc causam, quod mirifice sum solicitus quid nam de prouincijs decernatur. hæc ad Cœlium, ad Silium autem sic. Non putaui fieri posse, ut mihi uerba deessent, sed tamen in C. Lenio cõmendando desunt, Causam nullam hic affert. Longolius autem utrunque locum sic æmulatus est. Nunquam fore putaui, ut aut res, de qua ad te scriberem, aut etiam uerba, quibus tecum agerem, mihi deessent, præsertim si tam longo interuallo literas darem. Sed planè nunc desunt, nec enim quod scribam, nec quomodo scribam satis occurrit. Nolim insolens uideri: si his in locis Ciceronis auctoritas auferatur, ac utriusque tantum loci dignitas æque conferatur, non fortasse longe inferior uidebitur Longolius. Quid enim quæso huic membro ab omnibus suis partibus deesse potest? Omitto uerbum uerbo, rem rei conferre in re tam manifesta. id audeo dicere Longolium grauius conqueri, qui non solum uerba, quibus agat, sed etiam rem, de qua agat sibi deesse conqueritur, Causam autem quam ueram afferat, quàm alienam à Ciceronis causa, ipse uides, cum inquiens præsertim si tam longo interuallo literas darem. Non faciam in his commutationibus longius, possem enim totum Longolium in hanc partem describere, si omnes eius commutationes persequi uelim, iamq; ad ea huius ipsius exempla, quæ interioris sunt imitationis, deuenio.

» Cicero scribens ad Memmium ait. *Etsi non satis*
» *mihi constiterat, cum aliqua ne animi mei molestia,*
» *an potius libenter te Athenis uisurus essem, quòd in=*
» *iuria, quam accepisti, dolore me afficeret, sapientia*
» *tua, qua fers iniuriam, lætitia, tamen te uidisse*
» *mallem. nam quod est modestiæ non sanè multo le=*
» *uius est, cum te non uideo: quod esse potuit uolupta*
tis, certe, si uidissem te, plus fuisset. Longolius au=
» tem sic locum est imitatus. *Nondum planè consti=*
» *tutum habeo, plus ne uoluptatis, an doloris ex tuis*
» *literis traxerim, uoluptatis, quòd incredibilem tuam*
» *erga me beneuolentiam præ se ferrent, doloris, quòd*
» *me humanitate abs te uictum, nec mihi iam integrũ*
» *esse uideam, ea aduersus te usurpare officia, quæ tu*
» *amice quidem, sed meo magno pudore præripuisses.*
Ecquid hoc loco desideratur ad ueram imitationem?
eadem est propositio, eadem propositionis ratio, una
tota est rei pertractatio, uerba non eadem, sed idem
magna ex parte significantia. Est item hoc Ciceronis
» ad Petum. *Dupliciter delectatus sum tuis literis,*
» *& quòd ipse risi, & quòd te intellexi posse ridere.*
» hanc quoque partem Longolius sic est imitatus. *Va=*
» *rie sum hodie tuis literis affectus: qua enim officia*
» *tua in me commemorabas, fuerunt mihi non insua=*
» *ues, qua uero ad te esse allatum significabas, mihi epi*
» *stolam nescio quam tuam non satis probari, haud*
» *mediocrem molestiam mihi attulerunt.* Dupliciter
delectatus est Cicero ex amici literis, Longolius par=
tim lætatus, partim dolore est affectus. causam uter=
que affert suam, sed quod Cicero paucis absoluit,

Longolius fortasse causæ suæ deseruiens, suam pluribus pertractauit. Queritur item Cicero se non habere cui tuto literas suas committat cum ait ad Lentulum. Quod si rarius fiet, quàm tu expectabis, id erit causæ, quòd non eius generis meæ literæ sunt, ut eas audeam temere committere. A' literis autem ad rem ipsam imitando transtulit Longolius cum ait. Quod nihil adhuc literarũ ad te dedi, non id quidem causæ fuit, quod scribendi argumento destituerer, sed quia eius erant generis res, quæ literis recte committi non possent. tametsi hoc ipsum alias fecit Cicero ad Atticum dicens. Præterea sunt quædam domestica, quæ literis non committam. Hic item ad Brutum sic ait. Non soleo mi Brute (quod tibi notum esse arbitror) temere affirmare de altero, est enim periculosum propter hominum uoluntates, multiplicesq; naturas: Clodij animum perspectum habeo, cognitum, iudicatum, & quæ sequuntur. Hanc item partem Longolius tam belle est imitatus, quàm quod bellissime, sic enim ait. Non soleo temere quicquam de altero affirmare, præsertim adolescente, qui qualis futurus sit, præstari non potest, sed si quo tamen sum in dignoscendis hominibus, deligendisq; amicis iudicio, spondeo uobis annum item unum additum patris desiderio, filij studio, alteri multorum annorum lætitiã, alteri sempiternã laudem esse allaturum. Dij boni quæ apes ex diuersis floribus mel suum conficit aut suauius, aut etiam liquidius, quàm ex multis Ciceronis particulis orationem suam componit, atque condit Longolius? tota est periodus (ut uides) ex

Ciceronis membris conglutinata, ſed ita tamẽ, ut Longolianum ſit corpus aptiſſime conformatum. Quod uero ad imitationem una, atque eadem utriuſque eſt propoſitio, ratio penè par, dictio certe latiniſſima. Cicero enim id periculi in omnibus eſſe dicebat. Longolius id ipſum ad ſpeciem tranſtulit à genere. concluſio tota imitationis eſt, Ille ſe Clodij animum perſpectum, maximeq; cognitum habere affirmat, hic autem ſe paulo dilatans, amplius pollicetur, ſi quod rogat, impetret, fore ſcilicet, ut inde pater magnam uoluptatem, filius etiam ut ſempiternam laudem conſequatur. Hoc item Ciceronis membrum eſt ad Mé-
" mium. Nec dubitat, quin ego à te nutu hoc con-
" ſequi poſſim, ita etiam ſi ædificaturus eſſes, nunc ue-
" ro ſi audierit te ædificationẽ depoſuiſſe, neque tamen
" me à te impetraſſe, non te in me illiberalem, ſed me
" in ſe negligentiorem putabit. Longolius autem, cum hoc ipſum ei uſu ueniret, ſua oratione ſic ſuum ef-
" fecit. Neque uero, quantum mea cauſa uelis, Villa-
" nouanus ipſe dubitat, ut ſi iam expectatione ſua fru-
" ſtretur, non te mihi, ſed me ſibi defuiſſe iudicaturus ſit. Par, atque eadem argumentandi ratio eſt, ſed omnino Ciceronis pertractatio ſplendidior eſt, atque uehementior, non ea tamen eſt Longolij ita frigida, itaq; manca, quæ ſi ſola legatur, non cumulate ſatisfaciat, ſi uero etiam cum Cicerone, quæ prorſus contemnatur. Sed partes conferamus utriuſque: ſic igitur Cicero: nec dubitat quin ego à te nutu hoc conſequi poſſim, ita etiam ſi ædificaturus eſſes, copioſe, ac uehementer dixit: paulo preſſius, fortaſſe

etiam remissius, hoc modo dixit Longolius. neque uero quantum mea causa uelis, Villanouanus ipse dubitat: ut quatuor ijs uerbis quantum mea causa uelis, ut melius potuit Longolius id Ciceronis, quin ego à te nutu hoc consequi possem, ita etiam si ædificaturus esses, suum effecerit. magis expressa sunt in Cicerone, ut dicebam, in nutu, in eo etiam si ædificaturus esses, quibus nihil maius, nihil grauius dici posset, neque tamen, quantum mea causa uelis, non magnum est, non graue. sequitur utriusque conclusio. Ciceronis ea est, Nunc uero si audierit te ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse, non te in me illiberalem, sed me in se negligentiorem putabit. Longolij autem hæc est. Vt si iam expectatione sua frustretur, non te mihi, sed me sibi defuisse indicaturus sit. omnino Cicero sui est simillimus, amplus, copiosus, splendidus. Longolius autem paulo pressior, sed qui tamen constet imitando: uides enim hunc, quod Cicero dixit amplissime, Nunc uero si audierit te ædificationem deposuisse, neque tamen me à te impetrasse &c. satis presse his uerbis comprehendisse, ut si iam expectatione sua frustretur, quin etiam (tametsi nimis fortasse uidebitur minutum) ubi Cicero cœpit à tribus particulis, nunc, si, uero, sic hic à totidem ut, si, iam, eum imitatus esse uidetur. Postremo concludit Cicero sic, totam accusationem in se deriuans, non te in me illiberalē, sed me in se negligentiorem putabit. Orationis uenustatem, quæ sit in pronominibus te, me, se, suo quoque nomini adiuncto, nemo non sentit: id, quod non

omiſit Longolius, qui eandem orationis uenuſtatem in iiſdem pronominibus ſic perſequitur, non te mihi, ſed me ſibi defuiſſe indicaturus ſit. uariauit dicendi modum dicens mihi, ſibi, potius, quàm in me in ſe, ſed id neque fecit inepte, neque ſine aurium aliqua ſuauitate. Vbi autem Cicero illiberalitatem Memmij excuſat, ſuæ uero diligentiæ metuit, Longolius unico id uerbo, defuiſſe, complexus eſt. Ecquid autem exiſtimas, cum id membrum, ac quoties ſcriberet Longolius, illam eam ſemper adhibuiſſe diligentiam, ad eum modum orationem ſuam, quem tu ſignificas, eloquendam? nam ſi ita eſt, malim equidem uel infantiſſ. eſſe, quàm eo modo uel Ciceronem ipſum ſcribendo ſuperare, nam res eſt non modo infiniti negotij, ſed ſummæ etiam deſperationis. Non equidem id dico Alfonſe Princeps, ea tamen Longolium ad literam obſeruaſſe, cum ſcriberet, quæ nos ad Ciceronis rationem ſcripta eſſe facile comprobamus, quod quidem eſſet uel etiam, quàm ipſe reris, multo peius, ac odioſius, ſed id aſſeueranter affirmo, tam ſcriptionem ex eo uſu, quem ſibi contraxerat ex aſſidua Ciceronis lectione, illi ad eum modum in os in calamum ueniſſe facillime, quemadmodum & tibi, & omnibus cum ſcribimus euenire uidemus, quibus ad quaſque uocis noſtræ literas ſingulas ex uniuerſo literarum ordine perquirendas nullus eſt labor, nullum eſt ſtudium, quæ ſua ſponte ex uſu, quem in eis legendo, ac ſcribendo confecimus, quaſi in poſtremo calamo conſtitutæ ſint, nobis præſto adſunt, atque cadunt cum atramento citiſſimæ. Neque item ei,

qui in fidibus usum habeat fidelem, semper is neruus, qui ad numerum respondeat, digito prius erit tentandus, atque explorandus, cum canat, sed is ex ueteri consuetudine illi quasi in digitos incurrere uidetur, quin etiam aut oculis aliò conuersis, aut etiam clausis id continuare non dubitabit. At quid mirum, si ex uniuerso Cicerone Longolius pauca quædam membra sibi delegit, quæ in suam orationem cũ mutando, tum imitando commodissime transferret? ita enim illi accidit in isto suo artificio, quemadmodum pictori, qui artem suam in exprimendis hominibus exercet, qui in ijs id egregie præstiterit, qui separatim aliquid adiumenti ad os suum facilius exprimendum habebunt, ut qui neuo aliquo, qui naso, qui ore, qui oculo, aut uitiato, aut etiam uenusto notati sint, in cæteris autem, qui æquabili natura sint facti, non ita. At totus legatur Longolius, casu eius uolumen aperiatur, nisi totus est sui simillimus in hac scribendi ratione, hoc est qui à Ciceronis imitatione nusquam discedit, qui penè uerbum nullum protulit, nullum membrum astruxit, quod aut à Cicerone non sumpserit, aut ad eius structuram non bellissime construxerit, nihil causæ dico, quin omnium ineptissimus sim. Age uero sumatur ex Longolio, quam casus obtulerit, ex eius uoluminibus epistola: deligatur autem ex uniuerso Erasmo (quando is Ciceronianum suũ in Longolij calũniam confabricauit) quæ optime scripta sit, quæ germane Germana nõ sit, conferatur, latini adhibeantur disceptatores. peream ego male, ni Romæ Longolius & natus esse, & al-

tus, ille autem nunquam latinum hominem legisse iudicabitur, neque id eo nomine, quòd ille insulse irridere solet, quòd & P. C. & S. P. Q. R. crebro usurpet, ut Romane loqui uideatur, sed quòd ijs uocibus, eorumq; structura, atque compositione in sua oratione uere utitur Romane. Sed iam uela contrahamus, ac tandem ad locutionem nostram redeamus. quoniam igitur tanta locutionis uis est, & auctoritas, ut quod alienum est, nostrum id maxime efficiat, huic uni in primis operam dandam esse præcipio, atque sic in ea uersandum, ut nihil illa promptius, nihil magis præsto nobis esse possit. Ac quoniam in ea locutione hoc tanti studij ponendũ est, quæ non solum sua certa ratione constet, sed quæ una excellat, quæq; in oratione principatum obtineat, quæ si propria, nitida, & pura sit; si translata, orationem maxime illustret, impleat; quæq; ample, quæ cumulate sui nobis copiam faciat, cui denique nihil desit ad omnia orationis ornamenta: hãc aut ab uno Cicerone, aut à nemine alio petendam esse, iam sæpius dico, atque præcipio, si quidem in eo huius omnes uirtutes cumulatissime extant, atque adeo præstant. Nam & in hoc graui omnia orationis ornamenta assidue legendo facillime imbiberis. si uero se demissius agat, ut timide, ut uerecunde, ut parce ista ipsa attingat, pari addisces ratione. in mediocri autem cum uersabitur, ac quasi ille faciat, qui non in oceano omnibus uentis latissime uela pandat, neque lintrem in placidissimo flumine contis impellat, sed qui nõ longe à litore modo remis, modo uelis na-

uigationem ſuam exerceat, neque elate nimis, neque demiſſius, quàm ſatis ſit, in orationis mediocritate ſeſe continere uidebis. cum uero celeritate opus eſt, huius oratio fluit, nulla mora, interpunctà, interualla, nullis uinculis impedita conuoluitur. contra uero ſi in ea ſenſim conſiſtendum eſt, tum & interpunctis, & moris, & interuallis, & ſuis interſpirationibus omnibus conquieſcit. ſi uero cauſa lenitatem, atque æquabilitatem orationis poſtulet, tum & puro quaſi quodam, & candido dicendi genere omnem præ ſe fert orationis ſuauitatem. ſin contra in dicendo retinenda erit ſeueritas, grauitate cæteros omnes facile ſuperat. in hoc igitur uno ſe ſe meus imitator ut contineat, uolo, in hoc ſit totus, in hoc habitet, hunc uerſet, legat, relegat, multa huius denique ad uerbum memoriæ mandet, quàm etiam plurima poſſit, notet, atque obſeruet fideliſſime. Quoniam uero hæc pueris (ſi fieri poſſit) cum lacte ipſo imbibenda eſt, ut illis expeditior, ac promptior adſit, quæq; una cum iis & nata, & alta uideri poſſit, hoc quoque in loco hanc mihi quoque curam duxi minime eſſe contemnendam, ut his etiam benigne prouiderem. His igitur continuo eum magiſtrum præficiendum eſſe uolo, qui huiuſce facultatis uirtutes omnes optime calleat, atque in iis utendis ſit exercitatus maxime. Sed ne mihi nimium ſumere uidear, qui magiſtros inſtituere uelim, ego nunc de me agam ipſo, id inquam, quod ego facere ſoleo, atque adeo tecum feci, & mox cum fratre tuo Alouiſio facturus ſum, in medium proferam: utrum id

recte, bonorum erit iudicium? Ego igitur cum paucos mihi iam pridem delegerim auctores, ad quorum locutionem meam ipse dictionem conformarem, duos ex ijs præcipue cum meis pueris in manibus habere soleo, Terentium, & Ciceronem. nam ut puer meus prima rudimenta ponere cœperit, tum nobis Terentius sumitur. ex hoc primo illos aliquot dies binos, aut ternos uersus, qua mihi in parte ad eius ingeniũ accommodatius esse arbitror, explicare incipio: qua in re multum eius studium fabulæ, quibus pueri maxime capiuntur, iuuant oblectamenta, qua plerique quoque ratione ducti ad Ouidij fabulas suos magis informare student, neque uident inepti (ut quæ cætera sine stomacho percurrere non possum, istis condonem) hanc esse canendi, non loquendi rationem, in quo nullus sit uerborum delectus, nulla ad solutam orationem accommodata locutio. naturam equidem optimam ducem sequi malo. itaque meum ipse discipulum prius loqui, atque ingredi, quàm canere, atque saltare instituo: nec longius eo mihi res, quo dicebã, producitur instituto. mox enim Terentio aliquid etiã ex Cicerone adiungitur ex eis, quæ mihi in eo facillima, quæq; ad pueri captum uidebuntur accommodatiora, ut sunt ad Terentiam uxorem quædam familiariter, item ad Tironem ea ratione, atque facilitate conscriptæ epistolæ, in quorum utroque locutionem in primis obseruamus diligentius, non admodum inter se dissimilem, nisi quòd Terentij magis popularis (ut pauca quædam uetusta omittam) ac quotidiani est sermonis, quæq; in eo genere cũ ad prouocandum,

tum etiam lacessito ad respondendum magis arguta, ac paratior uidetur. ad hanc æq; iam tum meum discipulum instituo, hanc unam eum doceo, in hanc unam totus incumbo, neque id solum in ea, quam præsens attulerit pars, sed si quæ alio etiam modo alibi aut ab istis ipsis, aut à quopiam alio ex nostro grege prolata sit, eam dedita opera cum præsenti conferimus parte: quam ipsam locutionis multiplicem copiam ut in suos codicillos describat, sedulo commonstro, ad cuius etiam rationem ut mihi ex tempore respondeat, paulatim instituo. ut uero paulo liberius cum eo agere mihi licere, ac quasi à remis ad uela nauigationem nostram transferre posse sentio, paulũ Terentium sepono, nõ quòd hunc unquam quicquam contemnam, nam semper in eo est, quod in usum meum commode sumere possim, sed ut ad securius, atque splendidius loquendi genus meum discipulum traducam, me totum uni Ciceroni do, atque addico, in hunc unum studiosius incumbo, in hoc hæreo, huic uni penè omnem operam do, id autem hoc modo. Sumo mihi partem aliquam ex eo, quæ magis libeat, eam illi in nostrum sermonem dicto, quam mihi latinam ut faciat, iubeo, paret, refert, corrigetur. quo sedulo perfecto Ciceronis locum affero integrum, confero, discipulum, quæ eius sunt, doceo, quæ communia cum Cicerone, hortor, sic reliqua. ubi is sit paulo pressior, contra Cicero ornatior, uberior, admoneo, ut monitus aliàs meminerit, suadeo: qui sonus ex suorum uerborum aspero concursu nascatur, qui ex Ciceronis structura nobis concinnius module=

tur, ut ſentiat, curo diligenter. Contra uero quando item indiligens diligentia minime ingrata ſit, ac uocalium hiatus molle quod habeat, atque aſperum, quod etiam ſi aurium iudicio reſpuatur, non tamen inepti, & parum conſulti hominis eſſe, commonſtro. Poſtremo cum longo nimis uerborum anfractu orationem ſuam determinet, ut eam intra moderati ſpiritus concluſos terminos contineat, tamen ſi contra eam anguſtet nimis, quoad laxanda ſit ſedulo commonefacio. Non ſoleo ego (ne hoc quoque omittam) meum diſcipulum cogere, ut fit plerunque in ſcholis, quicquid ei dicendum uſu ueniat, latine ut id proferre conetur. utrum enim plus commodi, an damni ad latinam elegantiam, quam nos quærimus, hoc afferat ſtudium, non planè ſatis habeo comprobatum: equidem ſi meo diſcipulo cum ijs uerſandum ſit, qui tantum eo modo egregie, atque ſplendide loquantur, in eam conſuetudinem eum inducerem omnino: id enim fieret, quod nos in noſtra lingua, & Romani in hac ipſa ſua latina faciebant, ut nulla difficultate, multa etiam cum dignitate, quicquid poſtea uellet, cōmode loqueretur. Sed cum hic à libris diſceſſit, aut etiam à magiſtro ſuo, aliò locutionis ſuæ rationem referre cogitur, domi, in uijs, cum familiaribus, ruri, in urbe, alio etiam modo loquendum eſt. Huc accedit, quòd infanti puero, dum ea, quæ uult, ex tempore, atque ſubito proferre laborat, multis partibus ea plura excidant, quæ barbare, quæ inepte, quæ incondite, atque incompoſite, quæ denique nullius dignitatis ſint, quàm quæ uix tolerabilia ſint neceſſe eſt.

Ita ſit,ut dum locutionis ſtudeant celeritati, orationis ornatum omnem, atque dignitatem corrumpant. Quoniam autẽ quod in quotidiano ſermone poſitum eſt, nihil admodum latinæ orationi prodeſſe uidetur ad eam dignitatem, quæ eius linguæ mere germana eſt, ac omnino ea nobis aliqua exercitatione, atque artificio comparanda, atque confirmanda eſt: equidem id diligentiæ ab uno ſtylo, qui dicendi magiſter, & opifex eſt optimus, petendum eſſe cenſeo. Ad hũc igitur eo modo, quo eſt dictum à nobis paulo ſupra exercendus eſt puer. cum uero is in eo tantum profecerit, ac iam (quod aiunt) ſine cortice natare didicerit, tum denique in eo ſe contineat, in eo dies, & noctes ſtudioſe uerſetur, ſcribat, reſcribat, deleat, reponat, libros, uolumina conficiat, materia nulli deeſſe poteſt, quam ſumat ad ſcribendum, quotidie adſunt res nouæ, amplæ, priuatæ, publicæ, quæq; ætas ſemper aliquid ſecum affert, quod poſteris memoriæ mandetur. Sed fac ut uera deſint omnia, nihil agant homines, ceſſent bella, ſtudia omnia conticeſcant, nunquam illi deeſſe poterit, quæ ſuo arbitratu ſibi effingat, atque componat. Sed quicquid ille aut uerum, aut à ſe confectum ſcribendo perſequi uolet, id unum primum, & poſtremum ei præcipimus, ut optimum ſemper auctorem ſibi habeat egregie propoſitum, ad cuius omnem ſcribendi rationem, ſuam & ipſe totam dirigat, atque conformet orationem.

Adagium

Habes Alfonſe Princeps quid ego de imitatione ſentiam, ac quibus ea præceptis à me tradi potuerit, opus mihi

quidem & multarum uigiliarum, & summi laboris plenum. quod si tibi gratum erit, hoc est, si scriptionem tuam ad eius rationem institues, & me mei suscepti studij minime pœnitebit, & ipse summam in scribendo facilitatem te consecutum esse, mirum in modum lætabere.

FINIS.

ERRATA ITA CORRIGENDA.

omni facultate(pagina 2.
potius indicassent, 2.
sciunt, cum 2.
uirtutes attendant 2:
imperiti. tu 3.
facere possis. 3:
solum natura est 4.
quis non intelligit? 5:
fertur, ut illum 5:
duplex est. 6.
cernitur. Quid 6.
prorsus uident. 9.
didicisset, eamq; 10.
eam sequuntur 11.
senserint, non sint 12.
maxime dominari. 12.
uicissim promendis 12:
Curionem commendabat, 13.
eodem tamen 15:
ac in eo quoque 15:
Ciceronem, quem 18
totidem, quæ his opponantur, 19.
sim. Sed hoc quoque loco pluris sit, 20:
eodem ferè semper 21.
uel unà etiam 23.
Maro, sed quo utimur commodius, aut cum ad absentes amicos scribimus familiariter, aut cũ præsentes modestissime corrigimus. 23:
Saulium repentino 28.
uehementi 28.
probem, tres, qui 28.

ERRATA ITA CORRIGENDA.

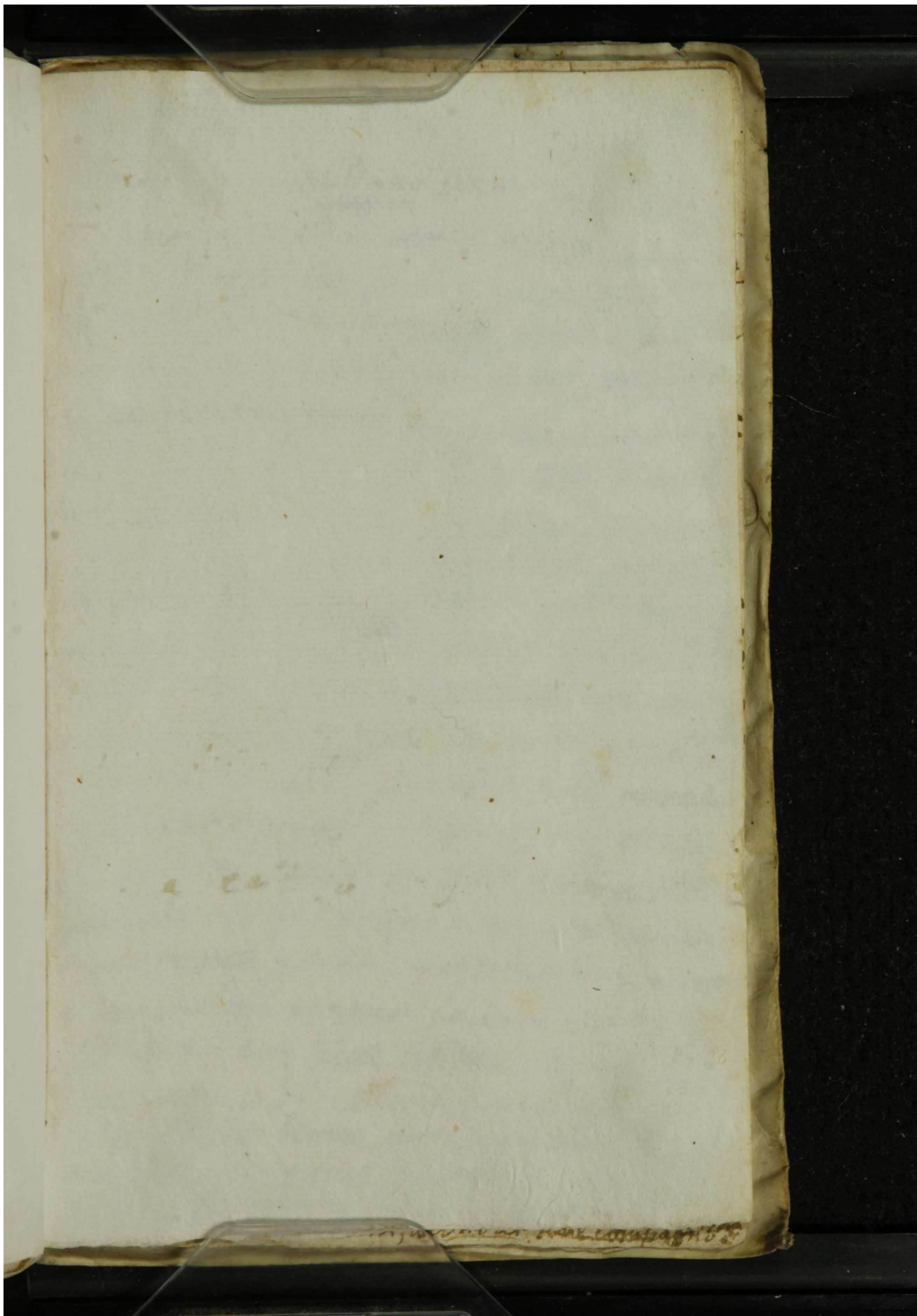
summa doctiss. 29.	uix alienam 53:
sit, atque lenis: 33.	disceptatio. Sanè 54:
uersibus scribat 34:	extenuatam uocamus. nam 56.
facere uideatur, 34:	agit. nam 56:
dicēdo pro nostro uti 34:	Aeneidis suæ 57:
posse confidit? 35:	stafam, 62.
addat inuentor. 36:	suæ igitur ætatis 63.
hominum sensum, unaquæque 37.	ueritatem. Ita Ius 65:
idem sperare licebit: 37.	supra adductum, 66.
tractari potuit? 37.	ubi ad cuius, 69.
neque ad orationis 37.	commutandorum modi fiunt 69:
causam exercendi 39.	agatur, si dixeris. 70.
pauca afferent quæ sibi sumat 40.	dixerit, tu, diligit, 70.
esse conuincit, 40:	recte respondebis. 70.
Cæsari tamen 40:	uersatur, unum 73:
illa est, qua Euander, cū Herculi 43.	refert. Item autem 74:
uersusq; tumulo 50.	uidebitis. equidem 76:
Rerum autem gestarum scribēdi institutio tres in primis imagines habere uidetur. 52.	magis Ciceronis 77.
enim fastorum 52.	instituat, ac id 77.
	potest, Longolium 79.
	malim, quàm cum quouis 79.

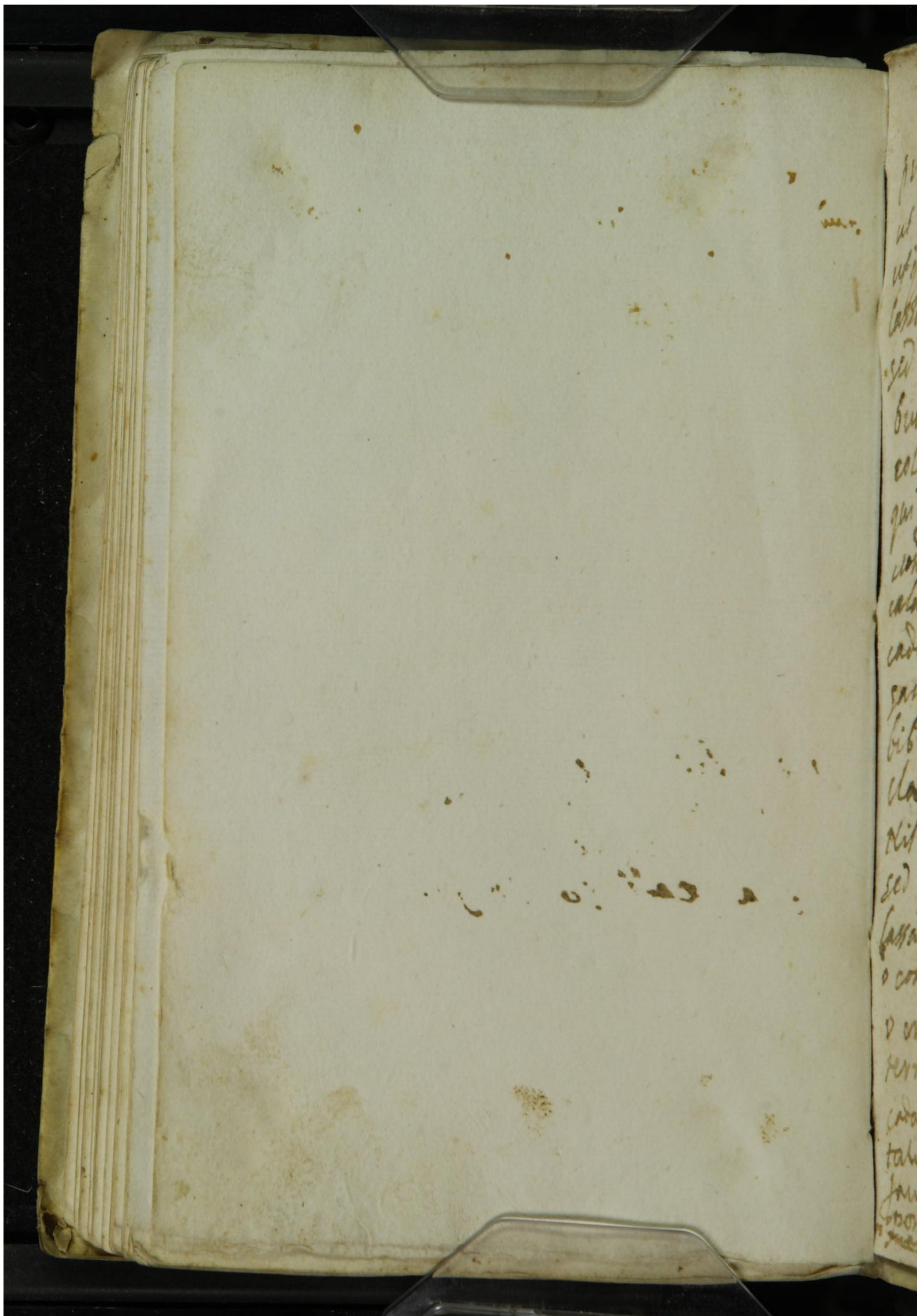
A B C D E F G H I K L.

Omnes quaterniones.

VENETIIS, APVD ALDI FILIOS.
M. D. XLV.

AL DVS

6

pregat ... ciascaduno deum sa ... atque
ut homini rogat de manu stagagnum, statim
ut placatus ille ferire cessaret. et mariam
lassando. straccus spada ferire da balla
sed cagnarreus stridens undique taglia ipse
butando dragnam de bocca spumarità ipse
coleram stizzam, sudoresque simul bilem
qui faciunt homines soli cadere terra mor
cum albat manus stenderet ipse pietas
calando forrem postea magna ruina tra
cadunt morti fluit mare suffum misero Ebro
sanguinis, quem noment ipsi tutavia rumen
bibit sitibundus ipse de gnorra narrando
clamet qui velit parcere nulli curat
nil curat preces nil deum, nilque mariam.
sed tyrannus ferit horribili modo quell altr.
lassando mortos omnes in sanguine mistos.
o compassio parva, misericordia minor
o crudeltas magna iaciunt corpora terr
terra non est, quae utinam ... foret de
cadavera solo ... cum sanguine ...
talia fecit homo, usque tremendus ...
... straccus ... hostis
ponit. stagagnum, ... amicis
... devorat sicut compagno.